

SZKOŁY NAUKOWE

HUMANISTYKA I NAUKI SPOŁECZNE

Prolog

Rzadko który dział nauki podlegał we Wrocławiu takim perturbacjom jak właśnie humanistyka. O ile we wszystkich naukach zdarzało się, że uczeni pozyskani do Wrocławia w pierwszych latach polskiego Uniwersytetu wcześniej czy później odchodzili na inne uczelnie (nie zawsze zostawiając wybitnych następców), to jednak właśnie na humanistyce szczególnie odbiły się zmiany polityczne związane z epoką stalinowską. Skutki podjętych wówczas decyzji w pewnej mierze do dziś ciążyą na rozwoju niektórych dyscyplin naukowych. W przeciwieństwie bowiem do innych działów nauki, cechą wyróżniającą humanistykę był fakt, że składała się ona z licznych, ale nierzadko wąskich nauk, gdzie obecność jednego lub dwu profesorów mogła decydować o istnieniu lub nieistnieniu całego kierunku studiów. Podejmowana z przyczyn politycznych likwidacja kierunku studiów powodowała odchodzenie profesorów, przerwanie ciągłości badań, a zwłaszcza kształcenia kadr, co potem nie było łatwe do nadrobienia importem z innych ośrodków, tym bardziej że szyskany często dotyczyły tych samych dziedzin nauki na różnych uniwersytetach. Dodajmy, że niejednokrotnie z przyczyn politycznych powoływano katedry, jednostki, które potem musiały spełniać głównie funkcje usługowe czy także ideologiczne. Mankamentem takich kierunków jak pedagogika, psychologia, filozofia, logika była przez dziesięciolecia olbrzymia liczba godzin usługowych dla innych kierunków i wydziałów uniwersytetu. Hamowało to w poważnym stopniu rozwój naukowy młodej kadry.

Drugim faktem, który przy analizie dalszych opracowań poświęconych humanistycznym szkołom naukowym trzeba koniecznie brać pod uwagę, jest to, że humanistom było szczególnie łatwo narazić się czynnikom politycznym, czego konsekwencją było pozbawianie wybitnych, ale niepokornych uczonych możliwości zatrudniania swoich uczniów. Przez to szkoły naukowe, które dziś daje się zanalizować, to tylko te, które miały szczęście rozwinąć się bez większych przeszkód. Z przyczyn politycznych, formalnych lub losowych zdarzało się często, że nie faktyczny mistrz zostawał promotorem przewodu doktorskiego czy opiekunem habilitacji, lecz zupełnie inna osoba. Utrudnia to w poważnym stopniu śledzenie kształtowania się rzeczywistych szkół naukowych.

Gdy latem 1945 r. tworzono polski Uniwersytet Wrocławski, humanistyczne dyscypliny naukowe ułożono w jednym Wydziale Humanistycznym, którego organizatorem był filolog Jerzy Kowalski. Pierwotne plany przewidywały stworzenie bardzo wielu kierunków badań, na co wskazywałyby tworzone w l. 1945–1946 katedry (ew. instytuty): Filologii Polskiej, Filologii Francuskiej, Filologii Angielskiej, Filologii Germańskiej, Filologii Wschodniosłowiańskiej, Filologii Orientalnej, Filozo-

fii, Historii, Historii Sztuki, Archeologii Śródziemnomorskiej, Prehistorii, Pedagogiki, Socjologii, Psychologii, Muzykologii. Już w roku akademickim 1951/1952 podzielono wielki Wydział Humanistyczny na dwa odrębne: Wydział Filologiczny i Wydział Filozoficzno-Historyczny. Prawie w tym samym czasie zlikwidowano romanistykę, anglistykę i muzykologię. Bardzo trudne były losy katedr, którym nie pozwolono prowadzić kierunku studiów, gdyż tym samym w praktyce odbierano im możliwość rozwoju naukowego. Tak stało się z filologią orientálną, filozofią, socjologią, psychologią, pedagogiką, historią sztuki, etnografią, archeologią. Reaktywowanie kierunków studiów następowało powoli, gdyż wiązało się z problemami kadrowymi. A dopiero prowadzony kierunek studiów dawał możliwość rozwoju określonej dyscypliny nauki.

Losy tak kluczowej nauki, jak filozofia, były konsekwencją polityki, w jaką dyscyplina ta w czasach PRL była uwikłana. Powstałe w l. 1945–1947 dwie katedry filozofii zlikwidowano już w 1950 r. W ich miejsce powołano Katedrę Logiki i Katedrę Podstaw Marksizmu i Leninizmu. O ile pierwsza wychowała paru głośnych uczonych, którzy potem zasilili inne ośrodki, to druga zajmowała się głównie indoktrynacją polityczną. Katedrę Filozofii przywrócono dopiero w 1957 r. Potem utworzono Katedrę Historii Filozofii. W obu pracowali profesorowie pozyskani z innych uczelni. Jednak właśnie w nich o zatrudnieniu w zasadniczym stopniu decydowała ideologia. Tam też, dzięki prof. Jarosławowi Ładoszowi, ulokowała się grupa jego partyjnych uczniów i wychowanków, która w okresie trudnych lat 80. próbowała w bardzo przykry sposób politycznie kierować całym wydziałem. Aby uwolnić się od takich osób, w 1988 r. ówczesny dziekan Wydziału Filozoficzno-Historycznego zgodził się na przejście katedr filozoficznych oraz Katedry Socjologii do Wydziału Nauk Społecznych tworzonego właśnie z inicjatywy prof. Bronisława Pasierba z międzywydziałowego Instytutu Nauk Politycznych (ten z kolei powstał z nakazu PZPR rok po słynnym marcu 1968). Dopiero od tego momentu można mówić o rzeczywistym tworzeniu w tych naukach prawdziwych szkół naukowych.

Marek Czapliński

Bardzo trudne początki

Humanistyka wrocławska, jak większość dyscyplin akademickich uprawianych w bogatym środowisku szkół akademickich Wrocławia, rozpoczęła swoją powojenną historię dzięki działalności pionierów, którzy przybyli tutaj głównie z UJK we Lwowie. Pierwsi powojenni humaniści przyjeżdżali do Wrocławia również z Warszawy, Krakowa, Wilna, a także z innych ośrodków.

Obecnie UWr kształci dziesiątki tysięcy studentów na kilkudziesięciu kierunkach humanistycznych, zorganizowanych na trzech wydziałach, a mianowicie na Wydziale Filologicznym, Wydziale Historii i Pedagogiki oraz na Wydziale Nauk Społecznych. Wiele instytutów tych wydziałów sytuuje się w czołówce polskich badań humanistycznych. Wiele z nich promieniuje na całe środowisko naukowe Wrocławia i Dolnego Śląska, inspirując powstawanie nowych i nowatorskich instytucji kształcących młodzież na różnych poziomach. Jakkolwiek dyscypliny humanistyczne od samego początku były uprawiane głównie na UWr, przez część minionych sześciu dekad niemal wszystkie uczelnie wrocławskie miały samodzielne jednostki, zajmujące się nauczaniem przedmiotów humanistycznych oraz badaniami naukowymi w tych dyscyplinach.

Praktyczną ilustracją przeszkód ideologicznych, z jakimi borykali się humaniści w pierwszych latach UWr, niech będzie przykład działalności politycznej powstałego w 1948 r. Związku Asystentów Humanistyki. Został on utworzony w celu upowszechniania ideologii i metodologii marksistowskiej. Wychoząc z założenia, że „człowiek jest największym kapitałem; wszystko, co dzieje się, podporządkowuje się trosce o jego szczęście”, organizacja ta jednak pojmowała dążenie do szczęścia jako wpajanie światopoglądu, który pozwoli najskuteczniej i najszybciej osiągnąć socjalizm¹. Innym przykładem podobnej działalności, hamującej rozwój badań humanistycznych, była Sekcja Marksistowskiej Metodologii Literatury, powstała w ramach Koła Naukowego Polonistów, która jednak nie cieszyła się popularnością. Chcąc wymusić posłuch i uczestnictwo w jej pracach, aktywiści tej sekcji grozili niechętnym jej studentom pozbawieniem miejsc w akademikach, do czego jednak nie doszło wskutek nieoczekiwanego sprzeciwu wpływowej i skądinąd radykalnej ideologicznie organizacji, tj. Związku Akademickiej Młodzieży Polskiej.

Innym przykładem ideologiczno-politycznych represji były ataki przeciwko wybitnym humanistom, oskarżanym o „reakcjonizm”; oznaką reakcjonizmu była w owych czasach zazwyczaj samodzielność myślenia. Ofiarami ideologicznej nagonki byli m.in. Stanisław Kolbuszewski, którego książka poświęcona *Panu Tadeuszowi* Adama Mickiewicza została oceniona, jej autor zaś odmówił wprowadzenia żądanych poprawek, filozofowie Henryk Melberg i Bolesław Gawecki, historyk sztuki Marian Morelowski, mający za sobą studia w Krakowie, Wiedniu i Paryżu, który uprzednio pracował w Wilnie. Atakowano także Wincentego Stysia, Stefana Inglota, Henryka Wereszyckiego i Władysława Czaplińskiego. Zjawiska te w poważnym stopniu utrudniały powstawanie autentycznych szkół naukowych.

Kolejny przykład analogicznych działań to próba popularyzacji osiągnięć zideologizowanej nauki radzieckiej; dokonywała się ona przez nakłanianie do korzystania w procesie nauczania z podręczników tłumaczonych z języka rosyjskiego. Apel o posługiwanie się tymi podręcznikami na UWr

wyłosił rektor Kulczyński, który dla dobra funkcjonowania uczelni utworzonej w wielkich trudach, musiał brać pod uwagę zewnętrzną presję polityczną². Wskutek tych niesprzyjających okoliczności tylko niektóre nauki humanistyczne we Wrocławiu wyłoniły szkoły naukowe, albowiem zaledwie nieliczne spośród nich miały szczęście rozwinąć się przez trzy generacje uczonych bez większych przeszkód.

Adam Chmielewski

Początki instytucjonalnej organizacji humanistyki we Wrocławiu

Wydział Humanistyczny był jednym z sześciu wydziałów utworzonych na UWr na mocy Dekretu o przekształceniu UWr i PWr na polskie państwowe szkoły akademickie z 24 sierpnia 1945. Jego organizatorem był filolog Jerzy Kowalski. W pierwszych latach jednak pełne studia humanistyczne na uniwersytecie udało się uruchomić na trzech kierunkach, ponieważ tylko filologia polska, historia oraz kultura materialna mogły prowadzić studia magisterskie.

Kształt organizacyjny, który umożliwił temu wydziałowi względny rozwój, został ustalony dopiero w początkach 1948 r. Zgodnie z decyzją Rady Wydziału, podjętą 21 lutego tego roku, utworzono następujące jednostki badawczo-dydaktyczne: Instytut Filozoficzno-Pedagogiczny, którym kierował filozof dr Bolesław Gawecki; Instytut Filologii Polskiej i Słowiańskiej pod kierunkiem Władysława Kuraszkiewicza; Instytut Filologii Klasycznej, kierowany przez Władysława Strzeleckiego; Instytut Neofilologii z Zygmuntem Czernym na czele; Instytut Historii z Władysławem Czaplińskim jako jego dyrektorem oraz Instytut Historii Sztuki, Archeologii Klasycznej i Kultury Materialnej, kierowany przez Władysława Podlache³. Utworzono także dwa instytuty międzywydziałowe: Instytut Geografii objęty przez Juliana Czyżewskiego, natomiast Instytut Człowieka przez Rudolfa Jamkę. Studia slawistyczne, obejmujące badania nad folklorem, ludową epiką rosyjską, literaturą staroruską, a także bułgarską, macedońską i białoruską, zostały uruchomione 1 października 1947 pod kierunkiem Mariana Jakóbca i prowadzone później przez Franciszka Sielickiego i Zbigniewa Barańczaka. Ustalonej strukturze organizacyjnej wydziału przyporządkowano kierunki studiów w taki sposób, że niemal każdej katedrze odpowiadał osobny kierunek studiów. Na Wydziale Humanistycznym od 1948 r. prowadzono więc następujące kierunki studiów: filozofia i psychologia (studiowanie psychologii bowiem było częścią programu filozofii), pedagogika, socjologia, historia sztuki, etnografia, prehistoria, archeologia klasyczna, historia oraz muzykologia.

W tym kształcie Wydział Humanistyczny przetrwał jednak zaledwie kilka lat. Już 19 czerwca 1951 Rada Wydziału Humanistycznego sformułowała propozycję podziału wielkiego Wydziału Humanistycznego na trzy odrębne: Wydział Filologiczny, Wydział Nauk Filozoficznych i Społecznych oraz

¹ Por. T. Kulak, M. Pater, W. Wrzesiński, *Historia Uniwersytetu Wrocławskiego 1702–2002*, Wrocław 2002, s. 233.

² Rektor Kulczyński był pod stałą obserwacją i presją czynników politycznych. Zgodnie z opinią powstałą w 1947 r. był postrzegany w następujący sposób: „Kulczyński, SD, pionier i organizator szkolnictwa wyższego. Ustępuje w drobnych sprawach, w ważniejszych zręcznie wykręca się od decyzji. Nie dopuszcza konferencji w cztery oczy. Nie powinien być rektorem, niech popracuje naukowo” (por. Kulak, Pater, Wrzesiński, *op. cit.*, s. 224–225).

³ Profesor historii sztuki Władysław Podlacha, znawca metodologii badań historycznych nad sztuką i śląskiego malarstwa miniaturowego, wykładał na uniwersytecie we Lwowie od 1919 r. i pełnił funkcję dyrektora Muzeum Historycznego. W okresie późniejszym na powojennym UWr zorganizował Zakład Historii Sztuki.

Wydział Historyczny. Jako uzasadnienie podano fakt, że pracownicy są zmuszeni prowadzić wiele zajęć dydaktycznych z filozofii marksistowskiej na innych wydziałach, a także to, że nauki filozoficzno-społeczne, odgrywające szczególną rolę w budowie nowych postaw ideologicznych, wymagają szczególnych warunków rozwoju. Wniosek ten jednak został zrealizowany tylko częściowo, utworzono bowiem dwa, nie trzy wydziały: Filologiczny oraz Filozoficzno-Historyczny. Zadanie organizacji pierwszego z nich otrzymał prof. M. Jakóbiec, specjalista od historii literatur słowiańskich, absolwent uniwersytetu lwowskiego, mający za sobą także studia w Pradze i Belgradzie. Od 1947 r. kierował katedrą historii literatury rosyjskiej i innych literatur słowiańskich. Był dziekanem zorganizowanego przez siebie Wydziału Filologicznego w l. 1951–1953 oraz 1960–1961. Organizację drugiego nowo utworzonego wydziału powierzono Marii Kokoszyńskiej-Lutmanowej, wychowawce filozoficzno-logicznej szkoły lwowsko-warszawskiej. Kierownikami poszczególnych instytutów zostali wówczas m.in. Władysław Czapliński (historia), Władysław Podlacha (historia sztuki), Maria Kokoszyńska-Lutmanowa (filozofia) i Stanisław Tync (pedagogika).

Nowo utworzony Wydział Filozoficzno-Historyczny składał się z siedemnastu katedr: Logiki, Podstaw Marksizmu-Leninizmu, Psychologii Ogólnej, Psychologii Wychowawczej, Pedagogiki, Historii Oświaty i Wychowania, Socjologii, Historii Starożytnej, Historii Średniowiecza, Historii Polski Nowożytnej, Historii Śląska i Słowiańszczyzny Zachodniej, Historii Gospodarczej i Społecznej, Etnografii, Prehistorii, Archeologii Klasycznej, Historii Sztuki oraz Muzykologii⁴. Struktura Wydziału Filozoficzno-Historycznego ulegała również bardzo szybkim zmianom, ponieważ już w 1953 r. składał się on z 12 katedr.

Duże znaczenie dla rozwoju badań humanistycznych we Wrocławiu miało przeniesienie części zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich ze Lwowa. Pierwszy transport zbiorów Ossolineum przybył do Wrocławia w 1946 r. i został umieszczony w budynku znajdującym się w sąsiedztwie zrujnowanego gmachu głównego uniwersytetu; budynek ten był poprzednio własnością gimnazjum św. Macieja, wcześniej zaś znajdował się w nim klasztor i szpital Zakonu Kawalerów Mieczowych z Czerwoną Gwiazdą. Najcenniejsze zasoby Ossolińskich zostały złożone w skarbcu bankowym jednego z budynków przy pl. Solnym, oddanym wówczas w zarząd uniwersytetowi. Niebawem do tej części zasobów dołączono nowe, wywiezione ze Lwowa przez Niemców, które zostały znalezione na Dolnym Śląsku. Drugi i ostatni transport zbiorów Ossolińskich przyjechał do Wrocławia w 1947 r.; we Lwowie pozostała ponad połowa pierwotnych zasobów. W styczniu 1947 r. UW r. podjął starania o przejęcie ok. 80 tys. tomów wchodzących w skład znajdującej się w Cieplicach na Dolnym Śląsku biblioteki rodu Schaffgotschów, zawierającej wiele polskich starodruków i publikacji w języku polskim. Wbrew zabiegom Senatu jednak zbiory te zostały wywiezione do Warszawy, gdzie przez długie lata nie zostały

nawet wypakowane ze skrzyń, i dopiero potem powróciły do Wrocławia.

Adam Chmielewski

Prekursorzy

Wśród pierwszych humanistów, którzy rozpoczynali pracę na utworzonym przez siebie w 1946 r. Wydziale Humanistycznym UW r., znalazł się przybyły ze Lwowa organizator tego wydziału, prof. filologii klasycznej Jerzy Kowalski. Zyskał on wsparcie przybyłych z Warszawy uczonych, reprezentujących różne dyscypliny humanistyczne; byli wśród nich polonista Tadeusz Mikulski i orientalista Ananiasz Zajączkowski. Podwaliny pod badania historyczne we Wrocławiu kładli Rudolf Jamka, Karol i Ewa Maleczyńscy, Kazimierz Majewski oraz badacz historii Śląska, późniejszy prorektor uniwersytetu, prof. Seweryn Wysłouch.

Wśród pierwszych filologów polskich na UW r. byli Stanisław Kolbuszewski i Władysław Floryan, obaj historycy literatury. Prof. Kolbuszewski był absolwentem uniwersytetów w Warszawie i Poznaniu. W okresie wojennym (1934–1945) był profesorem w Rydze. Do Wrocławia przybył w 1945 r., opuszczając go jednak już 1950 r. i udając się do nowo utworzonej WSP w Opolu. W swoich badaniach skupiał się nad literaturą romantyczną i modernistyczną. Prof. Floryan, absolwent lwowskiego uniwersytetu, zajmował się wpływem literatury i kultury włoskiej na literaturę i kulturę polskiego renesansu. Wśród jego wielkich osiągnięć edytorskich znalazły się wydane przez Ossolineum *Dzieła wszystkie* Juliusza Słowackiego. W 1950 r. do filologów dołączył Jan Trzynadłowski, teoretyk i historyk literatury, który był przez długi okres związany z Wydawnictwem Ossolineum, romanista Edward Porębowicz oraz językoznawcy Stanisław Bąk i Stanisław Rospond.

Wrocławska germanistyka uzyskała swoją czołową pozycję dzięki wysiłkom teoretycznym i organizacyjnym Mariana Szyrockiego; Jerzy Łanowski był jedną z najważniejszych postaci filologii klasycznej, sławistyka wrocławska miała wybitnego przedstawiciela Mariana Jakóbca i swój rozwój w największym stopniu zawdzięcza jego pracy. Wśród znamiennych postaci powojennej historiografii we Wrocławiu byli Ewa i Karol Maleczyńscy, którzy wskazali kierunki rozwoju badań nad historią średniowiecza oraz historią Śląska, Henryk Zieliński, który kładł podwaliny polskiej myśli politycznej i historii najnowszej, Stefan Inglot zajmował się historią gospodarczą. Czołowym badaczem wśród polskich psychologów był pracujący we Wrocławiu Marian Kulczycki. W latach późniejszych we Wrocławiu powstał pierwszy w Polsce kierunek badań kulturoznawczych, zapoczątkowany przez Stanisława Pietraszkę. Wrocławska szkoła pedagogiki jest znana z badań andragogicznych. Nauki społeczne, obejmujące obecnie filozofię, socjologię, politologię i studia międzynarodowe, rozwinęły się stopniowo i nie bez trudności z nielicznej początkowo grupy uczonych, spośród których najwybitniejsi byli uczniami i spadkobiercami filozoficznej szkoły lwowsko-warszawskiej.

Adam Chmielewski

⁴ B. Potyrała, *Zmiany struktury organizacyjnej i form kształcenia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym w latach 1945–1962*, [w:] *Studia nad przeszłością i dniem dzisiejszym Uniwersytetu Wrocławskiego*, pod red. W. Wrzesińskiego, Warszawa–Wrocław 1989, s. 315–316. W tym kontekście należy wspomnieć, że ministerstwo oświaty nie zezwoliło na utworzenie katedry muzykologicznej, natomiast znajdujące się we Wrocławiu znaczne i unikatowe archiwalia muzyczne zostały wywiezione do Warszawy. Badania muzykologiczne wznowiono na UW r. w sposób instytucjonalny dopiero w 2004 r.

Filozofia we Wrocławiu była budowana przez prof. Henryka Mehlberga, dr. Bolesława Gaweckiego i prof. Marię Kokoszyńską-Lutmanową. Poglądy i tradycje filozoficzne, w jakich zostali wychowani wymienieni filozofowie, skłaniały ich ku badaniom filozoficznym zgodnym z duchem polskiej filozofii międzywojennej, zbudowanej przez twórcę szkoły lwowsko-warszawskiej, Kazimierza Twardowskiego. Henryk Mehlberg (1904–1979), który zajmował się filozofią nauki i metodologią nauk empirycznych, w tym problematyką czasu fizycznego i pozafizycznego, kierował krótko Katedrą Filozofii, by w 1949 r. wyjechać do Kanady.

Jedną z osób przyjętych przez niego do pracy w tejże katedrze we Wrocławiu była Maria Kokoszyńska-Lutmanowa. Urodzona pod Lwowem w 1906 r., studiowała filozofię na UJK w l. 1923–1928, a pracowała tam od 1930 r. Wśród jej nauczycieli byli Kazimierz Twardowski, promotor jej doktoratu poświęconego zagadnieniu nazw ogólnych i wieloznacznych, a także Roman Ingarden, Stefan Banach, Hugo Steinhaus i Kazimierz Ajdukiewicz. Wśród jej przyjaciół byli m.in. takie postacie jak Daniela Gromska (wówczas Tennenrówna), Izydora Dąmbska i Seweryna Łuszczewska. W okresie międzywojennym Maria Kokoszyńska wielokrotnie podróżowała za granicę, spotykając się z najwybitniejszymi wówczas przedstawicielami ruchu pozytywizmu logicznego. Przetrawwszy okupację we Lwowie jako sekretarka w towarzystwie ubezpieczeniowym, wiosną 1947 r. przybyła wraz z mężem do Wrocławia. Habilitację uzyskała na podstawie pracy *W sprawie względności i bezwzględności prawdy* na uniwersytecie w Poznaniu, w czym pomocny był szczególnie Kazimierz Ajdukiewicz. W 1950 r. Maria Kokoszyńska-Lutmanowa objęła utworzoną właśnie Katedrę Logiki i Metodologii Nauk, którą kierowała do końca swojej kariery akademickiej we Wrocławiu.

Uczeni ci rychło jednak napotkali trudności z związku ze zdecydowanym dążeniem komunistycznych władz nowej Polski do upowszechniania zasad filozofii marksistowskiej i ideologii komunistycznej. Było to konsekwencją polityki, w jaką filozofia w czasach PRL uwięziona była bardziej niż inne dyscypliny akademickie. Wskutek tego najważniejsza z nauk humanistycznych, jaką jest filozofia, ucierpiała szczególnie.

Zadanie podporządkowania badań humanistycznych prowadzonych na Uniwersytecie ideologii marksistowskiej zostało podjęte ze szczególną siłą w roku akademickim 1949/1950. Instrumentem, mającym realizować to zadanie, stało się utworzone w 1948 r. Międzywydziałowe Studium Polski Współczesnej, którego pierwszym kierownikiem został prawnik, dr Stanisław Walczak. Prowadziło ono wykłady dla studentów

studiów humanistycznych i prawnych; uczestnictwo w tych zajęciach, obejmujących trzy godziny wykładów i dwie godziny ćwiczeń, było obowiązkowe. W następnym roku obowiązkowe zajęcia z filozofii marksistowskiej wprowadzono dla studentów wszystkich kierunków. Funkcjonujące w l. 1945–1947 dwie katedry filozofii zlikwidowano już w 1950 r., kiedy Rady Wydziałów Prawa i Humanistycznego wystąpiły z inicjatywą powołania Katedry Materializmu Dialektycznego i Historycznego. Katedrę Filozofii przywrócono dopiero w 1957 r. Potem utworzono Katedrę Historii Filozofii, kierowaną przez pewien czas przez prof. Andrzeja Nowickiego. W obu pracowali profesorowie przybyli z innych uczelni, a o ich zatrudnieniu decydowała w istotnym stopniu ideologia. W 1970 r. utworzono Instytut Filozofii, Socjologii i Logiki, kierowany przez pewien czas przez prof. Jarosława Ładosza, jednego z czołowych w ówczesnej Polsce filozofów marksistowskich. W kierowanej przez niego jednostce ukształtowała się grupa uczniów podważających m.in. dorobek filozofów szkoły lwowsko-warszawskiej. Działalność tej grupy utrudniała samodzielność myślenia i uniemożliwiała ukształtowanie się wybitnych osobowości we wrocławskiej filozofii⁵.

W 1980 r., pod wpływem protestów społecznych, które doprowadziły do powstania ruchu Solidarność, część pracowników Instytutu Filozofii, Socjologii i Logiki chciała się wyrwać spod polityczno-ideologicznej kurateli; po rezygnacji prof. Ładosza z funkcji dyrektora, instytutem kierował przez krótki czas Wojciech Sitek, wówczas dr socjologii, 3 grudnia 1980 zaś instytut został rozwiązany przez radę Wydziału Filozoficzno-Historycznego i uległ rozpadowi na cztery samodzielne katedry: Filozofii Marksistowskiej, kierowaną przez prof. Henryka Pisarka, Historii Filozofii pod kierunkiem prof. Karola Bala, znawcy filozofii Kanta, Hegla i Marksa⁶, Socjologii, najpierw pod kierunkiem doc. Czesława Buczka, a następnie, po jego przedwczesnej śmierci, przez prof. Wojciecha Sitka, oraz Logiki i Metodologii Nauk, której kierownictwo objął prof. Jan Zygmunt. Prawie rok wcześniej, 15 lutego 1980, na Wydziale Filozoficzno-Historycznym powstał Instytut Kulturoznawstwa, założony i kierowany przez prof. Stanisława Pietraszkę na bazie istniejącego wcześniej Międzywydziałowego Studium Kulturalno-Oświatowego.

W 1988 r. ówczesny dziekan Wydziału Filozoficzno-Historycznego zgodził się na przejście obu katedr filozoficznych, Katedry Logiki oraz Katedry Socjologii, do Wydziału Nauk Społecznych, tworzonego z inicjatywy prof. Bronisława Pasierba na bazie międzywydziałowego Instytutu Nauk Politycznych, utworzonego w 1969 r. Powstały wówczas dwa instytuty: Filozofii oraz Socjologii, natomiast Katedra Logiki i Metodologii zachowała swoją samodzielność.

⁵ „W pamiętnym roku 1989 nowo odzyskana wolność oznaczała, że od tej pory każdy będzie mógł przestać oglądać się na wschód, by uzyskać pozwolenie dokonania czegokolwiek istotnego, zwłaszcza w filozofii. Filozofowie na Zachodzie zazwyczaj nie mają bladego pojęcia o tym, jak bardzo sytuacja taka krępowała wszystkich, nawet najmniej znaczące postacie. W warunkach tak zwanego komunizmu publikowanie było sposobem na zapewnienie sobie przetrwania, podobnie jak się dzieje w zachodnim świecie akademickim. Były jednak poważne różnice: nieuważnie opublikowany artykuł mógł być przeczytany przez kogoś usytuowanego wyżej na komunistycznej drabinie, co niekiedy oznaczało gwarancję eksterminacji takiego niefortunnego autora. W rezultacie to, co się ukazywało, sprowadzało się do powtarzania pozbawionych znaczenia uznanych fraz i twierdzeń. Wielu ludzi uprawiających filozofię prawie nic nie publikowało, całkowicie sparaliżowanych przez strach. Na oryginalność stać było – w ograniczonym zakresie, ale jednak – tylko tych, których hierarchia aktualnie faworyzowała, lub których się bała”; por. A.J. Chmielewski, *Looking Westward*, „The Times Literary Supplement”, London 2002, s. 14.

⁶ Por. K. Bal, *Rozum i historia*, Wrocław 1973; *Interpretacje i recepcja filozofii marksistowskiej oraz jej filozoficznych źródeł w piśmiennictwie RFN (1968–1978)*, Wrocław 1982.

Andrzej Rusław Nowicki

Janina Gajda-Krynicka

Jan Woleński

Janusz Goćkowski

Andrzej Rusław Nowicki – ur. 1919 w Warszawie. Wybitny polski myśliciel, którego dzieło obejmuje ponad 1200 prac, w tym 50 książek oraz setki nie drukowanych jeszcze rozpraw. Twórca systemu filozoficznego, na który składają się: ontologia ergantropijno-inkontrolologiczna i pluralistyczna, uznająca realną obecność twórców w rzeczach oraz realną obecność twórców w świadomości odbiorców ich dzieł, różnorodność sposobów istnienia dzieł, która obejmuje także dzieła projektowane i realizowane oraz pośmiertną obecność twórcy we wszystkim, co o nim napisano i co funkcjonuje w świadomości odbiorców; teoria poznania, rozwijająca koncepcję apercepcji Herberta, ujmująca myśli w ich samodzielnym ruchu (jako „myśli myślące”), nie zaś jako pozbawione samoaktywności, zdolności kreatywnej „przedmioty”; ogólna teoria kultury jako podmiotu (to „my jesteśmy kulturą”), aksjologia (kultura jako najwyższa wartość wyznaczająca sens życia jednostek i społeczeństw, metodologia historii filozofii, pluralizm metodologiczny; metoda centralnych kategorii, ujmowanie myśli „w ruchu”, koncentracja uwagi na „trzecim polu”, obok poznawania życia myśliciela i treści jego dzieła, badanie – w odróżnieniu od większości historyków zainteresowanych głównie genezą dzieł – wędrowki dzieł w czasie i przestrzeni w celu odkrycia ukrytych w nich mocy; inkontrolologiczna filozofia języka (poezji i filozofii); ateistyczna filozofia religii (wyłuskiwanie pozareligijnych treści z religijnej formy, roztapianie religii w kulturze świeckiej, ateistyczne ekwiwalenty religii, teoria kultury świeckiej); filozofia muzyki, filozofia portretu; filozofia książki, teoria sposobów czytania (z wyróżnieniem spacjocentrycznego i policentrycznego sposobu czytania oraz filozofia wychowania i filozofia społeczna (eutopia Republiki Muz). Najważniejsze dyscypliny budujące system filozoficzny A. Nowickiego to: historia światowej filozofii, w szczególności starożytnej, renesansowej, XIX i XX w., zwłaszcza filozofii włoskiej: Bruno, Vanini, Pico, Telesio, Campanella, włoskiej filozofii XX w.: Spirito, Abbagnano, Rossi, Capittini, Caracciolo, Sciacca, Porena, niemieckiej: Leibniz, Kant, Herbart, Fichte, Hegel, Schleiermacher, Strauss, Stirner, Feuerbach, Schopenhauer, Nietzsche, Haeckel, Vaihinger, Husserl, Scheler, Bloch, polskiej: Grzegorz z Sanoka, Klonowicz, Kopernik, Łyszczyński, Staszic, Trentowski, Witwicki, Ingarden, Schaeffer, amerykańskiej: W. James, Altizer, Cage, angielskiej: Godwin, francuskiej: renesans, Holbach, Maréchal, Comte, Guyau, La Grasserie, Sartre, Merleau-Ponty, rumuńskiej: Noica, Błaga, portugalskiej, brazylijskiej, a od kilkunastu lat także chińskiej (Zhuangzi, Cao Xueqin); religioznawstwo (gruntowna znajomość dziejów krytyki religii, historii ateizmu, mitologii greckiej i rzymskiej, religii chińskich, wybranych działów teologii protestanckiej i katolickiej, historii Kościoła). Założył i wydawał przez 30 lat kwartalnik religioznawczy „Euhemer”, założył i kierował pracami Polskiego Towarzystwa Religioznawczego (prezes ZG w l. 1973–1988); językoznawstwo – umiejętność czytania prac naukowych w językach: włoskim, niemieckim, francuskim, rosyjskim, angielskim, łacińskim, rozumienie tekstów: greckich, portugalskich, hiszpańskich, rumuńskich, studiował język chiński i publikował artykuły o chińskiej filozofii; psychologia (znajomość kilkunastu systemów psychologii oraz jej wybranych działów: psychologii twórczości, sztuki, religii, muzyki, wychowania), a także historia światowej literatury oraz historia malarstwa, estetyka, muzykologia i filozofia muzyki. Najważniejszymi książkami A. Nowickiego są: *Spotkania w rzeczach* (1991), *Człowiek w świecie dzieł* (1974), *Nauczyciele* (1980), *Portrety filozofów* (1978). Spośród kilkuset odczytów wygłoszonych w Polsce za najważniejsze należy uznać wystąpienie na V Zjeździe Filozofii Polskiej w Krakowie (11 listopada 1987) poświęcone ergantropii jako centralnej kategorii systemu filozoficznego A. Nowickiego. Spośród ponad 60 wystąpień za granicą najważniejszy był referat na Międzynarodowym Zjeździe z okazji 500-lecia urodzin Pico della Mirandoli, ważne były wszystkie wystąpienia o Brunie i Vaninim, odczyty w Rzymskiej Stacji PAN, na uniwersytetach we Florencji, w Mediolanie, Pa-

wii, Neapolu, Lecce. Przełomowymi momentami w życiu A. Nowickiego były następujące daty: uzyskanie w październiku 1943 r. magisterium z filozofii, złożenie w końcu 1947 egzaminów doktorskich, uroczysta promocja odbyła się 18 lutego 1948, natomiast 10 kwietnia 1962 Rada Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego nadała A. Nowickiemu stopień naukowy dr. hab., 5 lipca 1971 został prof. nadzw., a 10 czerwca 1976 – prof. zw.; wielokrotne stypendia we Włoszech; przed wyjazdem na pierwsze stypendium A. Nowicki przebywał już we Włoszech od września 1945 do maja 1947 jako attaché ambasady RP w Rzymie. Już wówczas poznał kilkudziesięciu włoskich filozofów i wygłaszał liczne odczyty w języku włoskim. Szczególnie doniosłą datą był dzień 1 maja 1952, w którym A. Nowicki został zatrudniony w szkolnictwie wyższym. W okresie warszawskim pracował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu oraz w redakcji „Euhemera”, w okresie wrocławskim, obejmującym lata 1963–1973, stworzył ważny ośrodek studiów nad filozofią włoskiego renesansu, w okresie lubelskim, obejmującym 18 lat działalności naukowej i dydaktycznej, utworzył Zakład Filozofii Kultury na UMCS, również okres „dantejski” jest ogromnie twórczy; A. Nowicki podejmuje liczne, nowe problemy badawcze.

Krystyna Skurjat

Janina Gajda-Krynicka – ur. 1940 w Krakowie. Stopnie i tytuły naukowe oraz pełnione funkcje: prof. zw., dr hab. Instytut Filozofii UW, kier. Zakładu Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej; studia: filologia klasyczna na Wydziale Filologicznym UW; doktorat na podstawie rozprawy: *Epika polsko-łacińska XVI wieku* (1966); habilitacja na podstawie rozprawy: *Prawo natury i umowa społeczna w filozofii przedsokratejskiej* (1986); prof. uczelniany – 1990; tytuł prof. – 1992; prof. zw. – 1997. Zainteresowania badawcze: historia filozofii przedplatońskiej, zwłaszcza filozofia pitagorejska i sofistyka grecka (monografie – *Prawo natury i umowa społeczna w filozofii przedsokratejskiej*; *Sofiści, Pitagorejczycy*; studia – *Doskonałość kosmosu i koncepcja kosmicznej sprawiedliwości w filozofii pitagorejskiej*, *Gorgiasz z Leontinoi*, *Metafizyka śmierci w filozofii starożytnej*, *Koncepcje symetrii w filozofii starożytnej*, *Antropologiczny aspekt koncepcji harmonii w filozofii pitagorejskiej*, *Między „pierwszym” a „drugim żeglowaniem”. Rola fizyki przedplatońskiej w platońskich dowodach na nieśmiertelność duszy*; *Filozofia pitagorejska w nurcie fizyki przedplatońskiej*, *Pitagorejska koncepcja zasady – arche, Paradosz śmierci w filozofii starożytnej*, *Śmierć i to, co po śmierci w religiach misteryjnych*, *Etyka starożytna jako eudajmonologia*, *Czy możliwa jest prawda filozoficzna*, *Czy można mówić o estetyce starożytnej*, *Noesis i aisthesis*, *Prawda i/a metoda*; *Historia filozofii starożytnej u progu III tysiąclecia – problemy źródłowe, metodologiczne, hermeneutyczne*; historia filozofii hellenistycznej i wczesnochrześcijańskiej (Gdy rozpadły się ściany świata. *Teorie wartości filozofii hellenistycznej*, wstęp i opracowanie polskiego przekładu *Encheiridion* Epikteta, studia: *Teologie starożytne*, artykuły); historia aksjologii starożytnej (*Teorie wartości w filozofii przedplatońskiej*, *Platońska droga do idei*, *Aksjologiczny rodowód platońskiej ontologii*, studia – *Problematyka aksjologiczna w filozofii greckiej*, *Modele wartości w tzw. myśleniu przedfilozoficznym*, *Ontologiczny i aksjologiczny aspekt kategorii „aletheia” w filozofii przedplatońskiej*); filozofia języka w aspekcie historycznym (studia: *Teorie znaku i komunikacji w filozofii starożytnej*, *System a filozofia języka*). Wypromowała 7 doktorów, opieka nad dalszymi 3, 2 otwarte przewody doktorskie. Współpraca z red. *Powszechnej Encyklopedii Filozoficznej* wydawanej przez Towarzystwo Św. Tomasza z Akwinu; czł. Rady Naukowej Problemów Współczesnej Tanatologii WTN; czł. Rady Naukowej Studium Generale Universitatis Wroclaviensis.

Jan Woleński – ur. 1940 w Radomiu. Stopnie i tytuły naukowe oraz pełnione funkcje: prawo na UJ 1958–1963; filozofia na UJ 1960–1964; dr – 1968; habilitacja – 1972; praca: UJ 1963–1979; PWr 1979–1988; UJ – 1988; prof. – 1990; prof. zw.; kier. Zakładu Epistemologii w Instytucie Filozofii UJ; laureat m.in. Nagrody Naukowej m. Krakowa – 1996; Nagrody Prezesa Rady Ministrów za wybitny dorobek naukowy – 2001; czł. zw. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego; czł. korespondent PAU; czł. Institut International de Philosophie. Autor ok. 1300 pozycji, w tym 17 książek, m.in.: *Z zagadnień analitycznej filozofii prawa* (1980), *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska* (1985, tłum. angielskie 1989, tłum. rosyjskie 2004), *Metamatematyka a epistemologia* (1993), *Szkoła lwowsko-warszawska w polemikach* (1997), *Essays in the History of Logic and Logical Philosophy* (1999), *Epistemologia* (2000–2003), *Granice niewiary* (2004; nagroda za najlepszą krakowską książkę miesiąca w listopadzie 2004). Zajmuje się historią filozofii polskiej, zwłaszcza historią logiki w Polsce, epistemologią, filozofią prawa. Reprezentuje filozofię analityczną, w szczególności bada możliwości aplikacji logiki formalnej do klasycznej problematyki filozoficznej.

Janusz Goćkowski – ur. 1935 w Warszawie. Stopnie i tytuły naukowe oraz pełnione funkcje: prof. n. hum., mgr prawa z historii państwa i prawa polskiego (praca magisterska o stosunku KPP do konstytucji i ordynacji wyborczej 1935 r.) UAM w Poznaniu – 1956; dr n. praw. z historii doktryn politycznych i prawnych (rozprawa doktorska *Funkcje dzieła literackiego*

w badaniach dotyczących myśli politycznej) UMK w Toruniu – 1967; habilitacja z nauk politycznych w zakresie socjologii stosunków politycznych (rozprawa habilitacyjna *Autorytety świata uczonych*) UW – 1978; prof. n. hum. – 1995; pracował na PWr (st. asystent, adiunkt, doc., prof.) 1966–2003; pracował na UJ w Krakowie (doc., prof.) 1984–2003; prof. na Wydz. Nauk Politycznych w Wyższej Szkole Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku; kier. Zakładu Socjologii Nauki na PWr; kier. Zakładu Teorii i Historii Cywilizacji na UJ. Organizował lub współorganizował ponad 40 konferencji naukowych poświęconych zagadnieniom socjologii nauki, historii myśli społecznej i politycznej, socjotechniki, antropologii i socjologii wiedzy. Socjolog nauki, antropolog i socjolog wiedzy, historyk myśli społecznej i politycznej, socjotechnik. Zajmuje się także zagadnieniami etosu, tradycji, treści socjologicznych w dziełach sztuki literackiej, patologii społecznej i problemów społecznych, historii i teorii cywilizacji. Opublikował 300 prac naukowych i 20 recenzji i współredagował 20 zbiorów prac naukowych. Wypromował 7 doktorów. Czł. prezydium Komitetu Naukoznawstwa PAN i przewodniczący Sekcji Tradycji i Etosu w Nauce KN PAN; przewodniczy Sekcji Socjologii Nauki Polskiego Towarzystwa Socjologicznego i Komisji Historii Myśli Społecznej i Politycznej Polskiego Towarzystwa Historycznego; udział w pracach Sekcji Socjotechniki Polskiego Towarzystwa Socjologicznego 1966–1980; wchodzi w skład zespołów redagujących czasopisma: „Organon”, „Zagadnienia Naukoznawstwa”, „Principia”, „Colloquia Communia”, „Universitas”.

Trudności w rozwoju filozofii nie zakończyły się jednak wraz z powstaniem Instytutu Filozofii w 1988 r., który niedługo potem stał się częścią nowego Wydziału Nauk Społecznych. Mimo transformacji społeczno-politycznej, uwalniającej rozwój tej dyscypliny od cenzury, strachu uczonych o własną pozycję i spod wpływów ideologii, silne oddziaływanie niektórych postaci, ukształtowanych przez dawno minione czasy, odegrało wyjątkowo destrukcyjną rolę w rozwoju filozofii wrocławskiej także w czasach najnowszych. Odrzucenie dawnych konfliktów ideologicznych odsłoniło napięcia, mające źródła w animozjach personalnych, co doprowadziło do hamowania talentów i odchodzenia na inne uczelnie. Tylko nieliczni znaleźli siłę i upór, aby nie poddać się temu destrukcyjnemu wpływowi.

Najznaczniesze postacie wrocławskiej filozofii wywodziły się z tradycji szkoły lwowsko-warszawskiej i to one właśnie wychowały wielu uczniów kontynuujących tradycje racjonalizmu i rzetelnej pracy filozoficznej. Wspomniana wcześniej prof. Maria Kokoszyńska-Lutmanowa wypromowała 5 doktorów: Tadeusza Kubińskiego, Ryszarda Wójcickiego, Witolda Pogorzelskiego, Waleskę Rudęk i Wandę Charczuk.

Inną ważką postacią dla wrocławskiej logiki był Jerzy Słupecki, urodzony w 1904 r. w Harbinie w Mandżurii, gdzie jego ojciec, inżynier, pracował przy budowie Kolei Wschodniochińskiej. Przybył do Polski w 1921 r. i studiował architekturę i matematykę na Uniwersytecie Warszawskim; wśród jego nauczycieli byli Stanisław Leśniewski, Alfred Tarski, Adolf Lindenbaum, Mordechaj Wajsberg, Bolesław Sobociński, Stanisław Jaśkowski i Jan Łukasiewicz, promotor jego pracy magisterskiej. Czas wojny Słupecki spędził w Warszawie, układając m.in. na tajnych kompletach wraz z innymi przedstawicielami szkoły logicznej, a także brał udział w ruchu

oporu jako członek Armii Krajowej i organizacji „Żegota”. W 1945 r. objął swoje pierwsze stanowisko akademickie na UMCS w Lublinie. W 1947 r. habilitował się na UJ na podstawie pracy na temat sylogistyki Arystotelesa⁷ i w tymże roku został profesorem logiki i metodologii nauk na UW. W l. 1953–1955 był dziekanem Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii. Słupecki uczył także przez wiele lat w WSP w Opolu, w okresie późniejszym zaś został również szefem Pracowni Zastosowań Logiki we Wrocławskim Oddziale PAN, a także redaktorem naczelnym pisma „Studia Logica”. Jego największym osiągnięciem było wykazanie, że trójwartościowa logika Łukasiewicza nie jest zupełna dlatego, że trzecia wartość tej logiki nie daje się zdefiniować za pomocą funktorów implikacji i negacji; przedstawił inną wersję tej logiki, która spełnia warunek zupełności, a także sformułował słynne kryterium zupełności⁸.

J. Słupecki zmarł w 1987 r., pozostawiając po sobie bardzo wielu uczniów pracujących w dziedzinie logiki, podstaw matematyki i filozofii nauki. Do grona tego należą m.in. Edward Bałuka, Ludwik Borkowski, Edmund Glibowski, Bogusław Iwanuś, Tadeusz Kubiński, Jerzy Nowak, Witold Pogorzelski, Juliusz Reichbach, a także Grzegorz Bryll, Katarzyna Hałkowska, Marian Maduch, Krystyna Piróg-Rzepecka, Tadeusz Prucnal i Urszula Wybraniec-Skardowska. Na temat szkoły naukowej prof. Słupeckiego zob. Opolska Szkoła Logiki, s. 225.

Wśród znanych postaci logiki wrocławskiej był także Tadeusz Kubiński, urodzony we Lwowie w 1923 r. Studiował matematykę i filozofię na UJ i kontynuował je na UW, gdzie pod kierunkiem Henryka Mehlberga uzyskał magisterium, w 1952 r. zaś obronił doktorat pod kierunkiem Marii Kokoszyńskiej-Lutmanowej, poświęcony zagadnieniu nazw nieostrych. W l. 1976–1988 kierował Zakładem i Katedrą Logiki. W swojej pracy naukowej znajdował się pod wpływem Alfreda Tarskiego i Andrzeja Mostowskiego, a także

⁷ Badania nad sylogistyką arystotelesowską rozpoczął w Polsce jego promotor, Jan Łukasiewicz; por. J. Łukasiewicz, *Sylogistyka Arystotelesa z punktu widzenia współczesnej logiki formalnej*, przeł. A. Chmielewski, Warszawa 1988. Oprócz Słupeckiego nad sylogistyką we Wrocławiu pracowali także Ludwik Borkowski i Bogusław Iwanuś.

⁸ Por. J. Woleński, J. Zygmunt, Jerzy Słupecki (1904–1987): *Life and Work*, „Studia Logica”, vol. 48, Wrocław 1989, s. 401–411.

Jerzego Słupeckiego, Georga Henrika von Wrighta, Nuela Belnapa i innych. Wśród jego osiągnięć na czoło wybijają się prace z dziedziny logiki erotetycznej (logiki pytań i odpowiedzi)⁹.

Bogusław Iwanuś to jedna z najbarwniejszych postaci wrocławskiej logiki. Urodzony w Tokach k. Zbaraża w 1928 r., został przesiedlony wraz z rodziną do Olesna Śląskiego i w 1947 r. podjął studia filozoficzne na UW. Pracę magisterską na temat filozofii Kartezjusza napisał pod kierunkiem Marii Kokoszyńskiej-Lutmanowej i w 1952 r. rozpoczął pracę jako asystent w Katedrze Logiki, jednakże w 1955 r. opuścił uniwersytet ze względów politycznych. Powrócił w 1961 r., pracował także w kierowanej przez Jerzego Słupeckiego Pracowni Zastosowań Logiki PAN we Wrocławiu. W 1990 r. przeszedł do Instytutu Socjologii, a w 1994 r. opuścił UW i udał się do WSP w Zielonej Górze. Zmarł przedwcześnie w 1995 r. Swoją rozprawę doktorską, napisaną pod kierunkiem J. Słupeckiego, poświęcił zagadnieniom rachunku zdań, w okresie późniejszym zajmował się sylogistyką. Legendarny nauczyciel i niezwykle surowy egzaminator, spełniał na uniwersytecie rolę „pogotowia logiczno-matematycznego”. Zaangażował się w tworzenie ruchu Solidarności, jednakże rychło z niej wystąpił, zawiedziony kierunkiem działania politycznego tego ruchu. Wypromował tylko jednego doktora, który jest obecnie profesorem na York University w Ontario w Kanadzie¹⁰.

Wśród uczniów i współpracowników wielkich postaci wrocławskiej logiki są także profesorowie Janusz Czelakowski, Elżbieta Kałuszyńska, Marek Tokarz, Piotr Wojtylak oraz Jan Zygmunt, obecny kierownik Katedry Logiki i Metodologii Nauk.

Prof. Jan Zygmunt jest od wielu lat czołową postacią logiki wrocławskiej. Znany z licznych oryginalnych prac naukowych, jest także organizatorem życia naukowego tej dyscypliny na UW, redaktorem pisma „Studia Logica” oraz autorem wielu prac z dziedziny historii logiki; jest także redaktorem prestiżowanego wydania zebranych pism logicznych Alfreda Tarskiego¹¹.

Badania w dziedzinie filozofii i historii filozofii, prowadzone przez obecny Instytut Filozofii, są bardzo różnorodne. Dominują w nich programy badawcze w dziedzinie historii filozofii. Do ścisłego grona najwybitniejszych badaczy historii filozofii starożytnej w Polsce należy prof. Janina Gajda-Krynicka. Absolwentka wrocławskiej filologii klasycznej, uzyskała doktorat w 1966 r. na podstawie rozprawy *Epika polsko-łacińska XVI wieku*. Do pracy w Instytucie Filozofii UW przeszła w okresie, gdy kierował nim prof. Andrzej Nowicki. Jej rozprawa habilitacyjna z 1986 r. została poświęcona zagadnieniu prawa natury i umowy społecznej w filozofii przedsokratejskiej. Szczególne znaczenie

mają jej interpretacje dokonań ruchu sofistycznego¹², filozofii Pitagorasa i pitagorejczyków oraz filozofii Platona. Wśród tematów badawczych podejmowanych przez Janinę Gajdę-Krynicką są m.in. zagadnienia dialektyki starożytnej jako metody, historii filozofii hellenistycznej i wczesnochrześcijańskiej, historii aksjologii starożytnej oraz filozofii języka w aspekcie historycznym¹³. Jest także autorką przekładów dzieł starożytnych, w tym *Encheiridion*a Epikteta oraz *Żywotów* Pitagorasa (1993).

Prof. Adam Chmielewski studiował filozofię na UW, w Oksfordzie i w City University of New York. Zajmuje się zagadnieniami filozofii nauki, filozofii moralności, filozofii politycznej, a także etyki i estetyki. Jest autorem książki poświęconej filozofii Karla Poppera (z którym przeprowadził ostatni udzielony przez tego filozofa wywiad), pracy poświęconej problematyce relatywizmu w filozofii analitycznej, a także dzieła z zakresu filozofii politycznej *Spółczeństwo otwarte czy wspólnota?* (2001). Jest także autorem esejów filozoficzno-politycznych, które publikuje we wrocławskim miesięczniku „Odra” oraz innych pismach, przełożył także kilkanaście dzieł filozoficznych i literackich¹⁴. To znawca filozofii wielu filozofów współczesnych (w tym Bertranda Russella, Ludwiga Wittgensteina, Karla Poppera, Alasdaira MacIntyre’a, Richarda Shustermana i Slavoję Žižka) oraz twórca oryginalnych koncepcji w dziedzinie filozofii politycznej. Jego sposób uprawiania filozofii ukształtował się dzięki studiom zagranicznym oraz wieloletniej współpracy z Janem Woleńskim, swego czasu profesorem filozofii na PWr, obecnie profesorem UJ.

Inni badacze wrocławskiego Instytutu Filozofii koncentrują się obecnie na problematyce filozofii niemieckiej i zagadnieniach filozofii współczesnej. W tej dziedzinie wyróżniają się prace prof. Józefa Kosiana, znawcy filozofii niemieckiej, który poświęcił się badaniom mistycyzmu śląskiego, m.in. dziełom Angelusa Silesiusa, oraz prof. Ryszarda Różanowskiego, autora prekursorskiej pracy poświęconej filozofii i estetyce Waltera Benjamina¹⁵.

Przez wiele lat silne centrum filozoficzne funkcjonowało w różnych formach instytucjonalnych na PWr. Do najwybitniejszych postaci zespołu filozofów na Politechnice należał prof. J. Woleński, obecnie jeden ze znamienitych filozofów polskich, autor ponad tysiąca prac z różnych dyscyplin i dziedzin nauki, głównie filozofii matematyki, filozofii prawa, logiki i metodologii nauk, najszerzej znany ze swej książki poświęconej szkole lwowsko-warszawskiej *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*¹⁶. Radykalna postawa Woleńskiego wobec władzy komunistycznej w latach 80. doprowadziła do odsunięcia go od zajęć dydaktycznych na Politechnice, a także uniemożliwiła mu uzyskanie stanowiska na

⁹ Por. J. Zygmunt, *A Short Biographical Sketch of Tadeusz Kubiński (1923–1991)*, Acta Universitatis Wratislaviensis, No. 1890, Logika 17, Wrocław 1997, s. 5–7; oraz J. Zygmunt, T. Kubiński, *Uczni wrocławscy*, 2, 1974–1994, Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Seria A, Nr 248, Wrocław 1994, s. 81–82.

¹⁰ Por. J. Zygmunt, *Bogusław Iwanuś*, [w:] *Uczni wrocławscy*, 3, 1953–1996, Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Seria A, Nr 252, Wrocław 1996.

¹¹ A. Tarski, *Pisma logiczno-filozoficzne*, tom 1 *Prawda*, Warszawa 1995; tom 2 pism Tarskiego pod red. J. Zygmunta ukazał się w 2005 r.

¹² J. Gajda, *Sofiści*, Warszawa 1986; por. także, *Platońska droga do idei. Aksjologiczny rodowód Platońskiej ontologii*, Wrocław 1993.

¹³ J. Gajda, *Teorie wartości w filozofii przedplatońskiej*, Wrocław 1995; też, *Gdy rozpadły się ściany świata. Teorie wartości w filozofii hellenistycznej*, Wrocław 1992.

¹⁴ A. Chmielewski, *Filozofia Poppera*, Wrocław 1995; *Niewspółmierność, nieprzekładalność, konflikt*, Wrocław 1997, *Spółczeństwo otwarte czy wspólnota?*, Wrocław 2001, *Walc wiedeński i walec europejski*, Wrocław 2001.

¹⁵ R. Różanowski, *Pasaże Waltera Benjamina*, Wrocław 1997.

¹⁶ J. Woleński, *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*, Warszawa 1985. Książka ta, powszechnie uznawana za najbardziej rzetelne opracowanie ruchu filozoficznego, który został zapoczątkowany przez Kazimierza Twardowskiego we Lwowie, została opublikowana również w języku angielskim *Logic and Philosophy in the Lvov-Warsaw School*, Dordrecht 1989.

UWr. Po przełomie politycznym w 1989 r. Jan Woleński znalazł zatrudnienie w swoim rodzinnym Krakowie, na UJ, intensywnie rozwijając, wraz z zespołem filozofów młodsze pokolenia, tradycje logiczno-filozoficzne szkoły lwowsko-warszawskiej¹⁷.

Zapewne najbarwniejszą postacią filozofii wrocławskiej był prof. Waław Mejbaum, kierujący wiele lat zespołem filozoficznym na Politechnice, następnie założyciel i kierownik Instytutu Filozofii na Uniwersytecie Szczecińskim, powstałym w 1995 r. Prof. Mejbaum specjalizował się głównie w filozofii i metodologii nauki oraz zagadnieniach epistemologicznych, ale jest także pamiętanym do dzisiaj poetą¹⁸. Wśród filozofów młodego pokolenia na Politechnice należy wymienić dr. Czesława Karkowskiego, który poświęcił swój doktorat Brunonowi Schulzowi. Poddany publicznej krytyce przez Jarosława Ładosza w początkach stanu wojennego, został zmuszony do opuszczenia kraju; od wielu lat jest redaktorem „Nowego Dziennika Polskiego” w Nowym Jorku.

Papieski Wydział Teologiczny, samodzielna uczelnia środowiska wrocławskiego, również jest znana z dorobku filozoficznego jej uczonych. Do najbardziej znanych filozofów tej uczelni należą ks. prof. Józef Majka, autor licznych publikacji z zakresu filozofii społecznej i znawca nauki społecznej Kościoła katolickiego, oraz ks. prof. Ignacy Dec, absolwent KUL, reprezentant tomizmu, wieloletni rektor PWT, obecnie biskup nowo utworzonej diecezji świdnickiej¹⁹.

Socjologia na UWr miała nie mniej burzliwą historię jak filozofia. Katedra Socjologii została powołana w 1945 r. zgodnie ze wskazaniami prof. Czesława Znamierowskiego,

natomiast w l. 1946–1951 kierował nią prof. Paweł Rybicki (1902–1988), wieloletni dyrektor Biblioteki Śląskiej, organizator socjologii na UJ, znany jako autor cenionej pracy poświęconej Arystotelesowskiej nauce o społeczeństwie²⁰. W 1952 r. Katedrę Socjologii przekształcono na Katedrę Techniki Społecznych Badań Terenowych, jednakże już rok później, z przyczyn ideologicznych, socjologia w Polsce została administracyjnie zlikwidowana. Na uniwersytecie socjologia została odnowiona w 1957 r. pod kierunkiem prof. Golachowskiego. W następnych latach socjologiczne badania naukowe i kształcenie odbywało się w różnych formach organizacyjnych aż do 1988 r., kiedy został utworzony Instytut Socjologii, kierowany do dziś przez prof. W. Sitka, aktywnego nauczyciela, badacza i uczestnika życia publicznego Wrocławia, autora pracy *Florian Znaniecki a marksizm. Epistemologiczna konceptualizacja wyjaśniania w naukach społecznych*²¹. Instytut prowadzi badania w zakresie klasycznych problemów socjologicznych, a także nowych zjawisk społecznych, będących rezultatem przemian ustrojowo-społecznych kraju. Ze względu na wielokulturowy charakter regionu, Instytut Socjologii koncentruje się także na zagadnieniach mniejszości narodowych oraz socjologicznych problemach terenów nadgranicznych.

Podobnie jak w przypadku filozofii, socjologia miała również silny ośrodek na PWr. Najaktywniejszym socjologiem Politechniki był prof. Janusz Goćkowski, specjalizujący się w socjologii nauki. Do jego najważniejszych dzieł należy książka *Autorytety świata uczonych*²². J. Goćkowski w ślad za J. Woleńskim przeniósł się na UJ.

Adam Chmielewski

POLITOLOGIA I STUDIA MIĘDZYNARODOWE

Nauka o polityce, przez długie lata zinstrumentalizowana dla celów ideologicznych, po 1989 r. znalazła na UWr bardzo sprzyjające warunki rozwoju oraz zgromadziła wybitnych myślicieli, publikujących bardzo ważne i powszechnie uznane prace i utrzymujących intensywne kontakty z ośrodkami politologicznymi na całym świecie. Szeroko rozumiana politologia stanowi najbardziej dynamicznie rozwijającą się część Wydziału Nauk Społecznych. Wrocławskie badania politologiczne są prowadzone w Instytucie Politologii oraz w Instytucie Studiów Międzynarodowych.

Liczący ponad 60 pracowników Instytut Politologii, skupia wiele znaczących postaci. Jest wśród nich prof. Stanisław Dąbrowski, uczeń prof. Mariana Orzechowskiego. Prowadzi on badania w zakresie najnowszej historii politycznej Polski z uwzględnieniem kontaktów międzynarodowych, zwłaszcza z państwami środkowoeuropejskimi. Główną dziedziną jego

zainteresowań naukowych są partie, organizacje, instytucje polityczne, ich historia, działalność oraz rola jako podmiotów życia politycznego. Należy obecnie do dość wąskiego grona specjalistów zajmujących się dziejami ruchów chłopskich w Europie Środkowej i w Polsce, ruchów, które jako elementy systemów politycznych w państwach tej części kontynentu, stanowiły o ich specyfice. Jego badania obejmują okres II wojny światowej i lata powojenne po współczesność. Jest autorem licznych prac, w tym *Koncepcji powojennych granic Polski w programach i publicystyce polskiego ruchu ludowego 1939–1945* (1971) oraz *Chłopskiego ruchu solidarnościowego – geneza, programy, zarys działalności 1978–1981* (1993).

Prof. Teresa Łoś-Nowak, kierująca Instytutem Politologii od 1999 r., jest absolwentką Wydziału Prawa UWr i specjalizuje się w problematyce stosunków międzynarodowych. Na UAM w Poznaniu obroniła rozprawę doktorską o dzia-

¹⁷ Inne szeroko znane prace Jana Woleńskiego to *Metamatematyka a epistemologia*, Warszawa 1993, *W stronę logiki*, Kraków 1996; *Logiczne problemy wykładni prawa*, Kraków–Warszawa 1972; *Z zagadnień analitycznej filozofii prawa*, Kraków–Warszawa 1980; *Szkola lwowsko-warszawska w polemikach*, Warszawa 1997; *Okolice filozofii prawa*, Kraków 1999; *Essays in the History of Logic and Logical Philosophy*, Kraków 1999; *Myśli filozoficzne i jeszcze inne*, Kraków 2000 oraz trzy zbiory artykułów pod ogólnym tytułem *Epistemologia*: t. 1: *Zarys historyczny i problemy metateoretyczne*, Kraków 2000; t. 2: *Wiedza i poznanie*, Kraków 2001; t. 3: *Prawda i realizm*, Kraków 2003.

¹⁸ Do historii przeszedł jego poemat *Świnia na sośnie*.

¹⁹ Wśród publikacji Ignacego Deca znajdują się *Tomaszowa a Marcelowa teoria człowieka*, Wrocław 1984; *Osoba. Kościół. Społeczeństwo*, Wrocław 1992 oraz *Patientia et Claritas*, Wrocław 1995.

²⁰ P. Rybicki, *Arystoteles. Początki i podstawy nauki o społeczeństwie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963.

²¹ Warszawa–Poznań 1980.

²² J. Goćkowski, *Autorytety świata uczonych*, Warszawa 1984. Inne znane dzieła Janusza Goćkowskiego to *Ethos nauki i role uczonych*, Kraków 1996, *Uniwersytet i tradycja w nauce*, Kraków 1999, *Ludzie „systemu” i ludzie „problemu”*. *Wieczna wojna w teatrze życia naukowego*, Kraków 2000.

łałości Polski w ONZ w l. 1945–1955, natomiast rozprawę habilitacyjną poświęciła polskim inicjatywom rozbrojenia jądrowego w Europie Środkowej. Uznanie przyniosła jej praca *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy* (2000). Jest także współautorką wielu cenionych prac naukowych i podręczników akademickich²³.

Prof. Andrzej Antoszewski, prawnik z wykształcenia, swoją pracę doktorską i habilitacyjną poświęcił problemom terenowych organów administracji państwowej, koncentruje się w swoich badaniach na teorii demokracji, współczesnym parlamentarystyce, funkcjonowaniu partii i systemów partyjnych oraz zachowaniach wyborczych.

Prof. Andrzej Jabłoński zajmuje się różnymi obszarami teorii polityki, w tym problemami kultury i edukacji politycznej, teorią państwa i społeczeństwa obywatelskiego, procesami demokratyzacji w Europie Środkowej.

Prof. Wiesław Bokajło obronił dysertację doktorską *Polityka wschodnia CDU/CSU w latach 1963–1966*, napisaną pod kierunkiem prof. M. Orzechowskiego. Jego badania koncentrują się na problemach niemcoznawstwa, problematyce narodowościowej oraz historii kultury politycznej Dolnego Śląska, a także historii doktryn politycznych, ekonomicznych i prawnych, filozofii polityki, psychoanalizie kulturowej i kulturze politycznej, zwłaszcza w odniesieniu do społeczeństwa obywatelskiego oraz teorii i filozofii integracji regionalnych, zorientowanej na ideę federalizmu.

Prof. Czesław Lewandowski, absolwent polonistyki na UJ zajmuje się współczesną polską myślą polityczną oraz polityką kulturalną i edukacyjną państwa, w tym rolą mediów i komunikowania masowego w procesie demokratyzacji współczesnych społeczeństw.

Prof. Ryszard Herbut, uczeń uznanego prawnika UWr i działacza społecznego, prof. Kazimierza Działochy, specjalizuje się w zagadnieniach systemów partyjnych Europy Zachodniej. Zajmuje się również kwestią tzw. deficytu demokracji (legitymizacji) jako zjawiskiem wyznaczającym nowy wymiar powiązań systemu politycznego ze społeczeństwem. W tym kontekście rozpatruje działalność struktur Unii Europejskiej w wymiarze transnarodowym, a także w układzie instytucjonalnym i funkcjonalnym.

Prof. Ludmiła Dziewięcka-Bokun specjalizuje się w teorii i praktyce polityki społecznej, porównawczej polityce społecznej, problematyce konfliktów społecznych w Europie, ubóstwa i ekskluzji społecznej, społecznego wymiaru transformacji i integracji europejskiej XX w.

Prof. Zbigniew Wiktor, absolwent Wydziału Prawa UWr, także wieloletni przewodniczący Związku Komunistów Polskich, zajmuje się analizą systemów politycznych – ich historii, poszczególnych instytucji, funkcjonowaniem demokracji w Polsce, Niemczech i USA. Do tego nurtu można też zaliczyć badania śląskoznawcze dotyczące historii i współczesności wsi sudeckiej.

Zagadnienia politologiczne w ich wymiarze międzynarodowym są obecnie przedmiotem badań naukowych i nauczania Instytutu Studiów Międzynarodowych, najmłodszego z instytutów Wydziału Nauk Społecznych UWr. Instytut ten

wyłonił się z utworzonego 11 marca 1974 Ośrodka Badań Niemcoznawczych, który funkcjonował jako placówka międzywydziałowa, a jego ówczesnym dyrektorem był prof. M. Orzechowski. W kwietniu 1974 r. do ośrodka włączony został na prawach zakładu Zespół Naukowy do Badań nad Problematyką Faszyzmu i Zbrodni Hitlerowskich. Kierownikiem tego zespołu był prof. Karol Jonca. W skład Ośrodka wchodził niemcoznawcy z różnych instytutów oraz wydziałów, przedmiotem badań była historia polityczna i gospodarcza oraz zagadnienia prawnoustrojowe RFN i NRD. W roku akademickim 1978/1979 został utworzony Zakład Badań Niemcoznawczych. Był jednym z zakładów Instytutu Nauk Politycznych we Wrocławiu. W zakładzie, kierowanym przez prof. Karola Fiedora, pracowali: Karol Błahut, Wiesław Bokajło, Elżbieta Dragańczyk, Robert Foks, Romuald Gelles, Lesław Koćwin, Janusz Kupczak, Teresa Łoś-Nowak, Teresa Kegel, Maciej Marszał, Beata Ociepka, Krzysztof Orlik, Jacek Rumiński, Elżbieta Stadtmüller, Marian Wolański i Jarosław Wareńczuk. Zakład kształcił studentów z zakresu historii politycznej i kultury państw niemieckiego obszaru językowego. W 1988 r. Zakład Badań Niemcoznawczych przekształcił się w Katedrę Badań Niemcoznawczych, zatrudniając większość z wymienionych pracowników. Katedra rozpoczęła prowadzenie trzyletniej specjalizacji niemcoznawczej w ramach pięcioletnich studiów politologicznych. W 1995 r. katedra została przekształcona w Instytut Badań Niemcoznawczych i Europejskich. Kierował nim początkowo prof. Romuald Gelles, a od 1996 r. prof. Marian Wolański. W marcu 2000 r. Senat UWr przyjął uchwałę o przemianowaniu Instytutu Badań Niemcoznawczych i Europejskich na Instytut Studiów Międzynarodowych.

Zatrudniający obecnie ponad 40 pracowników instytut ten jest podzielony na kilka zakładów specjalizujących się w różnych dziedzinach. Zakład Polityki Zagranicznej RP, kierowany przez prof. M. Wolańskiego, zajmuje się tematyką kierunków polityki zagranicznej prowadzonej przez poszczególne organy władzy państwowej, przemianami w postrzeganiu sytuacji międzynarodowej przez społeczeństwo polskie i koncepcjami polityki zagranicznej poszczególnych polskich nurtów myśli politycznej i partii.

Prof. Elżbieta Stadtmüller wraz z jej zakładem zajmuje się szeroko rozumianą problematyką studiów nad Unią Europejską, jej rozwojem, polityką, współpracą z innymi państwami i obszarami, jak również badaniami nad państwami wchodzącymi w ich skład. Problemy Europy są też analizowane w kontekście procesów i zjawisk ogólnosięwiatowych, jak globalizacja, regionalizacja. Innym istotnym obszarem badawczym jest polska polityka zagraniczna, w tym kwestie stosunków z sąsiadami, integracji i bezpieczeństwa europejskiego.

Główne zainteresowania badawcze Zakładu Niemcoznawstwa, kierowanego przez prof. R. Gellesa, byłego dziekana Wydziału Nauk Społecznych i rektora UWr, obejmują historię Niemiec oraz Austrii w XIX i XX w., współczesne stosunki polityczne i gospodarcze na tym obszarze, rozwój myśli politycznej Niemiec i wobec Niemiec, politykę zagraniczną Niemiec, polsko-niemieckie stosunki polityczne i gospodarcze, a także kulturę polityczną państw niemieckiego obszaru językowego.

²³ M.in. *Post-Cold War Europe* (1995); *Narody Zjednoczone. Między oczekiwaniem a spełnieniem* (1995); *Współczesne stosunki międzynarodowe* (1997); *Emerging Conceptions of Democracy in Transition Europe* (1996); *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota, mechanizmy działania, zasięg* (1997). Teresa Łoś-Nowak jest także redaktorem i jednym ze współautorów tomu poświęconego stosunkom międzynarodowym *Encyklopedii politologii* (2002).

Prof. Bernard Janusz Albin, dziekan Wydziału Nauk Społecznych w l. 1999–2005, kieruje zakładem koncentrującym swe zainteresowania na współczesnych zjawiskach i problemach politycznych krajów Europy Wschodniej oraz na stosunkach międzynarodowych w tym regionie, ze szczególnym uwzględnieniem polskiej polityki zagranicznej wobec państw obszaru wschodnioeuropejskiego.

Zakład Komunikowania Międzynarodowego, kierowany przez prof. Beatę Ociepkę, zajmuje się badaniami nad komunikowaniem masowym w skali międzynarodowej. Jego dociekania skupiają się na międzynarodowym przepływie informacji, jego uwarunkowaniach społecznych, gospodarczych, politycznych oraz technologicznych, barierach w komunikowaniu międzynarodowym, a zwłaszcza na znaczeniu

różnic kulturowych i administracyjnych ograniczeń w przepływie przekazów ponad granicami i między przedstawicielami różnych kultur, zjawisku wielokulturowości jako czynniku współkształtującym narodowe i ponadnarodowe systemy medialne.

Prof. Janusz Kupczak wraz ze swoim zakładem zajmuje się procesami narodowościowymi w Europie, problemami mniejszości narodowych, ich prawną, polityczną i społeczną sytuacją, jak również kwestiami tożsamości narodowej i nacjonalizmu. Przedmiotem badania tego zespołu są także kwestie mniejszości narodowych w Polsce i polskiej mniejszości w świecie, Polonii, mniejszości niemieckiej i problemy narodowościowe w krajach byłego Związku Radzieckiego.

Adam Chmielewski

■ SZKOŁY I ZESPOŁY BADAWCZE HISTORYKÓW

■ Średniowieczne dzieje Śląska oraz dyplomatyka historyczna

Profil badań związanych ze średniowiecznymi dziejami Śląska oraz dyplomatyką historyczną wytyczył po przyjeździe do Wrocławia – w maju 1945 r. jako członek Grupy Naukowo-Kulturalnej – prof. Karol Małczyński. Z jednej strony była to odpowiedź na wyraźnie formułowane przez ówczesne władze zapotrzebowanie polityczno-propagandowe, z drugiej świadomy wybór, związany z koniecznością podjęcia polemiki z wcześniejszymi, nie zawsze wypływającymi z naukowych pobudek, ustaleniami historyków niemieckich. K. Małczyński był twórcą wrocławskiego środowiska historycznego, jako założyciel Wrocławskiego Towarzystwa Miłośników Historii oraz dyrektor Instytutu Historycznego (1946–1952).

Punktem wyjścia dla badań śląskoznawczych stały się początkowo opracowania poświęcone historii Wrocławia (opublikowane w 1948 r. *Dzieje Wrocławia do r. 1526*), ich rozwinięciem zaś prace o związkach politycznych Śląska z Polską i polskości tej ziemi. Finalnym efektem prac zespołu, który utworzył się wokół prof. Małczyńskiego, miało być doprowadzenie do przygotowania syntez – dziejów Wrocławia oraz Śląska. Zamyśl pierwszy zrealizowany został w 1958 r., kiedy to do historiograficznego obiegu trafił, opracowany wspólnie z Wacławem Długoborskim i Józefem Gierowskim, obszerny tom dziejów Wrocławia (doprowadzony do 1808 r.). W l. 1960–1963 wydany został, pod redakcją inicjatora badań, I tom syntezy historii Śląska, doprowadzony do 1763 r., gdzie obok prof. Małczyńskiego w gronie autorów znaleźli się Włodzimierz Hołubowicz, Ewa Małczyńska, Józef Gierowski, Roman Heck, Stefan Inglot oraz Józef Leszczyński. Tom II i III pod redakcją Wacława Długoborskiego opracowali Stanisław Michalkiewicz, J. Chlebowczyk i inni. W obydwu opracowaniach oprócz dziejów politycznych obszernie została uwzględniona problematyka społeczna, gospodarcza

i kulturalna, przy czym budowanie syntezy poprzedzone zostało szczegółowymi studiami o charakterze źródłoznawczym. Studia te, również zapoczątkowane przez prof. Małczyńskiego (w 1951 r. opublikował *Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich*), doprowadziły do uformowania się silnego zespołu (Wacław Korta, Bronisław Turoń, Anna Skowrońska, Kazimierz Bobowski, Janina Gilewska-Dubis), którego edytorskim dziełem stał się *Kodeks dyplomatyczny Śląska*. Małczyński zdołał sfinalizować edycję pierwszych trzech tomów (1951–1964) tego monumentalnego wydawnictwa (t. II wspólnie z A. Skowrońską), ale po ukazaniu się ostatniego tomu prace nad kontynuacją wydawnictwa zostały zarzucone.

Po śmierci prof. Małczyńskiego, w 1973 r. zintensyfikowano przygotowanie regestrów śląskich, prowadzone pod kierownictwem W. Korty, a po nim K. Bobowskiego. Rezultaty ich badań zostały ogłoszone w kolejnych tomach tego wydawnictwa, będącego kontynuacją przedwojennych prac historyków niemieckich. Niemieccy badacze doprowadzili wydawanie regestrów do 1340 r.; od 1975 r. ukazują się one sukcesywnie do dzisiaj. W. Korta i jego uczniowie z jednej strony kontynuują nurt, związany z funkcjonowaniem średniowiecznych kancelarii (K. Bobowski, Rościsław Żerelik), zarówno świeckich, jak i duchownych, z drugiej zaś rozwijają badania związane z problemem genezy i roli wielkiej własności feudalnej na Śląsku (Marek Cetwiński). Ostatnio rozwinęły się także badania nad monastycyzmem (M. Derwich, K. Bobowski, R. Żerelik), będące kontynuacją prac badawczych prowadzonych w latach 60. z inicjatywy prof. E. Małczyńskiej. L. Matusik zajmowała się dziejami klasztoru Kanoników regularnych św. Augustyna w Kłodzku, Wojciech Mrozowicz prowadzi badania dotyczące klasztorów kłodzkich.

Teresa Suleja

■ Szkoła Badań nad Nowożytnymi Dziejami Śląska

Dzieje Śląska, kultury i obyczaju doby nowożytnej skupiły wokół siebie inną historyczną szkołę naukową. Założenia badawcze, określające kierunki poczynań historyków dziejów nowożytnych w odniesieniu do obszaru Śląska, sformułowane zo-

stały w 1947 r. przez prof. Czaplińskiego, a obejmowały m.in. konieczność analizy stosunków etnicznych, uwarunkowań społecznych, a także opracowania historii poszczególnych regionów i ośrodków miejskich. Na tę właśnie drogę wkroczył

prof. Józef Gierowski, współuczestnicząc w opracowaniu syn-tez historii Śląska i Wrocławia oraz publikując wiele artykułów i studiów, poświęconych szeroko pojmowanej problematyce śląskiej, dając szeroki obraz stosunków gospodarczych, społecznych, kulturalnych i ustrojowych samego miasta, jak i całej dzielnicy (m.in. kwestie handlu Wrocławia z Polską w do-bie saskiej czy studia poświęcone śląskiemu mieszczaństwu). Pod jego redakcją ukazały się też, przygotowane przez R. Hec-ka i J. Leszczyńskiego, *urbarze* (*Urbarze śląskie*, t. 1: *Urbarze dóbr zamkowych opolsko-raciborskich z lat 1566–1567*, Wro-cław 1956) i teksty źródłowe do dziejów chłopu śląskiego. Ślą-skie wątki rozwijał przede wszystkim prof. J. Leszczyński, któ-ry poszerzając badawczą perspektywę na obszar sąsiednich Łu-życ, dążył do tego, by analizując wzajemne relacje zachodzące pomiędzy Śląskiem a sąsiadującymi z nim ziemiami, wska-zać na specyficzną rolę, odgrywaną przezeń w czasach no-wożytnych. Natomiast prof. Krystyn Matwijowski ma znaczący udział autorski i redaktorski w edycji kolejnych monografii ślą-skich miast (Legnicy, Głogowa, Lubina i Strzegomia), on też zajął się w swych badaniach (praca doktorska) dziejami kul-tury i obyczaju, przede wszystkim we Wrocławiu, na prze-

łomie XVII i XVIII stulecia (pisał m.in. o życiu codziennym mieszczaństwa śląskiego, a także ruchu pietystycznym i brac-twach religijnych). Było to twórcze przetransponowanie na grunt polski założeń badawczych, wypracowanych przez ze-spół skupiony we Francji wokół Roberta Mandrou, który pod-jął badania nad problematyką rozwoju i przemian mentalności – prof. Gierowski zapoznał się z dokonaniem tego gremium podczas studiów archiwalnych we Francji. Prace w tym kie-runku wyznaczają również dorobek ucznia Krystyna Ma-twijowskiego, prof. Bogdana Roka, zajmującego się takimi zagadnieniami, jak związki pomiędzy diecezją wrocławską a Kościołem w Polsce, kalendarze polskie czasów saskich czy wreszcie motyw śmierci w kulturze czasów saskich. Szeroko pojęta problematyka odnosząca się do zagadnień związanych z kulturą i obyczajowością znajduje także odbicie w pracach jego uczniów, np. praca o postrzeganiu Europy przez szlachtę osiemnastowieczną (Filip Wolański), studium o mentalności wiernych i duchowieństwa sanktuarium maryjnego (Maurycy Niedziela) czy praca M.E. Kowalczyk dotycząca obrazu Włoch w polskim piśmiennictwie w XVIII w.

Teresa Suleja

■ Szkoła Badań nad Dziejami Parlamentaryzmu Polskiego

Twórcą szkoły zajmującej się badaniami nad dziejami pol-skiego parlamentaryzmu doby nowożytnej był prof. Wła-dysław Czapliński. Ten absolwent UJ przybył do Wrocławia w lutym 1946 r. i przez wiele lat kierował pracami Katedry Historii Powszechnej UW. Jego pogłębione i systematyczne zainteresowanie blaskami i cieniami szlacheckiego parlamen-taryzmu wiąże się z okresem, gdy przygotowywał rozprawę *Wielkopolska opozycja po krwawym „potopie”* (1930). W pra-cy tej wykorzystywał obszernie zarówno instrukcje, jak i lau-dy sejmikowe, konfrontując zawarte w nich dyspozycje z prze-biegiem i finalnymi decyzjami następujących po sobie sejmów. Była to próba podjęcia polemiki z poglądami, iż w XVII w. rzeczpospolita przeżywała ostry kryzys polityczny.

Pierwszą pracą o wyraźnym już historyczno-ustrojowym profilu była jego monografia *Senat za Władysława IV* (1938). Publikacją sygnalizującą pojawienie się pierwocin szkoły stała się monografia ogłoszona już we Wrocławiu *Dwa sejmy w ro-ku 1652* (1955). W stosunku do badań prowadzonych na tym polu przez poprzedników, ujęcie Czaplińskiego wyróżniało, zdaniem Kazimierza Orzechowskiego, „wprowadzenie żelaznej konsekwencji w wykorzystaniu wszystkich do danego sejmku zachowanych źródeł” i, co nie mniej ważne, „konsekwentne ich spożytkowywanie we wzajemnej funkcjonalnej relacji, w szcze-gółowych przyczynowo-skutkowych ciągach, wielorakich, wzajemnie się przecinających, o licznych meandrach narzuca-

nych przez sytuacje i wymogi chwili”. Praca ta stała się punk-tem wyjścia dla zespołowego wysiłku, którego finałem stać się miało opisanie na nowo dziejów polskiego sejmku w dobie rzeczpospolitej szlacheckiej, a drogą do celu tego wiodącą, mo-nograficzne przebadanie wszystkich sejmów, i to nie tylko tych, które się odbyły, ale także tych, które zakończyły się bez uchwał, bądź sejmów zerwanych, na podstawie źródłowego materiału wydobytego zarówno z archiwów krajowych, jak i zagranicz-nych. Badania o charakterze częściowym prowadzili zatem magistranci prof. Czaplińskiego, uczestnicy seminarium dok-torskiego zaś (Stefania Ochmann-Staniszeńska, Jan Sereyka, Janusz Byliński, Jerzy Pietrzak, Krystyn Matwijowski, Anna Sy-billa Bidwell), a potem i ich wychowankowie (Anna Filipczak-Kocur, Włodzimierz Kaczorowski, Bogusław Kaczmarek, Je-rzy Maroń) opublikowali wiele monografii oraz studiów, po-swięconych zwłaszcza sejmom procedującym w XVII w. Mo-nografie te cechuje zbliżone metodologicznie postępowanie badawcze, umożliwiające dokonywanie porównań, przez co ukazujący w nich proces funkcjonowania szlacheckiego sej-mku można wpisać w czytelny, uniwersalny mechanizm. Bada-nia, prowadzone przez prof. Czaplińskiego, jego uczniów i ko-lejne, trzecie pokolenie ich następców, stały się fundamentem tej części najnowszej syntezy polskiego parlamentaryzmu, któ-ra odnosiła się do czasów rzeczpospolitej szlacheckiej.

Teresa Suleja

■ Szkoła Historii Społeczno-Gospodarczej

Innym filarem wrocławskiego zespołu historyków został prof. Stefan Inglot, uprzednio wykładowca historii na UJK we Lwowie i wicedyrektor Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, który przez pięć powojennych lat pracował na UJ. Wśród jego pierwszych publikacji było opracowanie historii społeczno-go-spodarczej średniowiecza. Był on historykiem, który na grun-

cie wrocławskim w najpełniejszy i najbardziej komplementarny sposób zajął się problematyką społeczno-gospodarczą, i to za-równo w średniowieczu, jak i w czasach nowożytnych oraz naj-nowszych, dzięki czemu można go uznać za twórcę wrocławskiej Szkoły Historii Społeczno-Gospodarczej.

Nie ulega wątpliwości, że prof. S. Inglot był kontynuato-

rem kierunku badań wytyczonego przez prof. Franciszka Bujaka, wnoszącym jednak swój oryginalny wkład do historiograficznych osiągnięć na tym polu. Podejmując pracę we Wrocławiu, chciał możliwie szybko rozwinąć badania z zakresu historii społecznej i gospodarczej Śląska, wyraźnie zaniedbane w ówczesnej historiografii, zwłaszcza wobec konieczności stworzenia nowej syntezy dziejów Śląska. W centrum zainteresowań badawczych prof. S. Inglota znajdowały się niezmiennie dzieje wsi i rolnictwa, głównie na Śląsku, oraz gospodarka wielkiej własności feudalnej (tematykę tę podejmowali jego doktoranci, Leszek Wiatrowski, Julian Jańczak i S. Michalkiewicz). Niektórzy z uczniów badali wybrane działy gospodarki, jak np. gospodarkę rybną i leśną (Aleksander Nyrek), natomiast analiza gospodarki dworskiej i chłopskiej została tematem rozprawy habilitacyjnej L. Wiatrowskiego. Zwieńczeniem tego nurtu badawczego stała się trzynomowa *Historia chłopów polskich* (1970–1980), której redaktorem i współautorem był prof. Ingłot. Paralelna kwestia, rozwijana w szkole stworzonej przez Stefana Inglota, to równie szeroko potraktowana tematyka miejska. Handlowi i cenom poświęcił najwięcej uwagi Marian Wolański, rzemieślnikom zajmowali się m.in. W. Długoborski oraz współpracujący z mistrzem Marian Haisig. Liczący się udział w procesie powstawania monografii miast śląskich mają też uczniowie Stefana Inglota (W. Długoborski, M. Haisig, S. Michalkiewicz, L. Wiatrowski oraz Zbigniew Kwaśny ze swoimi uczniami – Elżbietą Kościk i Franciszkiem Kusiakiem).

Trzecie pole badawcze to dzieje spółdzielczości – tu pod redakcją S. Inglota ukazała się pierwsza powojenna synteza poświęcona temu zagadnieniu (*Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, 1966). W kręgu zainteresowania prof. Inglota znalazły się też dzieje przemysłu na Śląsku i to nie tylko rozwijającego się w ramach dóbr wielkiej własności (m.in. W. Długoborski, Z. Kwaśny, Kazimiera Maleczyńska i S. Michalkiewicz). Nowym segmentem szkoły stały się, rozwijane przez Z. Kwaśnego, studia nad demografią historyczną. Wiele prac, powstałych głównie na seminariach magisterskich i doktoranckich, zostało opublikowanych w formie artykułów (m.in. K. Górna, Marek Górny, E. Kościk), dlatego też coraz częściej w literaturze przedmiotu w odniesieniu do zespołu stworzonego przez Z. Kwaśnego pisze się o szkole wrocławskiej z tego zakresu. Uczniowie Z. Kwaśnego mają m.in. w swym dorobku opracowanie osadnictwa wiejskiego na Śląsku po II wojnie światowej (E. Kościk, F. Kusiak). W pracach M. Górnego oraz jego uczniów ze szczególną uwagą traktowana jest problematyka społeczeństwa polskiego w XVI–XIX w., E. Kościk zajmuje się głównie problematyką śląską XIX i XX w., natomiast F. Kusiak wraz ze swoimi uczniami prowadzi intensywne badania poświęcone dziejom wojskowości. Dziełem zespołu, wykształconego wokół Z. Kwaśnego, są również ukazujące się pod jego redakcją od 1995 r. „Śląskie Studia Demograficzne”, a także redagowana przez Marka Górnego „Genealogia” oraz „Przeszłość Demograficzna Polski”.

Teresa Suleja

Szkoła Dziejów Politycznych i Społecznych Polski, Niemiec, Śląska i Galicji

Badania nad całym okresem porozbiorowym, ze szczególnym uwzględnieniem najnowszej historii tak Śląska, jak i Galicji, na gruncie wrocławskim wiążą się z osobą prof. Henryka Wereszyckiego, którego zainteresowania rozciągały się również na skomplikowaną problematykę stosunków międzynarodowych w XIX w. W czasach stalinowskich, a zwłaszcza w 1948 r., nie były to badania aprobowane przez ówczesne władze, szczególnie że wiązały się z aktualnymi sporami politycznymi partii z Władysławem Gomułą. Stąd ataki na syntezę popowstaniowych dziejów Polski i praktyczne uniemożliwienie prof. Wereszyckiemu wydawania publikacji. (Jedną z pierwszych publikacji wrocławskich historyków było dzieło Henryka Wereszyckiego na temat historii politycznej Polski w l. 1864–1918, książka ta jednak została wycofana przez cenzurę). Nie ulega wątpliwości, że jego najwartościowsze prace (m.in. historia Austrii i monograficzny tryptyk poświęcony genezie, funkcjonowaniu i stopniowemu rozpadowi „sojuszu trzech cesarzy”) powstały dopiero w okresie krakowskim, niemniej jednak swój ośmioletni pobyt we Wrocławiu prof. Wereszycki wykorzystał na wszechstronne penetrowanie źródeł i przygotowanie ich do wydawania. Prof. Wereszycki, pomimo stawianych mu przeszkód, stał się autorytetem dla młodszego pokolenia.

Kontynuatorem badań zainicjowanych przez mistrza był jego asystent, późniejszy profesor, Adam Galos, który w 1949 r. obronił pracę doktorską na temat *Społeczeństwo niemieckie wobec ustaw antypolskich (1894–1909)*. Jako młody historyk zajmował się przede wszystkim problematyką stosunków polsko-niemieckich i dziejów Śląska. Sprawom pogranicza i rozgrywają-

cym się na jego obszarze konfliktom poświęcił sporo studiów, co z czasem zaowocowało udziałem w przygotowaniu *Historii Niemiec* (wspólnie z W. Kortą i W. Czaplińskim), autorskim współudziałem w monografii o Hakacie oraz o dziejach Wrocławia. Wątki – niemiecki i śląski – rozwijali uczniowie A. Galosa, przy czym tak w odniesieniu do dziejów politycznych (monografia Marka Czaplińskiego o Adamie Napieralskim czy tegoż na temat niemieckiego imperium kolonialnego), jak i gospodarczo-społecznych (Romualda Gellesa o Wrocławiu z początków XX w.) czy kulturalnych (Marii Zduniak o polskim życiu muzycznym we Wrocławiu w XIX w.; Władysława Misiaka o polityce kulturalnej na Dolnym Śląsku w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej). Problematyka śląska znajdowała się również w centrum zainteresowań badawczych drugiego ucznia prof. Wereszyckiego – prof. Mieczysława Patera, który wprawdzie doktoryzował się u prof. Kazimierza Popiołka, ale był asystentem prof. Wereszyckiego i przygotowywał pracę pod jego kierunkiem. Mieczysław Pater zajmował się m.in. polskim ruchem politycznym na Górnym Śląsku oraz relacjami pomiędzy miejscową społecznością a katolickim centrum, a także obecnością studentów Polaków na UW i dziejami samej wszechnicy. Natomiast prof. Galos podjął także studia nad historią Galicji, zaznaczając swą obecność na tym polu edycją pamiątek Michała Bobrzyńskiego (1957) – wątek galicyjski najpełniej rozwinął przedwcześnie zmarły uczeń prof. Galosa, Zbigniew Fras (autor m.in. monografii o Florianie Ziemiałkowskim oraz rozprawy o demokracie w życiu politycznym tej dzielnicy w l. 1848–1873).

Teresa Suleja

Szkoła Badań nad Dziejami Polskiej Myśli Politycznej

Badania nad dziejami polskiej myśli politycznej XIX i XX w. zainicjował na gruncie wrocławskim prof. Henryk Zieliński, absolwent UJ, który przybył do Wrocławia w 1949 r. W l. 1965–1966 pełnił funkcję dziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego. Był autorem jedynej w tym czasie syntezy historii Polski, obejmującej okres popowstaniowy wraz z międzywojennym dwudziestolecie. Do lat 70. dzieje polskiej myśli politycznej XIX i XX stulecia należy uznać za obszar wyjątkowo zaniedbany badawczo, od czasu bowiem dokonań Wilhelma Feldmana, jeszcze sprzed I wojny światowej, problematyka ta nie stała się przedmiotem zainteresowania historyków ani w latach II Rzeczypospolitej, ani po 1945 r. Uruchamiając specjalną serię wydawniczą (w ramach prac Wydziału I Nauk Społecznych PAN), H. Zieliński sformułował czytelne wytyczne badawcze, wedle których zasadami porządkującymi dobór treści, wchodzących w zakres pojęcia „myśl polityczna”, miały być: zasada proveniencyjna i zasada problemowa. W myśl pierwszej tak kierunki przyszłych badań, jak i oparta na ich wynikach struktura syntezy, brałyby „za punkt wyjścia analizę i ewolucję myśli politycznej poszczególnych partii politycznych, organizacji, grup kierowniczych czy ich przywódców”. Równoległe posłużenie się drugą oznaczało „przyjęcie stanowiska, iż uwaga i badania historyków myśli politycznej skoncentrują się wokół określonych węzłowych problemów, nurtujących w różnych okresach historycznych społeczeństwo polskie, a znajdujących wyraz w koncepcjach, formułowanych przez jego polityczne przedstawicielstwa”. Konsekwencją zastosowania zasady problemowej stało się wypracowanie uniwersalnego kwestionariusza pytań badawczych m.in. po to, by badacz zajmujący się określonym politycznym nurtem i jego dokonaniem mógł konfrontować wypracowywaną w jego obrębie myśl polityczną „z dylematami, jakie w zmieniających się warunkach i czasach stawiały przed państwem i społeczeństwem”.

Zaproponowana przez prof. Zielińskiego metoda pracy i zestaw badawczych problemów (m.in. sugestia nasilenia badań na polu biografistyki historycznej) stały się podstawą

funkcjonowania zespołu, w którego skład weszli Wojciech Wrzesiński, Adolf Juzwenko, Teresa Kulak, Włodzimierz Suleja, Edward Czapiewski, Krzysztof Kawalec, początkowo również Marian Orzechowski. Wyniki swych badań udostępniali początkowo na kartach serii Polska Myśl Polityczna XIX i XX Wieku, a następnie również w oddzielnych monografiach. Materiały zamieszczane w serii wydawniczej były z reguły efektem organizowanych przez zespół prof. Zielińskiego konferencji problemowych, gromadzących specjalistów z całego kraju, natomiast liczne monografie przynosiły szczegółowe rozpoznanie problemów, mających w przyszłości doprowadzić do powstania syntezy polskiej myśli politycznej dwu ostatnich stuleci. Badacze współtworzący szkołę zaznaczyli również swą obecność na polu biografistyki historycznej (Teresa Kulak napisała biografię Jana Ludwika Popławskiego, Włodzimierz Suleja – Józefa Piłsudskiego, Krzysztof Kawalec – Romana Dmowskiego, Edward Czapiewski – Józefa Ignacego Kraszewskiego) oraz podjęli badania nad funkcjonowaniem mitów i stereotypów, tak politycznych, jak i etnicznych (zwłaszcza Wojciech Wrzesiński). Po tragicznej, do dzisiaj niewyjaśnionej śmierci prof. H. Zielińskiego, kierownictwo nad pracami zespołu objął Wojciech Wrzesiński, kontynuując badawczy profil wytyczony przez twórcę szkoły. W. Wrzesiński, wychowanek uczelni toruńskiej, od 1955 r. jest jednym z najaktywniejszych historyków wrocławskich, specjalizującym się w najnowszej historii politycznej. W l. 1972–1974 był dziekanem Wydziału Filozoficzno-Historycznego, w l. 1990–1995 rektorem UWr. Pod jego redakcją ukazało się kolejnych 6 tomów serii wydawniczej (pierwszych 5 zredagował H. Zieliński), badania cząstkowe zaś, rozwijane także przez reprezentantów czwartego pokolenia badaczy, głównie uczniów prof. Wrzesińskiego (Jacek Piotrowski) i Teresy Kulak (Joanna Dufurat), podążały tropem badawczego kwestionariusza zaproponowanego przez Henryka Zielińskiego. Ponadto intensywne badania prof. Wrzesińskiego i jego uczniów nad współczesną historią Śląska tworzą podwaliny pod odrębną szkołę historyczną.

Teresa Suleja

Karol Maleczyński

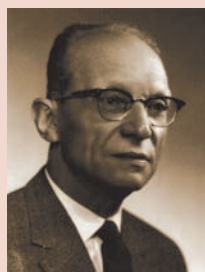
Józef Andrzej Gierowski

Władysław Czapliński

Stefan Inglot

Henryk Wereszycki

Henryk Zieliński

Karol Maleczyński – ur. 1897 w Grębowie k. Tarnobrzega, zm. 1968 we Wrocławiu. Studia historyczne na UJK we Lwowie (1920–1924) pod kierunkiem prof. S. Zakrzewskiego, O. Balzera i J. Ptaśnika. Doktorat w 1924, studia uzupełniające w Archiwum Watykańskim (1928) oraz École de Chartes w Paryżu (1932). Habilitował się w 1929 z nauk pomocniczych historii, łącząc pracę w lwowskim Archiwum Ziemińskim z zajęciami na UJK (jako prywatny docent), by w 1939 zostać prof. tytularnym na tej uczelni. Podczas wojny pozostał we Lwowie, pracując jako archiwista, robotnik fizyczny i bibliotekarz. W stolicy Dolnego Śląska już od maja 1945 w Grupie Naukowo-Kulturalnej, kierowanej przez prof. Stanisława Kulczyńskiego, dlatego też zalicza się do grona wrocławskich pionierów. Od października

1945 prof. zw. UWr stojący w l. 1946–1952 na czele Instytutu Historii. W czasie pracy na uczelni kierował kolejno katedrami: Historii Śląska i Słowiańszczyzny Zachodniej (1953–1957), Historii Polski i Powszechnej do XV w. (1957–1960) oraz Katedrą Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki (1960–1968). Poza kierowaniem Instytutem Historii w 1945 organizował Oddział Instytutu Śląskiego, na którego czele stał do 1950. Należał do założycieli powołanego do życia w 1946 Wrocławskiego Towarzystwa Miłośników Historii, pełniąc nieprzerwanie do 1968 funkcję jego prezesa (przez wiele lat był również wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Historycznego). Współtworzył WTN, będąc w l. 1946–1952 przewodniczącym jego II Wydziału. Wypromował 9 doktorów (w tym 6 prof.). Inicjator wielotomowej *Historii Śląska* oraz

Regestów śląskich, twórca szkoły historycznej zajmującej się dziejami Śląska i Wrocławia oraz szkoły prowadzącej badania nad dyplomatyką wieków średnich. Dwukrotny laureat Nagrody m. Wrocławia, posiadacz Odznaki Pioniera, Złotej Odznaki Zasłużonego dla Dolnego Śląska oraz Odznaki Budowniczego Wrocławia, Złoty Krzyż Zasługi, medale 10- i 15-lecia PRL.

Józef Andrzej Gierowski – ur. 1922 w Częstochowie, zm. 2006 w Krakowie. Okres jego studiów przypadł na czas wojny; łączył pracę zawodową z konspiracją w szeregach AK. W l. 1941–1944 studiował jednocześnie historię na tajnym UJ. Po wojnie kontynuował studia, pełniąc jednocześnie funkcję asystenta-wolontariusza przy katedrze Historii Polski Nowożytnej UJ. Dyplom mgr. uzyskał u prof. W. Konopczyńskiego w 1946 i za radą swego mistrza podjął pracę na UW w boku prof. W. Czaplińskiego. W 1947 doktoryzował się w Krakowie, lecz jego kariera zawodowa toczyła się we Wrocławiu. Tu w latach 1948–1951 pełnił funkcję sekretarza technicznego Koła Miłośników Literatury i Języka Polskiego, zajmując się organizacją tzw. Czwartków Literackich. W l. 1953–1968 był pracownikiem Instytutu Historii PAN, początkowo w Zakładzie Historii Śląska. W 1954 został doc. w Katedrze Historii Powszechnej, a w 1958 prof. nadzw. (w katedrze Historii Polski i Powszechnej XVI–XVIII w.), następnie, już w Krakowie (w 1965 powrócił na UJ i pracował tam do 1992) w 1970 prof. zw. W okresie wrocławskim pełnił funkcję prodziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego (1954–1956) i dziekana tegoż wydziału (1964–1965), w l. 1958–1961 piastował funkcję prorektora UW. W Krakowie przez wiele lat stał na czele tamtejszego Instytutu Historii (1967–1972); został wybrany rektorem UJ (1981–1987). Po wyjeździe do Krakowa utrzymywał nadal kontakty naukowe ze środowiskiem wrocławskim i w l. 1978–1981 pełnił na pół etatu funkcję kier. Zakładu Historii Śląska w Instytucie Historycznym. Prowadził wielostronne badania archiwalne w Niemczech, we Francji, w Szwecji, we Włoszech, w Wielkiej Brytanii, USA i ZSRR. Zainteresowania badawcze prof. Gierowskiego koncentrowały się wokół problematyki polityczno-ustrojowej Rzeczypospolitej szlacheckiej, zwłaszcza doby saskiej, nowożytnych dziejów Śląska (w tym Wrocławia), gdzie stworzył podwaliny szkoły naukowej, wreszcie relacjom polsko-żydowskim ze szczególnym uwzględnieniem historii i kultury Żydów w Polsce. Był autorem blisko 500 prac, w tym kilkunastu monografii, m.in. *Między saskim absolutyzmem a złotą wolnością* (1953), *W cieniu Ligi Północnej* (1972), syntez (historii Włoch oraz historii Polski lat 1505–1864), a także współautorem historii Śląska i historii dyplomacji polskiej. Otrzymał wiele odznaczeń krajowych i zagranicznych, w tym Komandorię Orderu Al Merito della Repubblica Italiana i Krzyż Oficerski OOP. Był doktorem h.c. UW (1992).

Władysław Czapliński – ur. 1905 w Tuchowie k. Tarnowa, zm. 1981 we Wrocławiu. Studia historyczno-polonistyczne (1923–1927) na UJ pod kierunkiem W. Konopczyńskiego, I. Chrzanowskiego i W. Sobieskiego, doktorat (1928), nauczyciel gimnazjalny, od 1929 poszukiwania archiwalne w Berlinie, Paryżu i Wiedniu, w latach 30. w Danii oraz Szwecji. Habilitację, po przedstawieniu monografii *Władysław IV wobec wojny 30-letniej*, uzyskał w 1939, dzięki czemu od 1 maja zatrudniony jako doc. UJ. W czasie wojny uczestnik tajnego nauczania (komplety gimnazjalne i uniwersyteckie). Od lutego 1946 we Wrocławiu, gdzie pracował jako prof. nadzw., a od 1956 zw.; kier. Katedry Historii Powszechnej (1946–1956), Katedry Historii Polski i Powszechnej XVI–XVIII Wieku (1957–1969), a następnie (do 1976) Zakładu pod taką nazwą. Prodziekan Wydziału Filozoficzno-Historycznego w l. 1951–1954. Czł. korespondent PAU 1950, czł. Duńskiej Królewskiej Akademii Nauk 1974, wiceprezes WTN i Wrocławskiego Towarzystwa Miłośników Historii, czł. ZG PEN Clubu Polska i Komitetu Nauk Historycznych PAN, dr h.c. Uniwersytetu Gdańskiego 1978. Inicjator badań poświęconych m.in. oligarchii magnackiej w Polsce w XVII w., dziejom polskiego parlamentaryzmu w czasach nowożytnych (twórca szkoły naukowej) oraz znawca historii Skandynawii. Wypromował 11 doktorów (w tym 3 doktorów hab. i 5 profesorów) i blisko 200 magistrów. Opublikował ponad 350 pozycji, w tym 17 syntez i monografii. Był też świetnym, utalentowanym dydaktykiem – jego erudycyjne wykłady całych dziejów Polski, prowadzone dla filologów, przyciągały tłumy młodzieży. Zaliczał się również do najlepszych popularyzatorów wiedzy historycznej, czyniąc to zarówno za pośrednictwem radia, jak i odczytowych wyjazdów do najodleglejszych zakątków Dolnego Śląska. Uhonorowany m.in. Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Oficerskim i Komandorskim OOP.

Stefan Ingłot – ur. 1902 w Albigowej k. Łańcuta, zm. 1994 we Wrocławiu. Studia na Wydziale Filozoficznym UJK we Lwowie, gdzie specjalizował się w historii gospodarczej i społecznej, pozostając pod wpływem formującego wówczas swą szkołę historii gospodarczej prof. Franciszka Bujaka. W l. 1922–1924 asystentura w Katedrze Historii Społecznej i Gospodarczej UJK, od 1924 pracownik Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Doktorat (1926), archiwalne kwerendy w Paryżu, Brukseli i Strasburgu

(1927–1929), dzięki czemu w 1933 habilitował się, przedstawiając pracę *Kolonie w średniowiecznej Alzacji*. Wykładowca historii handlu w Akademii Handlu Zagranicznego (1928–1930), od 1932 na UJK jako doc., a od 1939 prof. tytularny. Podczas wojny pracownik Ossolineum i uczestnik tajnego nauczania, a ponadto czł. władz wojewódzkich konspiracyjnego SL. Po wojnie do 1950 r. w Krakowie. Z Wrocławiem związał się jako prof. kontraktowy, w 1946 organizując Katedrę Historii Społecznej i Gospodarczej (następnie Zakład Historii Gospodarczej, Demografii i Statystyki), którą kierował do momentu przejścia na emeryturę w 1972 (w l. 1946–1951 wykładał również we wrocławskiej WSE). Prodziekan Wydziału Filozoficzno-Historycznego (1954) i dziekan tegoż wydziału (1954–1958), czł. Senatu UW (1954–1960 i 1962–1964); czł. Lwowskiego Towarzystwa Naukowego (1934–1939), sekretarz generalny Polskiego Towarzystwa Historycznego, współzałożyciel WTN i wieloletni czł. zarządu towarzystwa, wiceprezes Wrocławskiego Towarzystwa Miłośników Historii (1952–1966), od 1961 czł. Komisji Koordynacyjnej Badań nad Historią Wsi PAN, od 1964 czł. Rady Naukowej ZG Centrali Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. Czł. PAU (1991) i czł. korespondent Węgierskiej Akademii Nauk, doktor h.c. UW (1977). Badacz dziejów wsi i rolnictwa (twórca w tym zakresie szkoły naukowej zwanej Szkołą Historii Społeczno-Gospodarczej), autor fundamentalnej *Historii chłopów polskich* (1970) oraz ponad 400 publikacji. Wypromował 26 doktorów (w tym 7 prof. i 1 dr hab.). Najważniejsze odznaczenia: medale 10- i 15-lecia PRL, Złoty Medal Uniwersytetu Wrocławskiego, Krzyż Oficerski OOP i Order Sztandaru Pracy II kl.

Henryk Wereszycki – ur. 1898 we Lwowie, zm. 1990 w Krakowie. Uczestnik walk legionowych, wojny polsko-bolszewickiej i kampanii wrześniowej, studia historyczne na UJK pod kierunkiem A. Szelągowskiego, następnie asystent UJK (1925–1926), nauczyciel lwowskich szkół średnich (1926–1935), wreszcie kustosz w warszawskim Instytucie Badania Historii Najnowszej im. Józefa Piłsudskiego. Przed wojną kwerendy badawcze w Austrii, Francji, Niemczech i Wielkiej Brytanii. Po wojnie, którą spędził w obozie jenieckim w Woldenbergu, do 1947 pracował w Instytucie Pamięci Narodowej przy PRM, kiedy to otrzymał stanowisko zastępcy prof. w Instytucie Historii UW. W l. 1947–1953 kierował Katedrą Historii Polski Nowożytnej, następnie (1953–1955) Zakładem Historii Nowożytnej w Katedrze Historii Powszechnej, wreszcie (1955–1956) Zakładem Historii Nowożytnej Powszechnej. W 1955, dzięki „odwilży” i przychylności obozowego współtowarzysza niedoli, ówczesnego ministra szkolnictwa wyższego, A. Rapackiego, zostaje prof. nadzw.; nigdy nie został prof. zw. Po przejściu na UJ w 1956 do emerytury (1968) pracował na tej uczelni. W 1985 został doktorem h.c. UW. Po ukazaniu się *Historii politycznej Polski w dobie powstaniowej* (1948) stał się obiektem ataku partyjnej propagandy, wspomaganej przez historyków-marksistów (szczególnie podczas konferencji metodologicznej w Otwocku na przełomie 1951–1952), co skutecznie zablokowało możliwości jego naukowego awansu i kształcenia uczniów. Z jego inspiracji jedyny wypromowany przezeń uczeń, prof. Adam Galos, rozwinął na wrocławskim gruncie badania nad dziejami Niemiec, Polski, Galicji i Śląska oraz kontynuował prace związane z edytorstwem XIX- i XX-wiecznych źródeł.

Henryk Zieliński – ur. 1920 w Szembruczu k. Grudziądza, zginął tragicznie 1981 we Wrocławiu. Uczestnik kampanii wrześniowej (ranny w bitwie nad Bzurą). Studia historyczne po zwolnieniu z obozu jenieckiego na tajnych kompletach w Krakowie, sfinalizowane w 1948 (pod kierunkiem prof. J. Feldmana i K. Piwarskiego). Z Wrocławiem związany od 1949, po rozpoczęciu pracy jako st. asystent w Instytucie Historii. Doktorat w 1950 (pod kierunkiem K. Małczyńskiego), od 1955 doc., w 1962 prof. nadzw., od 1971 prof. zw. W l. 1965–1966 dziekan Wydziału Filozoficzno-Historycznego UW. Od 1964 do 1969 na czele Katedry Historii Polski i Powszechnej XIX i XX w., a w latach 1972–1981 Zakładu Historii Polski i Powszechnej XX w. (po wymuszonym opuszczeniu Wrocławia z powodu postawy zajętej podczas „wydarzeń marcowych”, kierował od 1970 do 1972 Instytutem Historii Uniwersytetu Śląskiego, będąc zarazem dziekanem Wydziału Humanistycznego tej uczelni). Czł. komisji podręcznikowej UNESCO PRL–RFN. Historyk dziejów politycznych i społecznych II Rzeczypospolitej, znawca problematyki śląskiej, wydawca m.in. źródeł do dziejów powstań śląskich (1963) oraz stosunków polsko-niemieckich; zajmował się losami Polaków, którzy w wyniku decyzji wersalskich pozostali poza granicami II RP. Inicjator badań nad problematyką polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku (twórca szkoły); rezultaty badań publikowano na łamach redagowanej przezeń serii wydawniczej pod takim tytułem. Autor blisko 200 pozycji (w tym 12 monografii oraz syntez, od autorskiego udziału w realizacji historii PAN po pionierską syntezę, ukazującą dzieje Polski w latach 1864–1939). Po jego śmierci ukazała się kolejna synteza obejmująca okres 1914–1939; fragmenty tej pracy wykreślone przez cenzurę zostały wkrótce wydane oddzielnie w drugim obiegu. Wypromował 9 doktorów (w tym 5 prof.). Odznaczony Krzyżem Kawalerskim OOP.

Filologia wrocławska zawdzięcza swój początek przybyłemu z Warszawy Tadeuszowi Mikulskiemu. Historyk literatury, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, stypendysta w Collège de France, przyjechał do Wrocławia w listopadzie 1945 r. i w 1946 r. objął Katedrę Literatury Polskiej. Był założycielem Koła Literatury i Języka Polskiego, którego pierwszą przewodniczącą została Anna Kowalska. Zainicjował wydawanie „Zeszytów Literackich”, był także pomysłodawcą tzw. Czwartków Literackich.

Tadeusza Mikulskiego – postać niemal legendarną – zawsze wymienia się na pierwszym miejscu wśród współtwórców powojennej polonistyki wrocławskiej. W 1945 r., kiedy znalazł się w murach reaktywowanego właśnie UW, liczył 36 lat, mając za sobą burzliwe życie, znamienne dla jego pokolenia. Urodził się 17 stycznia 1909 w Chobotowie, niedaleko Woroneża, w głębi Rosji. Przeżył tam, w wieku paru lat, I wojnę światową i rewolucję bolszewicką²⁴. W 1920 r. przedostał się, wraz z rodziną, do wolnej już Polski i osiadł w odzyskanym właśnie Toruniu. Już w latach gimnazjalnych ujawniły się jego talenty badawcze i pisarskie: zaczął drukować w lokalnej prasie liczne artykuły, przeważnie związane z dziejami regionu pomorskiego. W 1927 r. Mikulscy przenieśli się do Warszawy, gdzie podjął studia polonistyczne. Nauka przebiegała niezwykle pomyślnie: po trzech latach uzyskał magisterium na podstawie rozprawy *Henryk Chelchowski. Kartka z dziejów literatury polskiej XVII wieku*, a po trzech następnych – stopień doktora, obroniwszy dysertację *Ród Zoilów. Rzecz z dziejów staropolskiej krytyki literackiej*. Obie prace zostały opublikowane, jak i wiele innych różnych tekstów. W sumie do 1939 r. wydrukował aż 247 pozycji²⁵, a liczył sobie dopiero trzydzieści lat! Studia naukowe związane były przede wszystkim z literaturą barokową; zebrane później zostały w tomie *Rzeczy staropolskie* (1964). „Wszystkim tym pracom – podkreślał uczony w autobiograficznym wyznaniu – towarzyszyła świadomość historyczna, że dzieła pisarzy wybitnych są już zbadane i oznaczone dokładniej, a mimo to «przeciętna wieku» nie została jeszcze w kulturze literackiej staropolszczyzny wskazana czy wymierzona. Należy zatem skupić poszukiwania właśnie na przeciętnej kulturze staropolskiej, żeby doczytać się prawdy o epoce”²⁶. Badając nieznane obszary dawnego piśmiennictwa, nastawiał się Mikulski na kompletowanie materiałów źródłowych, wyrażając typowy dla niego i stale przekazywany uczniom kult fakt, chroniący przed formułowaniem uogólnień nie popartych dostatecznym materiałem dowodowym. Zasada ta znamienna była również dla napisanej w 1938 r. i wydrukowanej dopiero w 1947 r. rozprawy habilitacyjnej *Adam Czahrowski z Czahrowa. Portret literacki*.

Wrzesień 1939 przeżył Mikulski na polu bitewnym jako podporucznik – dowódca plutonu piechoty. Później, pracując w Bibliotece Narodowej, uczestniczył w tajnym nauczaniu i konspiracji. Należał do Armii Krajowej, brał udział w powstaniu warszawskim, a po jego upadku przebywał w kilku oflagach na terenie Niemiec. Do kraju wrócił 1 października 1945, decydując się – za radą Juliusza Krzyżanowskiego – na podjęcie pionierskiej pracy dydaktycznej we Wrocławiu. W mieście tym znalazł się 18 listopada z żoną u boku, z dwiema walizkami i kocem w ręku. Zniszczone totalnie w czasie oblężenia miasto nie budziło lęku: „Naraz Wrocław zaczął przypominać Warszawę, miasto niedawno poległe. I te ruiny Wrocławia, które straszły innych, okazały się niespodziewanie bliskie i jak gdyby zachęcające do osiedlenia”²⁷.

Tadeusz Mikulski był pierwszym wykładowcą na wrocławskiej polonistyce. Kilka dni po nim zatrudniony został na stanowisku profesora językoznawca Stanisław Rospond, 18 grudnia profesor literaturoznawca Stanisław Kolbuszewski (zob. Uniwersytet Opolski, s. 222), a na początku 1946 r. Stanisław Bąk (1 lutego) i Władysław Floryan (15 kwietnia)²⁸. Mikulski był adiunktem, ale już 19 stycznia 1946 habilitował się na Uniwersytecie Warszawskim na podstawie wymienionej wyżej rozprawy o Adamie Czahrowskim. Wskutek tego mianowany został w tymże roku na stanowisko profesora nadzw. i objął kierownictwo Katedry Historii Starszej Literatury Polskiej (później w związku z częstymi zmianami struktury polonistyki wrocławskiej pełnił też inne funkcje kierownicze).

Wykład inauguracyjny Mikulskiego znany jest dobrze z jego własnej relacji. Mówił wówczas: „Witamy was dzisiaj, grupkę pionierów, która rozpoczyna studia polonistyczne na Uniwersytecie Wrocławskim. Ale nie jesteście tu pierwsi. Polonistyka we Wrocławiu liczy sto lat historii. Katedra języków i literatur słowiańskich powstała tu w roku 1841. Zajmowali ją kolejno: poeta czeski Czelakowski, uczony pokolenia romantycznego Wojciech Cybulski, uczony pozytywista Władysław Nehring”²⁹.

Wykład odbywał się właśnie w siedzibie dawnej sławistyki, przy Szewskiej 49. Tam też znaleziono ponad sześćset książek polskich, gromadzonych cierpliwie przez Nehringa i jego niemieckich następców; stały się one załącznikiem wzbogacanej powoli zakładowej biblioteki polonistycznej. Owe wstępne informacje o tradycji stanowiły podstawę wykładu habilitacyjnego „Polonistyka wrocławska. Sto lat historii”, wygłoszonego na Uniwersytecie Warszawskim. Jak podkreślał, „to było ważne: współczesności, pracy bieżącej towarzyszyła od początku świadomość tradycji historycznej, która legitymowała nasze prawa do Wrocławia”³⁰. Zarysował się więc wątek polityczny, któ-

²⁴ Wczesne lata Mikulskiego opisała jego żona Zofia Mikulska, *Śladami Tadeusza Mikulskiego (1909–1958)*, [w:] *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego*, t. 3: XIX–XX w., pod red. Z. Zdrójkowskiego, Toruń 1974, s. 51–68. Zob. też C. Hernas, *Mikulski Tadeusz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21, Wrocław 1976, s. 178–180.

²⁵ Zob. Z. Mikulska, A. Choroś, *Bibliografia prac Tadeusza Mikulskiego*, [w:] *Księga wspomnień. O zmarłych pracownikach powojennej polonistyki wrocławskiej*, pod red. M. Ursela, Wrocław 2002, s. 22–50.

²⁶ T. Mikulski, *Szkic autobiografii naukowej*, „Pamiętnik Literacki” 1959, z. 3/4, s. 3.

²⁷ T. Mikulski, *Pierwszy dzień Wrocławia*, [w:] tenże, *Temat Wrocław. Szkice śląskie*. Wybrał i wstępem opatrzył B. Zakrzewski, wyd. 2, Wrocław 1975, s. 299.

²⁸ Zob. B. Chamot, *Filologia polska na Uniwersytecie Wrocławskim w latach 1945–1995*, [w:] *Prace Literackie*, t. 35, pod red. L. Tatarowskiego, Wrocław 1997, *passim*.

²⁹ T. Mikulski, *Początek drogi*, [w:] *Temat Wrocław*, s. 204.

³⁰ Tamże, s. 205.

ry przewijać się będzie we wszystkich pracach o historii Wrocławia, należącego w pierwszych trzech wiekach istnienia – jak przypominano stale – do Korony Polskiej i zawierającego pierwiastki polskie we wszystkich wiekach następnych.

Wykład inauguracyjny zastanawia jeszcze z innego względu: Mikulski zdecydował się na Wrocław dopiero przed miesiącem, ze studentami spotkał się kilka dni po przyjeździe do miasta, a już tyle wiedział o przeszłości tutejszego uniwersytetu! Odezwały się zapewne dawne nawyki, znane z czasów toruńskich, kiedy to jako młody gimnazjalista pisywał o przeszłości tamtejszej kultury. Od razu więc pomyślał we Wrocławiu o potrzebie przypomnienia historii dawnej slawistyki³¹. Ale chociaż „już pęczniała mi teczka z materiałami historycznymi”, nad dziejami slawistyki pracował później dorywczo, skupiając uwagę na odnalezionych papierach Nehringa i dokumentach do dziejów Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego³².

Dziełem Mikulskiego, które wszystkich zdumiało i zachwyciło, stały się *Spotkania wrocławskie* – zbiór prawie trzydziestu szkiców o związkach z Wrocławiem pisarzy polskich XVIII–XX w. „Natychmiast po przyjeździe pociągnęło mnie szperactwo mojego zawodu i temperamentu naukowego: z biografii pisarzy polskich, z dokumentów ich życia i twórczości zacząłem wydobywać epizody wrocławskie, wizję miasta, utrwaloną w liście, pamiętniku, korespondencji literackiej”³³. Chodzi o takich twórców, jak Juliusz Słowacki, Józef Wybicki, Wincenty Pol, Kornel Ujejski, Władysław Syrokomla, Teofil Lenartowicz, Roman Zmorski, Józef Ignacy Kraszewski, Adam Asnyk, Władysław Reymont. Większość z nich zatrzymywała się we Wrocławiu na krótko, przejazdem, udając się dylizanssem, potem pociągiem – do stolic europejskich lub do wód. Podczas krótkiego pobytu w naszym mieście czas spędzali na zwiedzaniu co ważniejszych zabytków, a spostrzeżenia swoje utrwalali w formie zapisków pamiętnikarskich, listów prywatnych, „obrazków z podróży”, czasem utworów literackich. I owe kartki są najważniejszym płonem ich wrocławskich „spotkań”, tworzą wielogłosowe rozwinięcie motywu Wrocławia

w piśmiennictwie polskim, dają wielobarwny obraz miasta; bez tych zapisków, odkrytych przez prof. Mikulskiego, nasza wiedza o jego życiu byłaby znacznie uboższa.

Czytelnicy *Spotkań wrocławskich* odnoszą wrażenie, że w XIX w. Wrocław należał do najważniejszych ośrodków polskiego życia literackiego. Wrażenie to jednak jest mylne: wymienieni pisarze nie utrzymywali we Wrocławiu – poza nielicznymi wyjątkami – żadnego kontaktu z tutejszymi ośrodkami polonijnymi, przede wszystkim z liczną polską młodzieżą akademicką, skupioną w Towarzystwie Literacko-Słowiańskim i prowadzącą wcale bogatą i żywą działalność pisarską i naukową. Jeżeli pisarze spotykali podczas przechadzek po mieście jakichś Polaków, to byli nimi przede wszystkim ludzie z ulicy i sklepów. Wrocław „odzywa się do polskiego przechodnia szyldem sklepowym w polskim języku czy polską zachętą przy wyborze towaru, przy zamówieniu obiadu”³⁴. Historyk więc powinien do tych zapisków literackich dodać, iż ludność polska we Wrocławiu XIX w. była stosunkowo liczna, stanowiła według różnych szacunków ok. 10 tys. osób (3–5%).

Spotkania wrocławskie cieszyły się niebywałym powodzeniem wśród czytelników, miały trzy wydania (1950, 1954, 1966). Były też nagradzane i wysoko cenione w środowisku uczonych. Oto charakterystyczna wypowiedź Bogdana Zakrzewskiego: „Tom świetnych esejów, napisanych językiem, którego może pozazdrościć profesorowi najlepszy «szukmistrz literat», a opatrzony erudycyjnymi przypisami godnymi uczoności najsumienniejszego badacza, jest już dzisiaj dziełem klasycznym, także i dla historii polskich tradycji Wrocławia. Niepowtarzalny i swoisty urok stylu *Spotkań wrocławskich*, ich ładunek emocjonalny, wydobyty z klimatu epok i środowisk odtworzonych – przy literackiej stylizacji – z ogromną i sugestywną dbałością o wierność historyczną, faktograficzną, o autentyczność źródeł przemawiających narracją artystyczną – wszystko to zdecydowało właśnie o klasycznej randze tej książki”³⁵.

Tadeusz Żabski

Szkoła Badań nad Literaturą Śląską

Dzięki pasji badawczej Mikulskiego zrodziła się i ugruntowała na polonistyce wrocławskiej szkoła śląskoznawcza, kierowana później wytrwale przez prof. Bogdana Zakrzewskiego – autora wielu studiów o przeszłości literackiej Wrocławia i Śląska, zebranych w tomie *Tematy śląskie* (1973), w których znalazły się m.in. szkice pisane w stylu *Spotkań wrocławskich*. Zakrzewski zorganizował też pracownię śląskoznawczą, zachęcając swych uczniów do dokładniejszego zbadania tematów

zgłoszonych jeszcze przez Mikulskiego. Powstały więc w tym ośrodku obszerne, bogato udokumentowane prace o dziejach slawistyki, o kierujących tą katedrą profesorach: Franciszku Czelakowskim, Wojciechu Cybulskim, Władysławie Nehringu, także o Towarzystwie Literacko-Słowiańskim i organizacjach studentów pochodzących z Górnego Śląska³⁶. Zatem ziarno zasiane przez Tadeusza Mikulskiego przyniosło bardzo bogaty plon.

Tadeusz Żabski

³¹ Korzystał zapewne z obszernego artykułu Nehringa o historii slawistyki, zamieszczonego w rocznicowej pracy zbiorowej pod red. G. Kaufmanna *Festschrift zur Feier des hundertjährigen Bestehens der Universität Breslau*, Breslau 1911. Późniejszy przekład polski: W. Nehring, *Filologia słowiańska. W 150-lecie slawistyki Uniwersytetu Wrocławskiego*, oprac. B. Zakrzewski, Wrocław 1991.

³² Zob. T. Mikulski, *Temat Wrocław... passim*.

³³ T. Mikulski, *Spotkania wrocławskie*, wyd. 3, Katowice 1966, s. 5.

³⁴ Tamże, s. 9.

³⁵ B. Zakrzewski, *O pracowni śląskiej Tadeusza Mikulskiego*, [w:] tegoż, *Tematy śląskie. Rozprawy i szkice*, Katowice 1973, s. 206.

³⁶ Zob. m.in. T. Żabski, *František Ladislav Čelakovský na katedrze slawistyki we Wrocławiu*, [w:] *Prace Literackie*, VI, 1964; tenże, *Slawistyka na Uniwersytecie Wrocławskim do 1939 roku*, [w:] *Zbliżenia Polska–Niemcy*, 1993, nr 1(4); B.W. Januszewski, *Wojciech Cybulski – działalność polityczna, pedagogiczna i naukowa*, Wrocław 1974; tenże, *Z badań nad początkami slawistyki i problemami mickiewiczologii. U wrocławskiej kolebki polonistyki naukowej*, Wrocław 1980; S. Sochacka, *Działalność slawistyczna Władysława Nehringa na tle epoki*, Opole 1980; E. Achremowicz, T. Żabski, *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie we Wrocławiu 1836–1886*, wstęp i red. nauk. B. Zakrzewski, Wrocław 1973; F. Szymiczek, *Stowarzyszenia akademickie polskiej młodzieży górnośląskiej we Wrocławiu 1863–1918*, Wrocław 1863.

Zajęcia dydaktyczne Mikulskiego, prowadzone w l. 1945–1958, obejmowały wykłady, proseminaria i seminaRIA magisterskie, poświęcone historii literatury staropolskiej i Oświecenia, również – w ujęciach bardziej szczegółowych – zasadom krytyki i analizy tekstów literackich, naukom pomocniczym ze szczególnym uwzględnieniem problemów edytorstwa i bibliografii, rozwojowi polskiej syntezy historycznoliterackiej, dziejom powieści i krytyki literackiej³⁷. Uczył studentów szacunku dla faktów i solidności w postępowaniu naukowym. Wśród tych studentów znajdowali się i wojujący marksiści, i kombatanCI z poakowskiego podziemia³⁸. Mikulski przedkładał jednak zdolności badawcze wychowanków nad ich postawy ideowe. Osobiście marksizmu nie uprawiał, ale był promotorem głośnych wtedy rozpraw doktorskich pisanych w tym duchu. Przypomnijmy je: Stefan Żółkiewski, *Stare i nowe literaturoznawstwo* (obrona odbyła się 20 marca 1951), Samuel Sandler, *O „Trylogii” Sienkiewicza* (1 grudnia 1951), Jerzy Ziomek, *Publicystyka „Kuźnicy Kołłątajowskiej”* (8 grudnia 1951). Żółkiewski w tym czasie był członkiem KC PZPR i „porządkował” kadry polonistyczne, Sandler i Ziomek pracowali przez krótki czas na polonistyce wrocławskiej, podobnie jak Jan Kott – autor sławetnej marksistowskiej przedmowy do *Lalki* Bolesława Prusa (1948).

Mikulski otaczał się jednak młodymi adeptami nauki innego pokroju. Należeli do nich jego wychowankowie, starannie dobrani, przygotowywani do pracy dydaktycznej i naukowej. Stanowili później trzon wrocławskiej kadry polonistycznej – Czesław Hernas, Stanisław Pietraszko, Jerzy Cieślowski, Mieczysław Klimowicz, Roman Kaleta, Roman Sobol, Roman Wołoszyński, Maria Kochańska (Eustachiewicz), Przemysława Matuszewska, Jan Gawałkiewicz, Tymoteusz Karpowicz, Gabriela Frydrychowicz. Tworzyli oni „szkołę Mikulskiego”, funkcjonującą na różnych płaszczyznach. Debiutowali na łamach dwu znakomitych periodyków – „Pamiętnika Literackiego” i „Zeszytów Wrocławskich” – redagowanych i świetnie prowadzonych przez T. Mikulskiego. Pod opieką profesora uczestniczyli w Czwartkach Literackich i innych ośrodkach wrocławskiego grona pisarzy. Część spośród wychowanków podjęła pracę naukową w założonym w 1948 r. Instytucie Badań Literackich. Mikulski był jego współtwórcą i kierownikiem pracowni oświeceniowej, a w jej ramach kierownikiem zespołu edytorskiego usytuowanego przy Bibliotece Ossolineum. Pod jego redakcją i opieką merytoryczną przygotowano tu wzorcową 4-tomową edycję *Pism wybranych* Ignacego Krasickiego (1954; zespół wydawniczy tworzyli: Zbigniew Goliński, M. Klimowicz i R. Wołoszyński), *Korespondencję Ignacego Krasickiego* (1958, ten sam zespół), *Korespondencję Franciszka Karpińskiego* (1958, R. Sobol) *Korespondencję Adama Naruszewicza* (1959, Julian Platt). Oczywiście Goliński i Platt również byli absolwentami wrocławskiej polonistyki (1952).

Trzeba jeszcze przypomnieć, iż pracownia oświeceniowa IBL miała udział w przygotowaniu oświeceniowych tomów monumentalnej *Bibliografii literatury polskiej „Nowy Korbut”*, której T. Mikulski był współtwórcą i pierwszym redaktorem części oświeceniowej; niestety, dzieło to ukazało się dopiero po jego śmierci.

Wszystkie te fakty wskazują jednoznacznie, że głównym przedmiotem zainteresowań Mikulskiego we Wrocławiu było Oświecenie. Począwszy od 1950 r. zaczęły systematycznie ukazywać się jego studia i rozprawy, zebrane w tomie *Ze studiów nad Oświeceniem* (1956). Książka ta – podkreślał autor – „chce demonstrować warsztat naukowy, który wypracował pewne cechy charakterystyczne badania historycznoliterackiego”³⁹. „Ta programowa formuła – dodaje – przeciwstawia się z całą świadomością wszystkim pokusom łatwej i nie zawsze trwałej interpretacji literackiej”⁴⁰. Uwagę tę wtedy wszyscy słusznie potraktowali jako niezgodę na praktyki uczonych i krytyków marksistowskich. Ale właśnie w 1950 r. na Zjeździe Polonistów odbyło się triumfalne wkroczenie marksizmu na teren literaturoznawstwa. Mikulski wygłosił na nim jeden z programowych referatów *Stan badań i potrzeby nauki o literaturze Oświecenia*⁴¹. Referaty innych autorów, dotyczące innych epok, zatytułowane były podobnie. U Mikulskiego trudno jednak doszukać się frazeologii nowego stylu. Wprawdzie w Oświeceniu dostrzega przemianę feudalizmu w kapitalizm jako istotny czynnik kształtujący kulturę tej epoki, a Borowemu wytykał ograniczenie badań do „kategorii formalnych” i „artystowskich”, to jednak sądy tego rodzaju są w referacie rzadkie, chciałoby się powiedzieć – przypadkowe, zabawne i nieprzystające do reszty wywodu. W ocenie stanu badań zawarł wiele pochwał w odniesieniu do osiągnięć poprzedników (także Borowego), a w formułowaniu „potrzeb nauki” kładł nacisk nie na ideologiczną weryfikację ich sądów, ale na konieczność zintensyfikowania prac edytorskich i poszukiwawczych. Dokonał przy tym dzieła niebywałego: oddzielił Oświecenie od staropolszczyzny – przede wszystkim ze względu na związek kultury stanisławowskiej z nowocześniejszymi prądami europejskimi, negując przy okazji zastarzały pogląd o „kosmopolityzmie” tej epoki. Swoją tezę uzasadniał ówczesnym bujnym rozwojem instytucji kulturalnych – czasopiśmiennictwa, edytorstwa i teatru. Uważał, iż właśnie wzmożenie badań na tych obszarach, dotychczas zaniedbanych, należy do pilnych potrzeb nauki. Wydzielenie i usamodzielnienie Oświecenia zostało powszechnie zaakceptowane i respektowane jest do dziś. A zaproponowane tematy badawcze zostały podjęte i w dużym stopniu zrealizowane przez wrocławską „szkołę Mikulskiego”, o czym sam mistrz mógł z satysfakcją poinformować uczestników Międzynarodowego Zjazdu Sławistów w Belgradzie w 1955 r. w referacie *Studia nad Oświeceniem w latach 1945–1955*⁴².

Wymieniony tom *Ze studiów nad Oświeceniem* zawiera

³⁷ Pełny spis wykładów i seminariów profesora znajduje się w jego książce *Temat Wrocław...*, s. 429–433.

³⁸ Zob. M. Klimowicz, *Tadeusz Mikulski – uczonego i humanistę czasów zamętu*, [w:] *Księga wspomnień...*, s. 7–21.

³⁹ T. Mikulski, *Ze studiów nad Oświeceniem. Zagadnienia i fakty*, Warszawa 1956, s. 6.

⁴⁰ Tamże, s. 6–7.

⁴¹ Druk. tamże, s. 11–39.

⁴² Druk. tamże, s. 41–59.

jeszcze czternaście rozpraw o różnych szczegółowych zagadnieniach, które łączyła w całość jednolita metoda postępowania naukowego, owa – jak zaznaczył wieloletni przyjaciel profesora, Juliusz Wiktor Gomulicki – „wyjątkowa elegancja naukowa, a to znaczy: jasność wykładu, celność argumentacji, precyzja analizy, ostrożność konkretnych sformułowań, a także znakomite opanowanie techniki filologicznej”⁴³.

W planach badawczych T. Mikulskiego mieściła się monografia twórczości Ignacego Krasickiego. Napisał kilka obszernych rozpraw szczegółowych, poczynawszy od zredagowanego jeszcze przed wojną w Paryżu studium *Bajki wschodnie Krasickiego*. Monografię jednak nie stworzył. W 1955 r. zaczął chorować na serce, musiał zrezygnować z funkcji kierownika Katedry Literatury Polskiej, z nazbyt wyczerpujących zajęć, by ostatecznie najważniejsze z nich – seminaria magisterskie – prowadzić w swoim domu na Oporowie. Coraz częściej przebywał w szpitalach i sanatoriach. Zmarł 26 sierpnia 1958. Miał zaledwie 49 lat, a dokonał tak wiele dla wrocławskiej polonistyki. Wszystkie następne pokolenia studentów i pracowników pamiętają, że to właśnie Tadeusz Mikulski stworzył we Wrocławiu ten kierunek i nadał mu swój niepowtarzalny styl.

Wychowankowie profesora nie mogli doktoryzować się pod jego kierunkiem: w drugiej połowie lat 50. promowało się na „kandydata nauki”, a nie doktora. Poczekali więc na zmianę tego systemu do lat 60. I doczekali się: stopnie doktora uzyskali kolejno Czesław Hernas (*Hejnały polskie. Studium z historii poezji melicznej*, 1960), Stanisław Pietraszko (*„Sztuka rymotwórcza” Franciszka Ksawerego Dmochowskiego*, 1960), Jerzy Cieślowski (*O twórczości Marii Konopnickiej dla dzieci*, 1961) i pozostali pracownicy uniwersyteckiego Instytutu Filologii Polskiej i pracowni oświeceniowej IBL PAN. Opiekę promotorską przejęli nad tymi dysertacjami pro-

fesorowie: Władysław Floryan, Bogdan Zakrzewski i Stanisław Kolbuszewski.

Po doktoratach posypały się rychło habilitacje: w 1963 r. uzyskali je Czesław Hernas i Mieczysław Klimowicz, w 1966 r. Stanisław Pietraszko i Jerzy Cieślowski. Reprezentowali oni poziom naukowy najwyższej klasy, tworzyli nowatorskie koncepcje w zakresie literaturoznawstwa i nauk pokrewnych. Czesław Hernas „zrehabilitował” – w duchu Mikulskiego – dorobek literacki XVII w. we wzorcowym podręczniku akademickim *Barok* (1972) oraz odkrył folklor XVIII w., poddając go, jak i literaturę i kulturę ludową późniejszych okresów, oryginalnej, nowoczesnej interpretacji (*W kalinowym lesie*, 1965). Drugi podręcznik – *Oświecenie* (1972) – wyszedł spod pióra Mieczysława Klimowicza, prowadzącego ponadto szczegółowe, odkrywcze studia nad teatrem stanisławowskim. Jerzy Cieślowski stworzył wzór antropologicznej metodologii badań nad piśmiennictwem dziecięco-młodzieżowym, a zwłaszcza nad dziecięcym folklorem (*Wielka zabawa 1967, Literatura i podkultura dziecięca* 1975). Stanisław Pietraszko przeniósł się z XVIII w. (*Doktryna literacka polskiego klasycyzmu*, 1966) na teren różnorodnych i szerokich zjawisk współczesnych, zakładając na uniwersytecie samodzielną Katedrę Kulturoznawstwa.

Osiągnięcia naukowe wychowanków T. Mikulskiego można wyliczać jeszcze bardzo długo. Ale jedno zjawisko wydaje się szczególnie zauważalne: wynieśli oni ze szkoły swojego mistrza otwartość na słabo rozpoznane jeszcze zagadnienia badawcze, niepoddawanie się obowiązującym doktrynom metodologicznym, zdolność do weryfikacji zastarzałych poglądów i do nowego spojrzenia na literaturę – w szerokim kontekście zjawisk kulturowych. A temu oryginalnemu oglądowi wszystkich spraw towarzyszyła rzetelność w gromadzeniu materiału egzemplifikacyjnego i niezawodność w prowadzeniu wywodu naukowego.

Tadeusz Żabski

Szkoła Sławistyki Językoznawczej

Początki współczesnej sławistyki językoznawczej na UW związane są z działalnością Instytutu Filologii Polskiej i Słowiańskiej. Organizatorami instytutu byli wybitni lingwiści – polonista Stanisław Rospond i sławista Władysław Kuraszkiewicz. Od połowy 1946 r. w skład instytutu wchodziły trzy katedry lingwistyczne: Katedra Języka Polskiego, Katedra Językoznawstwa Słowiańskiego Ogólnego oraz Katedra Językoznawstwa Wschodniosłowiańskiego, kierowana przez Leszka Ossowskiego (zob. Uniwersytet Opolski, s. 220). Właśnie zainteresowania naukowo-badawcze Ossowskiego i jego praca dydaktyczna, przede wszystkim w dziedzinie filologii rosyjskiej (pierwsze jego wykłady dotyczyły morfologii języka rosyjskiego, dialektologii rosyjskiej oraz historii rosyjskiego języka literackiego) wywarły decydujący wpływ na rozwój współczesnej językoznawczej sławistyki wrocławskiej. Z uczelnią wrocławską L. Ossowski związany był prawie 20 lat. Równolegle pracował i kształcił sławistów rusycystów w WSP w Opolu, a następnie od 1964 r. – na UAM w Poznaniu.

Leszek Ossowski (1905–1996), wychowanek Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu i Uniwersytetu Jagielloń-

skiego w Krakowie (studia sławistyczne rozpoczął w Poznaniu, natomiast w Krakowie uzyskał magisterium, a następnie doktoryzował się), był uczniem wybitnych sławistów polskich – Edwarda Klicha, Henryka Ułaszyńskiego, Kazimierza Nitscha, Iwana Ziłyńskiego, Tadeusza Lehra-Spławińskiego. Pod ich wpływem ukształtowały się jego rozległe zainteresowania naukowe. Dotyczyły one wielu obszarów badawczych: dialektologii wschodniosłowiańskiej oraz pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego (*Zagadnienie językowe Polesia, O zagadnieniu ukraińsko-białoruskiej granicy językowej, Ze studiów nad wpływami języka polskiego na język białoruski i in.*); akcentuacji rosyjskiej i bałto-słowiańskiej, morfologii języka rosyjskiego (*Ze studiów nad akcentem rosyjskim, Współczesny rosyjski akcent poboczny, O tzw. prawie A.A. Szachmatowa w słowiańskim i in.*); zagadnienia lokalizacji praojczyzny Słowian (*Zapadnoje Poles’je prarodina Slavian, Czas i miejsce powstania języka prasłowiańskiego*). W każdej z tych sfer badawczych profesor proponował nowe odkrywcze ustalenia.

Tak szeroko zakrojone badania językoznawcze L. Ossowskiego, pomyślane zarówno jako poszukiwania materiałowe,

⁴³ J.W. Gomulicki, „Oświecony”, [w:] T. Mikulski, *W kręgu oświeconych. Studia. Szkice. Recenzje. Notatki*, Warszawa 1960, s. 16.

jak i koncepcyjne, przedstawiające sławistyczny materiał językowy (białoruski, ukraiński, rosyjski, polski) w ujęciu synchronicznym i diachronicznym, w sposób opisowy, a także porównawczy, miały swoich kontynuatorów wśród wrocławskich (opolskich, poznańskich) uczniów L. Ossowskiego. We Wrocławiu nastąpił intensywny rozwój badań porównawczych polsko-wschodniosłowiańskich oraz dokładnych, wszechstronnych studiów nad poszczególnymi językami wschodniosłowiańskimi. Do grona wrocławskich uczniów L. Ossowskiego należą: Laryssa Pisarek badająca zagadnienia fonologii i morfonologii rosyjskiej w ujęciu opisowym oraz porównawczym, rosyjsko-polską problematykę składniową, a także lingwopragmatyczną (realizacja aktów mowy, formy adresatywne itd.), kwestie rozwoju i funkcjonowania współczesnego języka białoruskiego; Diana Wieczorek – podejmująca rosyjską i ukraińską problematykę składniową oraz morfologiczną

w ujęciu opisowym i porównawczym, zajmująca się również zagadnieniami historii kultury ukraińskiej. Bronisława Kopnielko, badaczka problemów morfologicznych i leksykologicznych, była uczennicą Stanisława Kochmana, opolskiego ucznia L. Ossowskiego. W nurcie badań komparatystycznych utrzymane są prace Michała Sarnowskiego (problemy słowotwórstwa, lingwistyki kulturowej, kognitywnej dotyczące języka rosyjskiego i polskiego) oraz Jana Sokołowskiego (problemy słowotwórstwa słowiańskiego na podstawie materiału wszystkich języków słowiańskich). Są to uczniowie wybitnego sławisty wrocławskiego Antoniego Furdala, wychowanka UJ, kontynuatora, podobnie jak i L. Ossowski, najlepszych tradycji sławistyki polskiej. Współczesna językoznawcza sławistyka wrocławska nadal godnie rozwija komparatystykę słowiańską.

Laryssa Pisarek

Szkoła Onomastyki

Stanisław Rospond (zob. Uniwersytet Opolski, s. 218) pojawił się w powojennym Wrocławiu już w listopadzie 1945 r. i przystąpił do organizowania na UWr Katedry Języka Polskiego, która wraz z tworzoną przez Tadeusza Mikulskiego Katedrą Literatury Polskiej wchodziła w skład Instytutu Filologii Polskiej i Słowiańskiej. Blisko czterdziestoletnia działalność naukowa, dydaktyczna i popularyzatorska jednego z najwybitniejszych badaczy i znawców nazewnictwa polskiego i słowiańskiego, historii języka polskiego i polszczyzny śląskiej wywarła znaczący wpływ na rozwój polonistyki wrocławskiej. Postulaty badawcze profesora były i są inspiracją dla kolejnych pokoleń językoznawców onomastów i historyków języka, a wiele z nich ciągle oczekuje na realizację.

Stanisław Rospond – ur. 19 grudnia 1906 w Liszkach pod Krakowem w rodzinie chłopskiej. Wcześniej osierocony przez ojca, matkę i stryja zawdzięczał możliwość nauki najpierw w krakowskim gimnazjum, a po zdaniu matury w 1925 r. na Wydziale Filozoficznym UJ. Tam, pod kierunkiem wybitnych profesorów – Jana Łosia, Jana Rozwadowskiego, Ignacego Chrzanowskiego i Kazimierza Nitscha – studiował polonistykę i sławistykę. Po ukończeniu w 1929 studiów i uzyskaniu tytułu magistra filozofii został st. asystentem w Katedrze Języka Polskiego, kierowanej przez Kazimierza Nitscha. Pod koniec tego samego roku otrzymał dyplom doktora filozofii i wyjechał, jako lektor języka polskiego, na uniwersytet do Lyonu. Stamtąd przeniósł się w 1931 do Belgradu. Jako stypendysta rządu jugosłowiańskiego spędził tam dwa lata, wykorzystując czas na zbieranie materiałów i przygotowanie rozprawy habilitacyjnej o południowosłowiańskich patronimicznych nazwach miejscowych. W 1936 r. został st. asystentem w Katedrze Języka Polskiego na UJK we Lwowie. Rok później habilitował się na UJ. Na UJK pracował jako docent nieprzerwanie do 1941, czyli do zajęcia Lwowa przez Niemców. W czasie okupacji miasta pracował jako ogrodnik i robotnik budowlany, później w rodzinnych Liszkach jako robotnik rolny. W Liszkach brał udział w tajnym nauczaniu i organizowaniu pomocy dla wysiedlonych po powstaniu mieszkańców Warszawy.

Po zakończeniu wojny wrócił jako doktor hab. na UJ, a już jesienią przyjechał do Wrocławia. Stworzoną przez siebie

Katedrą Języka Polskiego kierował nieprzerwanie do 1969, czyli do reorganizacji uniwersytetu. We Wrocławiu został w 1946 profesorem nadzw., a w 1956 profesorem zw. W tym mieście spędził resztę życia poświęconego pracy naukowej i dydaktycznej, popularyzatorskiej i organizacyjnej, zwieńczonej imponującym dorobkiem o międzynarodowym znaczeniu. Za zasługi i osiągnięcia został uhonorowany m.in. jugosłowiańskim Orderem Św. Sawy, Krzyżem Kawalerskim, Oficerskim i Komandorskim OOP i Medalem KEN.

Pionierska działalność i ogromny wkład w organizowanie powojennego życia naukowego i kulturalnego Wrocławia oraz zasługi dla UWr zostały docenione przez lokalną społeczność i na wniosek Rady Miejskiej Wrocławia i Komisji Nazewnictwa Ulic Towarzystwa Miłośników Wrocławia jednej z ulic Oporowa, dzielnicy, w której mieszkał profesor i wielu przybyłych tu po wojnie uczonych, nadano jego imię. Stanisław Rospond zmarł 16 października 1982 i został pochowany na cmentarzu Grabiszyńskim we Wrocławiu.

Pozostawił po sobie ogromny dorobek naukowy – ponad 50 książek i blisko 600 artykułów. Jego zainteresowania naukowe koncentrowały się wokół trzech dziedzin językoznawstwa: historii języka polskiego, a szczególnie polszczyzny śląskiej, dialektologii, w której obrębie istotna była po wojnie eksploracja terenowa, mogąca ocalić to wszystko, co z polskich gwar na Śląsku zachowało się po wiekach germanizacji, oraz onomastyki łączącej się w sposób naturalny z dwoma poprzednimi. To on odegrał wybitną rolę w dziele spolszczenia nazw miejscowych na Śląsku. Dzięki jego pracy możliwe stało się odtworzenie historycznych polskich nazw miast, wsi, rzek i gór oraz ustalenie obowiązujących prawnie nazw, co pozwoliło usunąć panujący bezpośrednio po wojnie chaos nazewniczy. Zwieńczeniem prac nad polonizacją śląskiego nazewnictwa był dwutomowy *Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej* (1951).

Onomastyczne badania S. Rosponda nie dotyczyły tylko Śląska. Jego niektóre prace mają charakter teoretyczny i znaczenie ogólnolingwistyczne (np. *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, 1957, *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -vsk*, 1969, *Stratygrafia słowiańskich nazw miejscowych*, cz. I–III, 1974–1978, *Słowiańskie na-*

zwy miejscowe z sufiksem -jb, 1983). Zainteresowania strukturą słowotwórczą nazw, mające niewątpliwie związek ze strukturalizmem, który w latach 50. był w Polsce w fazie rozkwitu, doprowadziło do opracowania przez S. Rosponda nowej, całkowicie odmiennej od dotychczasowych, strukturalno-gramatycznej klasyfikacji słowiańskich nazw geograficznych. Zastosowane kryterium morfologicznej budowy nazw pozwoliło wyróżnić nazwy prymarne, nazwy sekundarne oraz composita i uwolnić się od ujęć „osadniczych” i „historycznych” w ich opisie. Dzięki pracom profesora do onomastyki weszły koncepcje strukturalistyczne, przyjęły się i są powszechnie stosowane pojęcia: struktura nazw, strukturalne właściwości nazw, system nazewniczy, system toponimiczny itp. Wprowadzona przez niego metoda stratygrafii onomastycznej, polegająca na łącznym przedstawianiu geografii i frekwencji poszczególnych kategorii i form słowotwórczych, stała się podstawą prac nad atlasem onomastycznym. Konsekwencją stosowania klasyfikacji strukturalno-gramatycznej były badania poświęcone poszczególnym strukturom nazewniczym podejmowane przez jego współpracowników i uczniów. W ramach tzw. wrocławskiej Szkoły Onomastyki, stworzonej przez Stanisława Rosponda, powstawały prace poświęcone zarówno toponimii, jak i antroponimii. Jego uczeń i wychowanek, nieżyjący już, prof. Bogdan Siciński (1931–2001) napisał kilkanaście obszernych i wartościowych rozpraw poświęconych nazwiskom, najważniejsze z nich to: *Nazwiska z elementem -k- w księdze chrztów z Łącznika 1684–1775* („Rozprawy Komisji Językowej WTN”, t. II, 1959, s. 65–88), *Zachodniosłowiańsko-niemieckie hybrydy nazwiskowe z przyrostkiem -er w wiekach XIV–XV* (Onomastica Slavogermanica, t. II, Wrocław 1966, s. 83–109), *Nazwiska niemieckie pochodzenia słowiańskiego z formantem -k- na obszarze Brandenburgii i Pomorza Zachodniego w XV–XVI w.* (Onomastica Slavogermanica, t. VI, Wrocław 1971, s. 99–108). Znana w środowisku polonistów wrocławskich dociekliwość i skłonność do drobiazgowej analizy historycznego materiału nazewniczego Sicińskiego była pomocna przy analizie materiału toponimicznego w pracy *Patronimiczne nazwy miejscowe na Pomorzu* (Onomastica Slavogermanica, t. VIII, Wrocław 1973, s. 43–83). Opracowaną przez S. Rosponda metodę stratygrafii onomastycznej zastosował do polskich nazw patronimicznych: *Stratygrafia polskich nazw patronimicznych*, [w:] *Atlas onomastyczny Słowiańszczyzny. Księga referatów z konferencji, Wrocław 1–3 VI 1970*, pod red. S. Rosponda, B. Sicińskiego, Wrocław 1972, s. 153. W latach późniejszych Siciński wykorzystuje do analizy materiału nowsze metody opisu antroponimów, np. w pracy *Współczesne aspekty socjolingwistyczne nazwiska polskiego*, [w:] *Onomastika jako społeczenská veda*, Acta Facultatis Paedagogicae Ostraviensis, Seria D–19, Praha 1983. Interesują go też inne, niż nazwy osobowe i miejscowe, onimy. Jego wieloletnia praca w Komisji Nazewnictwa Ulic Towarzystwa Miłośników Wrocławia (od 1979 do 2000 r.), w której jako językoznawca oceniał różne pomysły nazewnicze dotyczące ulic naszego miasta, zaowocowała tekstem *Nazewnictwo ulic w polskim obyczaju językowym*, [w:] *Nazwy ulic Wrocławia*, pod red. B. Jancewicza, L. Smółki, Wrocław 2000, s. 39–44.

Poprzednikiem B. Sicińskiego w tej samej Komisji był młodszy od niego dr Franciszek Nieckula, również uczeń S. Rosponda i autor cennej monografii poświęconej dwom

typom słowotwórczym nazw miejscowych Małopolski i Wielkopolski (*Nazwy miejscowe z sufiksem -ov, -in na obszarze Wielkopolski i Małopolski*, Prace WTN, Wrocław 1971). Nieckula wykorzystywał wielokrotnie swój talent popularyzatorski, by na łamach wrocławskiej prasy przedstawiać dowcipy, czasem z lekką ironią problemy poprawnościowe, socjologiczne i etymologiczne imion, nazwisk, nazw miejscowych, czy też najnowszej warstwy nazewniczej – nazw artykułów przemysłowych, firm etc. (np. *Z nazwiskami dwojakie kłopoty*, „Wiadomości” R. XXIII, 1977, Wrocław, nr 16, *Wrocław i kuzynka z prowincji*, „Wiadomości” R. XXIII, 1977, Wrocław, nr 33, *Dyskurs o nazwach i imionach*, „Wiadomości” R. XXIII, 1977, Wrocław, nr 43, *Gruby nie chce być Gruba*, „Wiadomości” R. XXIV, 1978, Wrocław, nr 14, *Od Polfryzu do Krepolu*, „Wiadomości” R. XXVI, 1980, Wrocław, nr 4).

Ciągle aktualne i wielokrotnie cytowane są prace młodszych uczniów S. Rosponda. Wartościowa rozprawa Bogusławy Żabskiej *Nazwiska polskie typu dopełniaczowego* (Wrocław 1977) jest przywoływana w pracach poświęconych kształtowaniu się nazwiska polskiego i derywacji paradygmatycznej w antroponimii. Poświęcona przezwiskom książka Romany Łobodzińskiej i Lucyny Tomczak *Współczesne przezwiska polskie. Analiza formalna i znaczeniowa* (Wrocław 1988) jest najobszerniejszym opracowaniem tego typu nazw własnych i podstawową lekturą badaczy zajmujących się przezwiskami.

Lata 80. i 90., aż po dzień dzisiejszy to czas, kiedy w badaniach językoznawczych coraz większą rolę odgrywa tematyka współczesna i jej poświęcają się poloniści językoznawcy wrocławscy. Tą drogą poszedł też najbardziej znany uczeń S. Rosponda – Jan Miodek. I choć zajął się w swoich badaniach problematyką normatywną oraz tendencjami rozwojowymi współczesnej polszczyzny, to zagadnienia onomastyczne, zarówno etymologiczne, jak i poprawnościowe, są mu, jak sam mówi, bliskie i często pojawiają się w jego pracach.

Obecnie tylko dwie osoby na polonistyce wrocławskiej zajmują się onomastyką. Są to Romana Łobodzińska i Lucyna Tomczak. Pierwsza z nich kontynuuje zapoczątkowane jeszcze przez S. Rosponda prace nad *Słownikiem nazwisk śląskich*. Za życia profesora ukazały się dwa tomy (t. I, A–F, Wrocław 1967, t. II, G–K, Wrocław 1973), dziś bardzo trudno dostępne, a będące jednym z podstawowych dzieł śląskiej onomastyki. W przygotowaniu są dwa kolejne tomy. Zawarty w nich materiał będzie podstawą monografii o nazwiskach śląskich. Dr R. Łobodzińska kontynuuje działalność redaktorską S. Rosponda, a po nim B. Sicińskiego w Onomastica Slavogermanica. Seria ta stworzona przez S. Rosponda i Ernsta Eichlera z uniwersytetu w Lipsku ukazuje się od 1955 r. i jest wydawana wspólnie przez Uniwersytet Wrocławski i Lipski, a od 2002 r. również przez PAU. Dr L. Tomczak zajęła się współczesnymi nazwiskami polskimi, opierając się na materiałach zgromadzonych drogą ankietową w latach 60. Jest autorką *Słownika odaplatywnych nazwisk Polaków* (Wrocław 2003).

Obie autorki planują wydanie słownika nazw własnych, który obejmowałby imiona, nazwiska, nazwy geograficzne i byłby słownikiem normatywnym, poprawne użycie nazw własnych nastęrcza bowiem użytkownikom wiele problemów. Historyczny nurt w badaniach onomastycznych zapoczątkowany i uprawiany przez S. Rosponda jest we współ-

czesnych pracach środowiska wrocławskiego kontynuowany. Jednocześnie wzbogaca się go o badania nad współczesną antropologią, a ostatnio zainteresowania badaczek kierują się w stronę nazw własnych występujących i funkcjonujących w rzeczywistości wirtualnej. Prof. S. Rospond, zajmując się onomastyką historyczną, nie pozostawał obojętny na zagadnienia dotyczące współczesnego zasobu onimicznego. Postulował podjęcie prac nad współczesnymi nazwiskami, przezwiskami,

nad nazwami zwierząt, jego wielokrotnie powtarzany postulat dotyczył wszechstronnego opracowywania materiału onimicznego z różnych pozycji badawczych (np. socjolingwistycznej, badającej nazwy własne w tekście etc.). Staramy się realizować te zamysły i jednocześnie uwzględniać w naszych badaniach nowe zjawiska pojawiające się w systemie nazw własnych.

Romana Łobodzińska

Szkoła Badań Folklorystycznych oraz inne zespoły badawcze

Wszystkie cnoty badawcze przekazane zostały przez wychowanków Mikulskiego ich następcom – „wnukom” pierwszego pokolenia polonistyki wrocławskiej. Prof. Czesław Hernas – dyrektor instytutu w l. 1971–1985 (w roku tym odwołany za działalność polityczną), redaktor naczelny „Literatury Ludowej” i znakomitych „Tekstów” – organizował comiesięczne spotkania folklorystyczne, w których uczestniczyli m.in. wybitni później uczeni z tego zakresu: Jerzy Bartmiński z Lublina, Roch Sulima z Warszawy oraz wrocławscy wychowankowie: Jolanta Ługowska, Jerzy Jastrzębski i Piotr Kowalski⁴⁴. Ich książki z następnych lat, uzupełniane wciąż coraz to nowymi dokonaniem badawczymi, stanowią dziś kanon folklorystyki polskiej, wkraczającej na teren kulturoznawstwa. Teren ten z innej strony uprawiany był przez prof. Stanisława Pietraszkę i jego najlepszego ucznia Stefana Bednarka – współautora, wraz z J. Jastrzębskim i Wojciechem Bockenheimem – *Encyklopedii Nowej Ery New Age* (1996). Inspiracje C. Hernasa poprowadziły też wychowanków w stronę badań nad literaturą popularną. Zorganizowana w 1983 r. pod kierownictwem Tadeusza Żabskiego Pracownia Literatury i Kultury Popularnej organizowała coroczne naukowe spotkania karpackie, gromadzące poza wymienionymi wyżej folklorystami znanych uczonych z całej Polski – Annę Martuszewską, Janusza Dunina, Erazma Kuźmę, Krzysztofa Dmi-

truka, Marię Bujnicką, Jacka Kolbuszewskiego, Władysława Dynaka, Joannę Pysny i wielu innych. Plonem badań nad tym piśmiennictwem są liczne książki i artykuły, drukowane m.in. we własnym periodyku „Literatura i Kultura Popularna” (do 2005 r. ukazało się 12 zeszytów). Najważniejszym osiągnięciem zespołu – owocem zbiorowego wysiłku – jest obszerny *Słownik literatury popularnej* (1997).

W atmosferze pełnej otwartości na nowoczesne trendy naukowe działał też Zakład Teorii Kultury i Sztuk Widowiskowych, kierowany przez Janusza Deglera – autora 3-tomowej antologii *Wprowadzenie do nauki o teatrze* (1974–1978), znawcy twórczości Witkacego, popularyzatora polskiej myśli teatrológicznej w wielu krajach europejskich. Nowoczesnością tchną rozprawy o literaturze dziecięco-młodzieżowej uczniów Jerzego Cieślakowskiego – Jolanty Ługowskiej i Ryszarda Waks-munda, który uchodzi, zwłaszcza po ukazaniu się w 2000 r. znakomitego kompendium *Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej* – za najwyższy autorytet w tej dziedzinie. Wysiłki naukowe, podjęte we Wrocławiu, przyniosły obfite i znaczące plony. Po „wnukach” pojawiło się czwarte pokolenie, gotowe do podjęcia ambitnych celów, wymagających solidnej i rzetelnej pracy badawczej. Wszyscy pamiętają, że uczył tego pierwszy profesor polonistyki wrocławskiej – Tadeusz Mikulski.

Tadeusz Żabski

Literaturoznawstwo Słowiańskie

Początki filologicznych badań i studiów sławistycznych na polskim UW, w którym je uprawiano za czasów niemieckich od lat 40. XIX w. do 1945 r. (Frantisek L. Čelakovský, Wincenty Kraiński, Wojciech Cybulski, Władysław Nehring, Rudolf Abicht, Paul Diels) sięgają roku akademickiego 1945/1946. Wtedy to pierwsze wykłady z dziedziny sławistyki wygłosił polonista wrocławski Stanisław Kolbuszewski (literatura rosyjska) oraz prowadził gościnnie krakowianin Tadeusz Stanisław Grabowski (literatura zachodniosłowiańska). Oparciem organizacyjnym dla tych zajęć był funkcjonujący od jesieni 1945 r. Instytut Filologii Polskiej i Słowiańskiej. Łączył on Katedrę Języka Polskiego, Katedrę Językoznawstwa Słowiańskiego Ogólnego, a od połowy 1946 r. również Katedrę Językoznawstwa Wschodniosłowiańskiego, kierowaną przez Leszka Ossolineum. W 1946 r. powstała Katedra Historii Literatury Rosyjskiej i Innych Literatur Słowiańskich, którą objął w 1947 r. Marian Jakóbiec (zob. Uniwersytet Opolski, s. 222). Obciążony tragicznymi wspomnieniami wo-

jennymi, mając za sobą doświadczenie pracy w lwowskim Ossolineum (od 1930 do 1945 r.), działalność w konspiracji (1941–1944, Delegatura Rządu RP na Kraj, Biuro Informacji i Propagandy, Bataliony Chłopskie), w 1945 r. decyduje się na wyjazd do Krakowa. Tu zostaje zatrudniony w charakterze adiunkta w Instytucie Słowiańskim UJ. Niebawem, na dwa lata, przenosi się na stanowisko *attaché* prasowego i kulturalnego w ambasadzie polskiej w Belgradzie. W 1947 r. przyjeżdża do Wrocławia, by odtąd poświęcić się jedynie działalności naukowo-dydaktycznej i naukowo-organizacyjnej. W 1949 r. obie katedry zostały wydzielone z Instytutu Filologii Polskiej i Słowiańskiej i stały się, po połączeniu w 1950 r., jako zakłady, częścią składową nowej, samodzielnej jednostki naukowo-dydaktycznej – Katedry Filologii Rosyjskiej, poprzedniczki utworzonego w 1969 r. na jej bazie Instytutu Filologii Słowiańskiej. Obowiązki organizacyjne związane z tymi przełomowymi przekształceniami spadły na barki M. Jakóbca jako kierownika katedry i dyrektora (do 1971 r.) instytutu.

⁴⁴ Zob. J. Ługowska, *Folklorystyka wrocławska*, w: „Prace Literackie”, t. 35, pod red. L. Tatarowskiego, Wrocław 1997, s. 211–219. Ów tom „Prac Literackich” w całości wypełniony jest artykułami o pięćdziesięcioletnim dorobku polonistyki wrocławskiej.

Marian Jakóbiec (1910–1998) jest twórcą powojennej, polskiej slawistyki wrocławskiej, łączącej literaturoznawstwo i językoznawstwo słowiańskie. Jest założycielem oraz inspiratorem wrocławskiej Szkoły Literaturoznawstwa Słowiańskiego, obejmującej badania nad całością literatur słowiańskich, ze szczególnym uwzględnieniem powiązań słowiańsko-słowiańskich, słowiańsko-zachodnioeuropejskich i słowiańsko-bizantyńskich. Zainicjował badania nad folklorem słowiańskim oraz związkami literacko-kulturalnymi polsko-słowiańskimi. Warsztat badawczy M. Jakóbca, ukształtowany w tradycjach humanistyki lwowsko-krakowskiej (Eugeniusz Kucharski, Juliusz Kleiner, Marian Zdziechowski, Wacław Lednicki; doktorat – UJK, 1938, promotor: Juliusz Kleiner, habilitacja – UJ, 1951), odznaczający się szerokimi horyzontami intelektualnymi, klarownością i elegancją stylu, osiągnął najlepsze wyniki w dziedzinie komparatystyki oraz w zakresie historii literatur wschodnio- i południowosłowiańskich, a także folklorystyki słowiańskiej.

Wprowadzeniem do badań porównawczych nad polsko-rosyjskim pograniczem literackim stało się na wiele powojennych lat jego studium *Literatura rosyjska wśród Polaków w okresie Pozytywizmu* (1950). Największym osiągnięciem w jego dorobku rusycystycznym pozostaje dwutomowa, akademicka *Historia literatury rosyjskiej* (1971, II wyd. – 1976), której był redaktorem oraz współautorem. Z literatur Słowian wschodnich, poza rosyjską, najwięcej uwagi poświęcał M. Jakóbiec literaturze ukraińskiej (*Taras Szewczenko*, 1974; *Literatura ukraińska*, 1989). Jako folklorysta wypowiedział się w sposób odkrywczy w obszernych wstępach do tomów Biblioteki Narodowej (*Jugosłowiańska epika ludowa*, 1948; *Byliny*, 1955). Ukoronowaniem zainteresowań uczonego literaturami Słowian południowych stała się synteza historycznoliteracka *Literatury narodów Jugosławii* (1991). Potraktował tu literatury: serbską, chorwacką, słoweńską i macedońską jako całość i przedstawił ich ewolucję w ujęciu synchronicznym i diachronicznym, zgodnie z rytmem rozwojowym kultury europejskiej. Nie zrezygnował przy tym z ukazania w szerokim kontekście sylwetek klasyków, w których twórczości krzyżowały się tradycje rodzime z tendencjami, konwencjami oraz stylami literatury światowej.

Podjęcie do literatur słowiańskich jako do całości zróżnicowanej, będącej częścią integralną kultury europejskiej, oddychającej płucem wschodnim i zachodnim, odziedziczyli po M. Jakóbcu jego uczniowie. Należą do tego grona przede wszystkim: Zbigniew Barański – wybitny badacz związków literackich rosyjsko-polskich, twórca nowatorskiej koncepcji modernizmu rosyjskiego w jego powiązaniach ze sztukami plastycznymi (doktorat na Uniwersytecie Leningradzkim – 1955, habilitacja na UWr – 1961); Franciszek Sielicki – sumienny i pracowity badacz związków literackich polsko-ru-

skich i polsko-rosyjskich, kronikarstwa staroruskiego oraz folkloru wschodniosłowiańskiego (doktorat – UWr, 1960, habilitacja – UWr, 1966); Telesfor Poźniak – historyk literatur i kultur wschodniosłowiańskich (rosyjskiej, białoruskiej i bułgarskiej, badacz twórczości F. Dostojewskiego), komparatysta, interesujący się powiązaniami wewnątrzliterackimi i aksjologią kultury (doktorat – 1962, habilitacja – 1969); Kole Simiczijew – folklorysta macedonista (doktorat pod kierownictwem M. Jakóbca i habilitacja w IFS UWr); Aleksander Barszczewski – białorutenista (promotor pracy doktorskiej: M. Jakóbiec, habilitacja na Uniwersytecie Warszawskim), Stefan Kozak – ukrainista (opiekun pracy doktorskiej: M. Jakóbiec, habilitacja na UWr, która była pierwszą powojenną ukrainistyczną habilitacją literaturoznawczą), Antoni Semczuk – wybitny historyk literatury rosyjskiej (doktorat pod kierownictwem M. Jakóbca na UWr, 1959, habilitacja na Uniwersytecie Warszawskim, 1967), Bohdan Galster (doktorat na Uniwersytecie Warszawskim, habilitacja na UAM), Józef Borsukiewicz – historyk literatury rosyjskiej XIX w. (doktorat w IFS UWr, habilitacja: UMCS); Krystyna Galon-Kurkowska (doktorat 1975, habilitacja 1984) oraz Łucja Skotnicka (doktorat 1981, habilitacja 2001) – utalentowane badaczki romantyzmu rosyjskiego (doktoraty i habilitacje na UWr pod opieką M. Jakóbca). Zainteresowania południową Słowiańszczyzną dziedziczy Milica Jakóbiec-Semkowowa – folklorystka, znakomity historyk literatury serbskiej, ukrainistka, komparatystka (doktorat 1973 i habilitacja 1990 na UWr). Uczniami uczniów Mariana Jakóbca są m.in.: Tadeusz Klimowicz – wnikliwy i odkrywczy badacz literatury i kultury rosyjskiej przełomu XIX i XX w. oraz XX w. (promotor rozprawy doktorskiej w 1978 r.: T. Poźniak, habilitacja – UWr 1986); Aleksandra Wieczorek – historyk literatury rosyjskiej (promotor pracy doktorskiej: T. Poźniak, Uniwersytet Opolski, habilitacja – UWr), Grażyna Bobilewicz – badaczka modernizmu rosyjskiego (promotor pracy doktorskiej: T. Poźniak, habilitacja: UWr), Marian Ściepuro, Bronisław Kodzis, Zygmunt Zbyrowski, Izabella Malej (doktorat 1995, habilitacja 1999), Anna Paszkiewicz (doktorat 1987, habilitacja 2000) – wytrawni historycy literatury rosyjskiej okresu modernizmu oraz XX w. (doktoraty pod promotorstwem Z. Barańskiego, habilitacje na UWr). Do tego grona dołączają: Anna Skotnicka-Maj, która się zajmuje najnowszą literaturą rosyjską (doktorat: Uniwersytet Śląski, habilitacja: UWr 2001) oraz Zofia Tarajło-Lipowska – bohemistka (habilitacja 2001), której usamodzielnieniu na slawistyce wrocławskiej patronował słowacysta i polonista Jacek Kolbuszewski. Różnokierunkowo rozrastająca się współczesna literaturoznawcza slawistyka wrocławska, ceniona w świecie naukowym, kontynuuje i rozwija koncepcje badawcze i organizacyjne M. Jakóbca.

Telesfor Poźniak

Filologia klasyczna

Powojenny początek filologii klasycznej we Wrocławiu wyznacza data 10 listopada 1945, kiedy do Wrocławia przybyli profesorowie UJK we Lwowie, Jerzy Kowalski i Jerzy Manteuffel z grupką swoich uczniów; byli wśród nich dr Bronisław Biliński, Jerzy Łanowski i Ludwika Rychlewska. Przybyli z zadaniem powołania ośrodka badań nad językami, li-

teraturą i kulturą starożytnej Grecji i Rzymu. Choć działali we Wrocławiu krótko, zyskali sobie rangę ojców założycieli polskiej wrocławskiej filologii klasycznej.

Jerzy Kowalski, formalny kierownik seminarium filologicznego od 10 listopada 1945 i pierwszy dziekan Wydziału Humanistycznego, był też, wraz z żoną, pisarką Anną Ko-

walską, animatorem życia literackiego we Wrocławiu. Jego edycja naukowa traktatu Hermonegesa *De statibus* (1947) była pierwszą humanistyczną pozycją naukową wydaną przez WTN. Zmarł 22 stycznia 1948.

Wcześniej, w 1946 r., Wrocław pozyskał dwóch młodych filologów, którzy habilitowali się przed wybuchem wojny i zdążyli zyskać międzynarodowe uznanie: Władysława Strzeleckiego – latynistę, oraz Wiktora Steffena – hellenistę. Ci dwaj uczeni – każdy w swoim zakresie – stworzyli wrocławską szkołę filologiczną. W tymże roku dołączył do nich dr Jerzy Krókowski, uczeń Tadeusza Sinki, który habilitował się już we Wrocławiu w 1950 r., późniejszy założyciel Katedry Neolatynistyki (prof. nadzw. 1954, prof. zw. 1959). W 1949 r. habilitował się uczeń Kowalskiego, B. Biliński, który w 1954 r. przeniósł się do Warszawy. Podejmowano także próby wypracowania wspólnej tematyki badawczej całego Instytutu Filologii Klasycznej, czego owocem są dwa tomy *Tragica* (I i II), zawierające prace na temat rekonstrukcji zaginionych dramatów greckich i łacińskich oraz *Metryka grecka i łacińska*, i choć na tym poprzestano, pozostała tradycja współpracy naukowej pomiędzy katedrami instytutu (w 1969 r. katedry zostały przekształcone w zakłady).

Latynistyka. Po Kowalskim w 1948 r. kierownictwo instytutu objął W. Strzelecki, znawca literatury i języka epoki archaicznej; zajmował się przede wszystkim leksykografią i badaniami nad gramatykami rzymskimi, był w tym zakresie autorytetem międzynarodowym. Jest autorem wielu edycji tekstów w renomowanych wydawnictwach światowych, ale też tomików w zasłużonej ossolińskiej Serii II Biblioteki Narodowej. Jego badania kontynuowała L. Rychlewska (doktorat 1951, habilitacja 1961, prof. nadzw. 1972, prof. zw. 1983), autorka m.in. edycji fragmentów komedii Turpiliusza, tłumaczka z języka greckiego romansu Ksenofonta z Efezu, autorka podręcznika historii literatury rzymskiej. Drugi uczeń Strzeleckiego, Herbert Myśliwiec (doktorat 1961, habilitacja 1981), zasłynął w środowisku naukowym jako niezwykle erudyta, który zostawił po sobie liczne niezbyt wprawdzie obszerne, ale niezwykle cenne i nowatorskie rozprawki i przyczynki naukowe, w tym zarys metryki średniowiecznej. Zmarł w 1998 r. Trzecie pokolenie szkoły Strzeleckiego, uczennice L. Rychlewskiej to: Władysława Jamróz (doktorat 1972) i Lucyna Stankiewicz (doktorat 1983, habilitacja 1999, prof. uniwersytetu 2002) oraz jej uczennica Barbara Hartleb-Kropidło (doktorat 2002). Kontynuują one badania nad fragmentami komedii rzymskiej. Uczniowie Herberta Myśliwca to Jakub Pigoń (habilitacja 2004), badacz różnych aspektów twórczości historyka Tacyty (polityka, zagadnienia poetyki), Marek Krajewski (doktorat 1999), który przejął badania mistrza nad językiem i wersyfikacją łacińską, i Krzysztof Morta (doktorat 2000), badacz łacińskiej prozy naukowej.

Hellenistyka. Jerzy Manteuffel, papirolog, badacz poezji aleksandryjskiej, już w 1946 r. przeniósł się na Uniwersytet Warszawski, gdzie wraz z prawnikiem Rafałem Taubenschlagiem założył ośrodek papirologiczny. Do Wrocławia dojeżdżał na zajęcia do 1951 r. We Wrocławiu pozostał jego uczeń, Jerzy Łanowski, jeszcze przed doktoratem. Katedrę w 1946 r. objął

Wiktor Steffen (habilitacja 1938, doc. 1945, prof. nadzw. 1946, prof. zw. 1956), badacz dramatu satyrowego, autor edycji fragmentów tego gatunku, do dziś cenionych w świecie nauki, wzorem swego mistrza Witolda Klingerera, badacz liryki archaicznej. Został formalnym promotorem rozprawy doktorskiej J. Łanowskiego. W 1958 r. wrócił do Poznania.

Katedrę po nim objął Jerzy Łanowski (doktorat 1950, doc. 1955, prof. nadzw. 1964, prof. zw. 1981). W ślad za Jerzym Manteufflem, zajął się poezją aleksandryjską – bukoliką, by następnie rozszerzać swe zainteresowania na dramaty attyckie: komedię i tragedię. Interesowała go też proza fachowa, sport i technika. Łanowski pozostawił imponującą liczbę książek, w tym: *Święte igrzyska olimpijskie*, przekłady poematów Hezjoda, pełne tłumaczenie tragedii Eurypidesa oraz spuścizny komediopisarza Menandra. Był niezwykle utalentowanym uczonym erudytą, ale też i wybitnym, na najwyższym poziomie popularyzatorem. Zmarł w 2000 r.

Jerzy Łanowski wypromował ośmiu doktorów, są to: Janina Ławińska (1964), ks. Henryk Wójtowicz (1964), Alicja Szastyńska-Siemion (1965), Wiesław Tyszkowski (1971), Krzysztof Głombiowski (1974), Marek Winiarczyk (1976, obecnie prof. w Zakładzie Historii Starożytności), Joanna Rostropowicz (1976, prof. Uniwersytetu Opolskiego), Danuta Łowicka (1977, st. wykładowca w instytucie). Dwie uczennice kontynuowały pracę naukową w instytucie. Janina Ławińska-Tyszkowska (habilitacja 1980, prof. nadzw. 1991, prof. zw. 2002) poszła w ślady mistrza, koncentrując się na badaniach nad poezją aleksandryjską, przede wszystkim bukoliką (monografia gatunku), następnie komedią okresu klasycznego. Jej wielkim osiągnięciem naukowo-artystycznym, wysoko cenionym także przez świat teatralny, jest znakomity pierwszy pełny polski przekład komedii Arystofanesa. Alicja Szastyńska-Siemion (habilitacja 1973, prof. nadzw. 1984, prof. zw. 1994), w ślad za Steffenem, poświęciła się liryce greckiej. Jest autorką monografii epinikionu oraz książki o Safonie.

Najmłodsze pokolenie hellenistów zajmuje się tak liryką grecką – Karol Zieliński (doktorat u A. Szastyńskiej-Siemion 2002), jak i dramatem, ale narodziła się też nowa tematyka – grecka proza naukowa i teologiczna (Herodot, Strabon, Agatarchides, Nowy Testament) i te badania są intensywnie rozwijane. Prowadzą je Małgorzata Wróbel (doktorat u A. Szastyńskiej-Siemion 1993), Gościwit Malinowski (doktorat u J. Ławińskiej-Tyszkowskiej 1999), Sławomir Torbus (doktorat u A. Szastyńskiej-Siemion 2004).

Neolatynistyka. Zmarły w 1967 r. Jerzy Krókowski był promotorem latynisty Józefa Mantke (1963) i Stefana Zablockiego (1963). Nie pozostawił w instytucie uczniów i neolatynistyka opierała się na dorywczych pracach latynistów i hellenistów, zwłaszcza w zakresie recepcji literatury antycznej w Polsce. Od kilku lat nowy bodziec badaniom nadały: uczennica Jerzego Woronczaka Teresa Szostek (doktorat 1984, habilitacja 1999, prof. uniwersytetu 2002), mediewistka, oraz Maria Chantry (doktorat u A. Szastyńskiej-Siemion 1998), znawczyni poezji M.K. Sarbiewskiego oraz innych poetów polsko-łacińskich baroku i renesansu.

Alicja Szastyńska-Siemion

Specyficzną cechą germanistyki wrocławskiej po 1945 r. jest jej stabilność i trwałość. Utworzona w 1945 r. i mieszcząca się w gmachu przy ul. Szewskiej 49 Katedra Filologii Germańskiej istniała do 1969 r., przekształcając się wówczas w Instytut Filologii Germańskiej, który istnieje do dziś w budynku przy pl. Nankiera 15. Na tle innych instytutów germanistycznych w kraju ten stan stabilności był czymś wyjątkowym, jeśli zważy się czasowe zamknięcie germanistyki krakowskiej i warszawskiej w l. 1951–1968. Drugim istotnym elementem instytucjonalnej trwałości jest swoista kontynuacja badawcza i materiałowa względem istniejącej we Wrocławiu do stycznia 1945 r. filologii niemieckiej, mieszczącej się w nieistniejącym dziś budynku instytutowym przy ul. św. Macieja 7. Udało się mianowicie ocalić niemal w całości bibliotekę Instytutu Niemieckiego oraz część jego archiwum. Kontynuacji sprzyjały też ocalałe akta przewodów doktorskich dawnego Wydziału Filozoficznego. Trzecim elementem kontynuacji był czynnik osobowy. Dr Jan Piprek (1887–1970) – przybyły do stolicy Dolnego Śląska w funkcji zastępcy profesora – nie tylko studiował w 1908 r. we Wrocławiu, ale też pochodził z Górnego Śląska, był absolwentem gimnazjów w Głogowie i Duisburgu, ukończył germanistykę monachijską w 1912 r. Łączył zatem świadomy polski patriotyzm z doskonałą znajomością kultury i języka Niemiec, stąd był predestynowany nie tylko do objęcia funkcji pełnomocnika odbudowy i zabezpieczenia gmachów uniwersyteckich (maj–listopad 1945), ale także stanowiska pierwszego dyrektora Katedry Literatury i Języka Niemieckiego (1945–1952). Uczniami J. Pipreka – który reprezentował jeszcze językoznawstwo, literaturoznawstwo i realizm niemieckie – byli m.in. Marian Adamus, Zofia Kubrakiewicz, Norbert Morciniec, Jerzy Szwed i Mieczysław Urbanowicz. Trwały ślad w działalności instytutu pozostawili N. Morciniec oraz jego uczniowie: Eugeniusz Tomiczek, dzisiejszy dyrektor instytutu, a także niderlandzcy: Stanisław Prędota, Stefan Kiedroń i Jerzy Koch. Istotną rolę jako kreatorzy nowych kierunków badań naukowych odegrali językoznawca M. Adamus, od 1969 kierownik zakładu języków skandynawskich, następnie M. Urbanowicz (1920–1970) – literaturoznawca, od 1969 do wczesnej śmierci dyrektor Instytutu Filologii Germańskiej. Jego uczniowie, m.in. Irena Światłowska, piastują dziś ważne stanowiska w instytucie. Najważniejszym dokonaniem Pipreka był wielki słownik niemiecko-polski (1968–1969) oraz polsko-niemiecki (1971–1974) zrealizowany wspólnie z Juliuszem Ippoldem. Postacią wyjątkową dla początków germanistyki wrocławskiej był przybyły z Łodzi Zdzisław Żygulski (1888–1975), dyrektor katedry w l. 1952–1960. Jako profesor zainspirował swoich uczniów do badań nad barokiem śląskim, wskazując na znakomite zbiory starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej. Żygulski zajmował się naturalizmem i literaturą niemiecką pierwszej połowy XX stulecia. Swoją karierę budował jeszcze w Wiedniu i we Lwowie jako uczeń Jakuba Minora i Weila Rittera von Weilena. We Wrocławiu miał wielu uczniów, którzy – podobnie jak uczniowie Pipreka – zapewnili germanistyce wrocławskiej istotną pozycję w germanistyce światowej. Są to: Norbert Honsza, Eugeniusz Klin, Karol Koczy, Gerard Kozielek, Anna Stroka, Marian Szyrocki, Arno Will. Uczennicą Szyrockiego (1928–1992)

– wybitnego znawcy literatury niemieckiego baroku – jest Mirosława Czarnecka, dziś kierowniczką Zakładu Literatury Niemieckiej, Szwajcarskiej i Austriackiej XIX i XX w., opiekunka prac naukowych dotyczących literatury barokowej (Tomasz Jabłecki), literatury kobiecej czy literatury XIX stulecia (Monika Mańczyk-Krygiel). Uczniem Urbanowicza i M. Szyrockiego był przedwcześnie zmarły prof. Konrad Gajek (1931–1999), znawca teatru dokumentalnego Niemiec lat 60. oraz kultury i literatury barokowej. Dziś badania barokowe prezentuje – oprócz prof. M. Czarneckiej – inna uczennica M. Szyrockiego – Anna Mańko-Matysiak. Także N. Honsza doczekał się wielu uczniów i kontynuatorów – dość wymienić dr. hab. Jacka Rzeszotnika czy prof. Wojciecha Kunickiego, którego uczniem jest m.in. dr hab. Tomasz Małyśz, rozwijający badania nad teorią i estetyką literatury, oraz Marta Kopij, prowadząca badania recepcyjne. Uczniem N. Honszy był także prof. Lucjan Puchalski, który dziś reprezentuje w instytucie badania nad literaturą austriacką, oraz prof. Edward Białek, specjalista w dziedzinie literatury dziecięcej. Gerard Kozielek reprezentował w instytucie literaturę niemiecką od początków do 1948 r. i był uznanym badaczem kulturalnych stosunków polsko-niemieckich. Przed odejściem na emeryturę w 1993 r. wypromował m.in. prof. Marka Hałuba, który dziś reprezentuje w instytucie rozbudowany nurt badań śląskoznawczych, oraz Marka Zyburę, przez wiele lat prof. Uniwersytetu Opolskiego, obecnie prof. germanistyki w Centrum Willy'ego Brandta we Wrocławiu. Marek Hałub wypromował Leszka Dziemiankę, badacza twórczości Karla Holteia. Na szczególnie szacunek zasługuje prof. Anna Stroka, imponująca aktywnością i żywotnością, nauczycielka wielu spośród wymienionych tu profesorów średniej generacji. Należy wspomnieć, że wielu wrocławskich germanistów zasilalo i zasilą nadal instytuty germanistyczne w całej Polsce: w Lublinie, gdzie szefem germanistyki na KUL jest prof. Max Stebler, uczeń prof. Szyrockiego, w Rzeszowie, Opolu, Toruniu i Zielonej Górze, gdzie do niedawna wieloletnim dyrektorem był prof. Eugeniusz Klin. Instytut roztacza też opiekę nad licznymi kolegami językowymi, związany jest też ściśle z państwowymi wyższymi szkołami zawodowymi regionu (Nysa, Jelenia Góra).

W tej chwili germanistyka wrocławska prezentuje się ilościowo – a chcemy wierzyć, że i jakościowo – jako jeden z największych instytutów pozaniemieckich. Przeszło 60 pracowników dydaktycznych, liczni doktoranci reprezentują badania naukowe w podstawowych dziedzinach: literaturoznawstwie, historii literatury, językoznawstwie, kulturoznawstwie, socjolingwistyce oraz glottodydaktyce. Pion dydaktyczny, reprezentowany dziś przez prof. Romana Lewickiego, został wzbogacony planowanym zakładem dydaktyzacji literatury. Pracownię skandynawistyki prowadzi prof. Krzysztof Janikowski, uczeń prof. Adamusa. Instytut wydaje trzy czasopisma naukowe: „Orbis Linguarum” (oraz „Beihefte zu Orbis Linguarum”), „Germanica Wratislaviensia” i „Studia Linguistica”, własne serie wydawnicze, jak np. Śląska Republika Uczonych pod red. prof. M. Hałuba i dr Anny Mańko-Matysiak oraz *Dissertationes Inaugurales Selectae* pod red. E. Tomiczka i E. Białka. Bardzo silnie rozwinięta współpraca naukowa, prestiżowe stypendia (w tym stypendia Humboldta – uzyskało je

pięciu pracowników instytutu), profesury gościnne, prestiżowe publikacje w oficynach polskich i niemieckich zaokrąglają obraz dokonania naukowych germanistyki wrocławskiej. Do legendy przeszły sesje naukowe dotyczące literatury baroku, organizowane w Karpaczu przez Mariana Szyrockiego, czy zorganizowana w 1987 r. sesja poświęcona twórczości Güntera Grassa w obecności przyszłego noblisty. Instytut organizuje kongresy germanistyki wrocławskiej (pierwszy odbył się w 2001 r., drugi w roku jubileuszowym 2005), sesje tematyczne (poświęcone problematyce edukacji), seminaria kompaktowe. Od kilku lat działa też bardzo intensywnie koło naukowe: studenci organizują wyjazdy studyjne, seminaria, prezentacje nowości wydawniczych⁴⁵.

SZKOŁA BIBLIOLOGICZNA

Prace naukowe poświęcone książce i bibliotekom były prowadzone we Wrocławiu już od pierwszych powojennych lat, w obrębie Biblioteki Uniwersyteckiej. Zachowane z wojennej pożogi zbiory ponemieckie Wrocławia, dodatkowo zasilone przez różne inne biblioteki znalezione na Śląsku, stały się doskonałym warsztatem badawczym, którego wartość docenili Antoni Knot i Bronisław Kocowski, dwie wybitne osobowości naukowe i dobrzy organizatorzy, którzy umieli stworzyć zespół aktywnych uczonych bibliotekarzy. W latach 40. i 50. powstały do dziś aktualne prace, naukowe i dokumentacyjne, dotyczące książki śląskiej, głównie starych druków, a wielu bibliotekarzy, inspirowanych do badań przez dyrektora Knota, osiągało kolejne stopnie naukowe (H. Szwejkowska, K. Maleczyńska).

W 1949 r. do tego grona dołączył Karol Głombiowski, filolog klasyczny, początkowo, co uzasadniało wykształcenie, zainteresowany głównie kulturą starożytną. Jednak praca w Dziale Starych Druków wpłynęła w znacznym stopniu na zmianę jego tematyki badawczej, ukierunkowanej odąd na książkę rękopiśmienną, nieco później także i drukowaną, będącą nośnikiem różnych treści, godną specjalnej uwagi uczonego. Ponadto w 1956 r., głównie z inicjatywy A. Knota i K. Głombiowskiego, utworzono na Wydziale Filologicznym UW w Katedrę Bibliotekoznawstwa i studia bibliotekoznawcze. Tutaj K. Głombiowski zaczął budować system wiedzy o książce i inicjować badania podejmowane także przez innych uczonych, dzięki czemu stworzył oryginalny, wyróżniający się w kraju ośrodek badań bibliologicznych i bibliotekoznawczych.

Pierwszy nurt prac zainspirowanych przez Głombiowskiego, prowadzonych metodą analizy dawnych inwentarzy i katalogów bibliotecznych, korespondencji oraz egzemplarzy samych druków, dotyczył szeroko rozumianej historii książki na Śląsku i jej związków z Polską. Od tego momentu większość badań naukowych, podejmowanych przez grono współpracowników i uczniów profesora (B. Kocowskiego, M. Burbiankę, K. Maleczyńską, K. Migonia, A. Żbikowską-

Najważniejszymi szkołami naukowymi były: badania nad barokiem śląskim, badania nad oświeceniem i romantyzmem, badania recepcyjne, silny nurt badań śląskoznawczych oraz polsko-niemieckich stosunków kulturalnych. Instytut dysponuje liczącą przeszło 100 tys. woluminów biblioteką, nowoczesną czytelnią, coraz lepszym zapleczem technicznym i dydaktycznym. Największym jednak kapitałem Instytutu Filologii Germańskiej są ludzie: nie tylko profesorowie starszej, średniej i młodszej generacji (w instytucie pracuje 17 pracowników samodzielnych), ale przede wszystkim młodzi adepci germanistyki oraz 1200 studentów w dwu ciągach dydaktycznych: dziennym i wieczorowym.

Wojciech Kunicki

Migoń), ściśle wiązała się ze znaczeniem społecznym książki (m.in. francuskiej, orientalistycznej, żydowskiej, polskiej) i jej recepcją w regionie w różnych epokach historycznych.

Wnioski z różnorodnych tematycznie, wnikliwych i szczegółowych regionalnych badań śląskoznawczych stały się z kolei podstawą rozwoju prac o charakterze ogólnym, dotyczących historii i teorii czytelnictwa oraz roli książki w procesie komunikacji społecznej. Widać tu wpływ na poglądy Głombiowskiego teorii jego mistrza Jana Muszkowskiego (1882–1953), wybitnego polskiego księgoznawcy, który zainspirował socjologiczne podejście do zagadnień książki. Idąc tym szlakiem, Głombiowski w *Problemach historii czytelnictwa* (Wrocław 1966) podjął problematykę odbioru czytelniczego piśmiennictwa i wskazał na znaczenie książki w życiu społecznym. Było to nowatorskie podejście do zagadnień księgoznawczych i znaczne poszerzenie pola badań nauki o książce o takie zagadnienia, jak: drogi rozchodzenia się książek (pośrednictwo księgarskie, biblioteczne, prywatne), funkcje dzieł piśmienniczych (poznawcze, wychowawcze, estetyczne) zależnie od treści i cech czytelnika, miejsce książki w całości życia literackiego, rola książki w obiegu społecznym. *Problemy historii czytelnictwa* nie utraciły swojego znaczenia, a po 36 latach dostrzegli wartość tej publikacji także badacze włoscy (częściowo została przetłumaczona na język włoski i opublikowana)⁴⁶.

K. Maleczyńska trafnie podsumowała te działania Głombiowskiego na polu książki „jako podstawowe wprowadzenie metodologiczne dla wszelkich nowoczesnych badań nad dziejami czytelnictwa i zainteresowań umysłowych. Tego rodzaju podejście do społecznej recepcji książki znalazło zastosowanie w wielu pracach młodszych kolegów, co świadczy o wyjątkowych walorach twórczości naukowej Profesora, gdyż szkoły badawcze nie są już dzisiaj zjawiskiem częstym”⁴⁷.

Niewątpliwą zasługą prof. Głombiowskiego było ugruntowanie nauki o książce (bibliologii) jako samodzielnej dyscypliny naukowej o charakterze uniwersyteckim, poprzez stworzenie jej podstaw teoretycznych. Należy podkreślić no-

⁴⁵ Więcej informacji na temat rozwoju germanistyki we Wrocławiu por.: *Germanistik 2000 Wrocław – Breslau*, pod red. N. Honszy, Wrocław 2001; C. König, *Internationales Germanistenlexikon 1800–1950*, Berlin–New York 2004; W. Kunicki, *Germanistik in Breslau 1918–1945*, Dresden 2002; W. Kunicki, *Wczoraj i dziś germanistyki wrocławskiej*, „Zbliżenia. Polska–Niemcy. Czasopismo Uniwersytetu Wrocławskiego”, 1993, 1/4, s. 20–29.

⁴⁶ K. Głombiowski, *Annotazioni manoscritte e storia della lettura*, [w:] *Nel mondo delle postille. I libri a stampa con note manoscritte. Una raccolta di studi. Humanae Litterae 6*. A cura di E. Barbieri, Milano 2002, s. 31–71.

⁴⁷ K. Maleczyńska, *Profesor dr Karol Głombiowski*, „Roczniki Biblioteczne” R. 27, 1983, z. 1–2, s. 7.

Karol Głombiowski

watorstwo poglądów tego wybitnego uczonego, prezentowanych wielokrotnie na łamach literatury naukowej, na temat nauki o książce, kształtującej się początkowo w obrębie bibliotekoznawstwa, z czasem określonej już jako bibliologia, oraz odwagę w głoszeniu tych poglądów. W latach 50. – jak pisze K. Bednarska-Ruszejowa – „odmawiano bibliologii prawa do miana dyscypliny naukowej, określając ją w nomenklaturze socrealizmu jako doktrynę burżuazyjną”⁴⁸, dlatego niektórzy badacze pisali „o pseudonauce bibliologii” i proponowali „zejście z obłoków bibliologii na ziemię bibliotekoznawstwa”, co było działaniem krótkowzrocznym i szkodliwym.

Głombiowski za centralny punkt bibliologii uznał książkę i jej społeczną funkcję, w ten sposób dał podwaliny nurtowi funkcjonalnemu w badaniach księgoznawczych⁴⁹. Miejsce bibliologii widział w obrębie nauk o komunikacji i informacji. Podsumowaniem i syntezą tych badań była rozprawa *Książka w procesie komunikacji społecznej* (Wrocław 1980) oraz zbiór artykułów i szkiców *Teoria i metodologia nauki o książce* (Gdańsk 1984; wyd. 2 Gdańsk 1985).

Swoje *credo* naukowe i moralne Głombiowski wypowiedział *expressis verbis*, w artykule *Moja droga ku nauce o książce*⁵⁰. Podsumowując swoje dokonania na polu nauki o książce, zastanawiał się, czy istnieje tzw. wrocławska albo polska szkoła bibliologiczna, i wyraził nadzieję, iż „przyszłość potwierdzi u jej przedstawicieli trwałość wspólnoty podstawowych poglądów i metod naukowych”. Tak też się stało. Teorie K. Głombiowskiego szybko znalazły grono kontynuatorów, szczególnie wśród uczniów profesora. Do grona wybitnych polskich bibliologów zaliczany jest Krzysztof Migoń, który studia bibliotekoznawcze odbył na UW, pod kierunkiem K. Głombiowskiego napisał pracę magisterską i doktorską, i stąd często podkreśla „mój mistrz – Karol Głombiowski”. Migoń nie tylko kontynuuje prace Głombiowskiego, ale – co jest niezmiernie ważne w szkołach naukowych – pogłębia je i wzbogaca o własne przemyślenia i teorie, które są inspiracją dla kolejnych młodych adeptów nauki.

Szczególnie cenne, wśród ogromnej liczby publikacji, polskich i obcojęzycznych⁵¹, są rozprawy historyczno-teoretyczne Migonia poświęcone nauce o książce, takie jak *Nauka o książce wśród innych nauk społecznych* (Wrocław 1976), w której w syntetyczny sposób przedstawił miejsce i związki bibliologii z innymi naukami, uściślił terminologię, przez co wskazał niepodważalnie na jej autonomiczny charakter. *Z dziejów nauki o książce* (Wrocław 1979) oraz *Nauka o książce. Zarys problematyki* (Wrocław 1984) to dzisiaj fundamentalne już prace, szczególnie druga z nich porządkuje pole i zakres ba-

dawczy bibliologii i „stanowi podsumowanie ważnego etapu w dorobku metodologicznym autora”⁵². Książka ta ukazała się również w tłumaczeniu niemieckim (Wiesbaden 1990) i rosyjskim (Moskwa 1991). Migoń, dzięki swym talentom lingwistycznym i kontaktom zagranicznym, przyczynił się do rozpropagowania w świecie wiedzy na temat polskiej bibliologii, m.in. dzięki zaangażowaniu w pracach encyklopedycznych (niemieckich, francuskich, rosyjskich) oraz poprzez czynny udział w międzynarodowych konferencjach i członkostwo w zagranicznych towarzystwach naukowych. Wypromował 14 doktorów, dwóch z nich jest obecnie profesorami uniwersyteckimi.

Do uczniów Głombiowskiego należy też Anna Żbikowska-Migoń. Wiele swych rozpraw poświęciła problematyce oświeceniowej książki naukowej. Jej *Historia książki w XVIII wieku. Początki bibliologii* (Warszawa 1989) zadedykowana „Pamięci Karola Głombiowskiego – ... mistrza i nauczyciela”, oparta na bardzo bogatym materiale źródłowym, ukazuje powiązania XVIII-wiecznej historiografii książki z kształtującą się ogólną nauką o książce i jej krystalizowanie jako autonomicznej dyscypliny naukowej. Szybko w środowisku księgoznawczym dostrzeżono wysoki walor naukowy tej pracy, została ona opublikowana także w języku niemieckim (Wiesbaden 1994).

Dokonania K. Głombiowskiego i jego uczniów oraz kontynuatorów na polu bibliologii odbiły się szerokim echem zarówno w kraju, jak i za granicą (Węgry, Słowacja, Rosja, Niemcy, Francja, Włochy), dzięki czemu przyniosły zaszczytne określenie „polska (wrocławska) szkoła bibliologiczna”⁵³. Do tradycji tej szkoły nawiązują także uczeni z innych krajów, m.in. Alfred Świerk, emerytowany prof. Uniwersytetu im. J. Gutenberga w Moguncji i Uniwersytetu w Erlangen. Kontynuuje on tradycję polskiej nauki o książce, opierając się w swoich badaniach na metodach przez nią wypracowanych (szczególnie na metodzie funkcjonalnej). A. Świerk często podkreśla w swoich wypowiedziach: „prof. Migoń i ja pochodzimy z tej samej szkoły. Studiowałem we Wrocławiu i tam utrzymywałem bardzo ścisłe kontakty z Instytutem Bibliotekoznawstwa. Jeżeli istnieje «polska szkoła», to ja opieram się na tradycji tej szkoły, geograficznie ujmując, jako jej zachodni przedstawiciel”⁵⁴.

Młodzi pracownicy wrocławskiego Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa nadal podejmują tematy, które zainicjował prof. Głombiowski i jego uczniowie, rozszerzając je o współczesną problematykę książki. Szczególnie wiele miejsca w badaniach poświęcają historii książki na Śląsku, teorii i historii bibliologii w Polsce i na świecie oraz książce, nie tylko drukowanej, ale i elektronicznej – jako nośnikowi różnych treści kulturowych.

Bożena Koredczuk

⁴⁸ K. Bednarska-Ruszejowa, *Instytut Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Jubileusz czterdziestolecia*, „Przegląd Biblioteczny” R. 51, 1983, z. 1, s. 6.

⁴⁹ K. Głombiowski, *O funkcjonalną koncepcję nauki o książce*, „Studia o Książce” 1970, t. 1, s. 5–24.

⁵⁰ „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” R. 26, 1987 nr 30, s. 229–231.

⁵¹ Por. Krzysztof Migoń, *Bibliografia publikacji bibliologicznych 1960–1999*, oprac. D. Wańka, Kalisz 2000.

⁵² Tamże, s. 7.

⁵³ Określenie takie znalazło się m.in. w pracach: P. Molnár, *Viták a könyv- és könyvtártudomány viszonyáról és feladatairól a szocialist országok szakirodalmában*, [w:] *Könyv és könyvtár*, t. 6, Debrecen 1967, s. 154–160; J. Baumgart, *Polská bibliologická „škola”*, „Knižnice a vedecké informácie” R. 4, 1972, č. 1, s. 31–34; A.S. Mylnikow, *Iz opyta zarubieżnoj knigowiedczeskoj mysli*, „Kniga”, 1979, t. 39, s. 206–211; *Knigowiedienije. Enciklopedičeskij słowar*, Moskwa 1981, s. 257; *Les sciences de l'écrit. Encyclopédie internationale de bibliologie*, Paris 1993, s. 265–266.

⁵⁴ *Die Wissenschaft vom Buch als Wissenschaft vom Menschen. Interview mit Prof. A. Świerk*, „Myosotis. Zeitschrift für Buchwesen” 1985, z. 2, s. 6.

Karol Głombowski – ur. 1913 w Paderbornie w Westfalii, zm. 1986 w Gdańsku. W l. 1933–1938 odbył studia w zakresie filologii klasycznej na Uniwersytecie Warszawskim. W 1939 na tej uczelni ukończył roczne Studium Pedagogiczne. Pierwsze 10 lat działalności zawodowej poświęcił nauczaniu młodzieży w szkołach średnich, a podczas II wojny światowej prowadził tajne nauczanie i współpracował z oddziałem partyzanckim AK „Jędrusie” walczącym na Kielecczyźnie. W 1949 podjął pracę w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu jako pracownik, a następnie w l. 1954–1956 został kier. Oddziału Starych Druków. Początkowo jego badania naukowe koncentrowały się wokół teatru antycznego, jednak praca biblioteczna wpłynęła na zmianę tematyki zainteresowań. Zaczął postrzegać książkę, początkowo głównie rękopiśmienną, z czasem także drukowaną jako nośnik różnego typu treści, szczególnie literackich i kulturowych. Wnikliwe badania nad literaturą i historią książki na Śląsku zaowocowały w 1952 rozprawą doktorską *Biblioteka franciszkanów w Nysie w świetle inwentarza z roku 1678*, napisaną pod kierunkiem wybitnego prof. UŁ Jana Muszkowskiego. W 1956 został kier. nowo powstałej Katedry Bibliotekoznawstwa utworzonej w obrębie Wydziału Filologicznego UWr (w 1969 przemianowanej na Instytut Bibliotekoznawstwa), którą prowadził do 1969. W tym okresie po uwzględnieniu dorobku naukowego, szczególnie monografii *Polska literatura polityczna na Śląsku od XVI do końca XVIII wieku*, uzyskał kolejno tytuł doc. (1958), a za *Problemy historii czytelnictwa* tytuł prof. nadzw. (1966). W 1984 został prof. zw. W 1971 przeniósł się na Uniwersytet Gdański, i od 1973 kierował założonym przez siebie Zakładem Nauki o Książce w Instytucie Filologii Polskiej. W l. 1972–1975 kierował Studium Doktoranckim Filologii Polskiej, a w l. 1975–1983 Studium Poddyplomowym Bibliotekoznawstwa. Duże doświadczenie naukowe i inicjatywa sprawiły, że pełnił wiele funkcji redaktorskich, m.in. jako sekretarz redakcji „Śląskich Prac Bibliograficznych i Bibliotekoznawczych” wydawanych przez WTN (od 1955), a w ramach wydawnictw UWr redagował serię Bibliotekoznawstwo utworzoną z myślą

o młodej kadrze naukowej. Od 1970 był głównym inicjatorem powstania i red. naczelnym czasopisma naukowego „Studia o Książce”, któremu nadał wysoki poziom merytoryczny, dążył do objęcia w ramach tego periodyku całej historycznej i współczesnej problematyki księgoznawczej, i kierował nim aż do śmierci. Uczestniczył także w pracach zespołowych podejmujących trud opracowania pierwszych, nie tylko w Polsce, specjalistycznych wydawnictw księgoznawczych: *Encyklopedii wiedzy o książce* (wyd. 1971), gdzie był red. działu „Dzieje księgarstwa obcego” i *Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego* (wyd. 1976), jako czł. komitetu redakcyjnego sprawował opiekę naukową nad treścią kilku znaczących działów. Był czł. WTN (1962–1986), Gdańskiego Towarzystwa Naukowego (1973–1975), pełnił w nim funkcję przewodniczącego Wydziału I Nauk Społecznych i Humanistycznych (1973–1975), a w 1983 otrzymał tytuł czł. honorowego. Zasiadał w Radach Naukowych: Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (1961–1972), Biblioteki Narodowej (1966–1973) i Biblioteki Gdańskiej PAN (1972–1986) oraz Instytutu Bałtyckiego w Gdańsku (1978–1986). Uczestniczył w pracach Komisji Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego ds. Bibliotek i Informacji Naukowej (1960–1969), Państwowej Rady Bibliotecznej przy MKiS (1969–1974) i Zespołu Dydaktyczno-Wychowawczego Bibliotekoznawstwa przy Ministerstwie Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (1973–1977). Uznany przez uczonych zarówno w kraju, jak i za granicą (Węgry, Czechy, Słowacja, Rosja, Francja, Niemcy) za twórcę Szkoły Bibliologicznej. Wypromował 24 doktorów, w tym w okresie wrocławskim 8, wśród których 5 osób uzyskało habilitację, a 3 tytuły prof. (Józef Szczepaniec, Krzysztof Migoń i Anna Żbikowska-Migoń). Opublikował 9 książek (2 jako współautor) i ok. 60 artykułów w prestiżowych czasopismach naukowych krajowych i zagranicznych. Otrzymał Krzyż Kawalerski OOP, Medal KEN, Medal 500-lecia Drukarstwa w Polsce, Złotą Odznakę Honorową Stowarzyszenia Księgarzy Polskich, Nagrodę Heleny Radlińskiej I stopnia.

■ SZKOŁA PSYCHOLOGII FUNKCJONALNEJ

Mieczysław Kreutz

Marian Kulczycki

Prof. Mieczysław Kreutz jako organizator Katedry Psychologii otworzył w 1946 r. polską kartę wrocławskiej psychologii w dziejach uniwersytetu. M. Kreutz, wywodzący się z lwowskiej szkoły filozoficznej i będący bezpośrednim uczniem jej twórcy, Kazimierza Twardowskiego, przeniósł do Wrocławia jej zasady. Podobnie jak jego mistrz, podkreślał, że przedmiot badań psychologicznych pozostaje w kręgu poszukiwań filozoficznych. Uważał więc, że przedmiotem psychologii powinna być świadomość, zwłaszcza zjawiska psychiczne, ich treść i dyspozycje psychiczne, takie jak wrażliwość, pamięć, inteligencja, wola, wyobrażenia, charakter. Zainteresowania Kreutza skupiały się przede wszystkim na metodologii psychologii, w jego ujęciu zgodnej z pozytywistycznym modelem uprawiania nauki.

Za podstawowe metody badawcze uważał introspekcję i rekonstrukcję (interpretację). Tej pierwszej poświęcił najwięcej uwagi, uznając ją za metodę pozwalającą na bezpośrednie poznawanie zjawisk psychicznych i bronił jej szczególnie w najbardziej dla niej niepopularnych czasach dominacji sowieckiego modelu uprawiania psychologii. Proponował i rozwijał tzw. introspekcję pytaniową (opracował własne testy) realizowaną w ramach eksperymentu. Podejmował także tematy z zakresu higieny psychicznej i pedeutologii

(*Kształcenie charakteru* 1946, *Rozwój psychiczny młodzieży* 1946, *Osobowość nauczyciela-wychowawcy* 1947), rozwijane później w twórczości naukowej wrocławskich psychologów.

W pierwszych pracach jedyne wrocławskiego doktoranta, Mariana Kulczyckiego, zaznacza się wyraźny wpływ M. Kreutza: precyzyjne formułowanie problemów, jasność pojęć, poprawność terminologiczna, prace eksperymentalne z wykorzystaniem metody introspekcyjnej, koncentrujące się na problematyce myślenia: *O metodzie badania twórczości* (1949), *Niektóre problemy myślenia produktywnego* (1958).

W okresie wrocławskim pod opieką Kreutza prace habilitacyjne przygotowywali: T. Tomaszewski, *Rodzaje i motywy reakcji negatywnych* (1947), i twórca polskiej psychologii klinicznej A. Lewicki, *Zapominanie nazwisk* (1951). W pewnym sensie do „wrocławskich wnuków” M. Kreutza można zaliczyć Wiesława Łukaszeńskiego (ucznia T. Tomaszewskiego), a także niektórych uczniów M. Kulczyckiego, aczkolwiek wielu z nich z czasem tworzyło własne oryginalne koncepcje i prace psychologiczne. W środowisku wrocławskich psychologów, a poniekąd także pedagogów i historyków wychowania (np. S. Kaczmarek, M. Chamcówna), M. Kreutz wywarł najsilniejszy wpływ na warsztat pracy, kładąc nacisk na ścisłość, jasność i precyzję używanych pojęć.

Zamknięcie akademickich studiów psychologicznych (1952–1967), zdaniem wrocławskich psychologów, przyniosło większe straty niż wojna, zostały bowiem zakłócone bądź zerwane więzi między mistrzem i uczniami, którzy ulegli rozproszeniu. Na długie lata znacznie także została utrudniona praca naukowa z uwagi na nadmiar obowiązków organizacyjno-dydaktycznych, realizowanych w ramach przed-

miotów psychologiczno-pedagogicznych na uniwersyteckich kierunkach nauczycielskich przez mocno zredukowany zespół psychologów (M. Kulczycki, H. Słoniewska, M. Porębska). W opracowaniach z zakresu historii psychologii rzadko rozwija się wrocławski wątek w działalności M. Kreutza (1946–1952), mimo że we Wrocławiu powstało jego najważniejsze dzieło *Podstawy psychologii. Studium nad metodami i pojęciami współczesnej psychologii* (1949).

Najbliższym współpracownikiem i uczniem M. Kreutza we Wrocławiu był Marian Kulczycki. Jednakże wpływ Kreutza widoczny jest tylko w jego pierwszych pracach, zwłaszcza w okresie, kiedy M. Kulczycki rozpoczyna badania wybranych zjawisk psychicznych, opracowuje metody i doskonali swój warsztat badawczy (1947–1958), którym dzielił się będzie w przyszłości ze swoimi uczniami. Drugi nurt już samodzielnie podejmowanej problematyki badawczej, dotyczący zagadnień związanych z czynnikami regulującymi czynności człowieka (czynności dowolne, przeżycie własnego błędu, negatywne oceny własnego postępowania, czynności zastępcze), zamyka praca *Kształtowanie racjonalnych poczuc winy* (1964). W związku z praktyką lekarsko-psychologiczną M. Kulczycki coraz głębiej wchodzi w problematykę psychologii klinicznej. Opierając się na metodzie analizy jakościowej, bada aktywność człowieka w różnych sytuacjach życiowych, szczególnie nacisk kładąc na sytuację choroby i uciążliwości życiowych (*Psychologiczne problemy człowieka chorego. Z zagadnień współpracy pracowników służby zdrowia z pacjentem*, 1971). Prace m.in. Alicji Kuczyńskiej (*Koncepcje życia seksualnego i ich klasyfikacja w aspekcie psychologii klinicznej*), Aldony Niwińskiej (*Psychologiczna analiza depresji*) oraz Alicji Kuczyńskiej i Agnieszki Widery-Wysoczańskiej (*Fenomenologiczna propozycja modelu terapii dla pacjentów szpitali psychiatrycznych. Podstawy teoretyczne*) mieszczą się w tym nurcie.

Rezultatem badań klinicznych T. Tomaszewskiego i głębokiej refleksji teoretycznej, mającej swoje źródło w ogólnej teorii aktywności człowieka, jest sformułowanie w latach 70. i twórcze rozwijanie do końca życia oryginalnej koncepcji rozwiązywania problemów życiowych, dzięki której można dokonywać interpretacji niemal wszystkich obszarów aktywności człowieka.

Do koncepcji tej nawiązują w swoich pracach jego uczniowie: Franciszek Futyma, *Psychologiczna analiza sytuacji trudnych (na podstawie trudności życiowych podchorążych)*; Klaudia Dworaczek-Łukaszewska, *Regulacyjne funkcje modelu bezpieczeństwa w tworzeniu poczucia bezpieczeństwa u górników w sytuacji zagrożenia*; Grażyna Dolińska-Zygmunt, *Niektóre psychologiczne zagadnienia przerywania ciąży*; Maria Lewicka, *Stany pesymizmu życiowego i ich psychologiczne uwarunkowania*; Ryszard Poprawa, *Radzenie sobie z problemami żywiołowymi a używanie i nadużywanie alkoholu przez młodzież w okresie późnego dorastania*; Jan Pietraszko, *Analiza problemów życiowych jako podstawa doradztwa psychologicznego w działalności sportowej (Na przykładzie juniorów uprawiających biegi lekkoatletyczne)*.

Do „pokrewieństwa naukowego i duchowego” przynajmniej się nie tylko bezpośredni uczniowie doktoranci M. Kulczyckiego, ale niemal wszyscy, którzy mieli zaszczyt z nim pracować w Instytucie Psychologii, noszą piętno mistrza (m.in. Maria Porębska, Maria Straś-Romanowska, Barbara Kobusińska, Urszula Dębska, Hanna Makowska, Ewa Sieradzka, Bogna Bartosz). Tym bardziej że to determinacja i konsekwencja w działaniu M. Kulczyckiego doprowadziła do reaktywacji studiów psychologicznych we Wrocławiu (1967) i powstania dynamicznie rozwijającego się Instytutu Psychologii.

Jolanta Szablicka-Żak

Mieczysław Kreutz – ur. 1893 we Lwowie, zm. 1971 w Warszawie. W l. 1911–1914 studiował biologię oraz filozofię i psychologię na Wydziale Filozoficznym UJK we Lwowie. Po odbyciu służby wojskowej (1914–1920) pracował jako asystent pod kierunkiem Kazimierza Twardowskiego w Pracowni Psychologii Eksperymentalnej w Zakładzie Psychologii UJK. Doktorat w 1924, studia uzupełniające w zakresie psychologii na uniwersytetach w Berlinie, Lipsku, Hamburgu i Paryżu, habilitacja w 1927 na podstawie rozprawy *O zmienności rezultatów testów* (cz. I). W 1928 otrzymał stanowisko zastępcy prof., a następnie prof. nadzw. (1934). W l. 1934–1939 kier. Zakładu Psychologii UJK. W czasie okupacji pracował w wytwórni szerepionek przeciwtyfusowych Weigla. Po wojnie krótko był prof. psychologii na UJ w Krakowie. W 1946 organizował studia psychologiczne na Wydziale Humanistycznym UW, gdzie został kier. Zakładu Psychologii Ogólnej (1946–1952) i dyr. Instytutu Pedagogicznego ZNP (1946–1948). W 1946 mianowany prof. zw. W 1946 założył wrocławską filię Państwowego Instytutu Higieny Psychologicznej, przekształconą następnie w Wojewódzką Poradnię Zdrowia Psychicznego dla Dzieci, Młodzieży i Dorosłych. Po zamknięciu, ze względów ideologicznych, psychologii we Wrocławiu, w 1952 został przeniesiony do Warszawy (1952–1963), gdzie objął kierownictwo Katedry Psychologii Eksperymentalnej Uniwersytetu Warszawskiego (1957–1963). Był czł. założycielem Polskiego Towarzystwa Higieny Psychologicznej (1948), Polskiego Towarzystwa Psychologicznego (1949), któremu przewodniczył w 1962, oraz czł. Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN (1956–1960), a następnie Komitetu Nauk Pedagogicznych i Psychologicznych PAN (1961–1971). Podczas pobytu we Wrocławiu opublikował najważniejszą monografię *Podstawy psychologii. Studium nad metodami i pojęciami współczesnej psychologii* (1949), ogółem 30 prac, głównie z metodologii psychologii i psychologii funkcjonalnej. Był zwolennikiem psychologii świadomości, wysoko cenił metodę introspekcji. We Wrocławiu wypromował 1 doktora (na UW 7 dr., w tym 1 prof. zw.). Najważniejsze odznaczenia: Krzyż Walecznych, Krzyż Kawalerski OOP.

Marian Kulczycki – ur. 1924 w Stanisławowie, zm. 1995 we Wrocławiu. Do Wrocławia przyjechał pod koniec 1945 z transportem repatriacyjnym ze Lwowa. W l. 1946–1949 studiował psychologię pod kierunkiem M. Kreutza na Wydziale Humanistycznym UW. Już w czasie studiów pracował w Zakładzie Psychologii początkowo jako wolontariusz na stanowisku demonstratora, młodszego asystenta, a od 1950 jako st. asystent. Doktorat z filozofii w zakresie psychologii na podstawie dysertacji *Niektóre warunki myślenia produktywnego* (1952). Równolegle w l. 1950–1957 studiował medycynę i jako lekarz pracował w Wojewódzkiej Poradni Zdrowia Psychicznego, skąd czerpał bogactwo doświadczeń i wiedzy klinicznej. Po likwidacji akademickiej psychologii na UW pozostał w Katedrze Psychologii, której głównym zadaniem stało się pedagogiczno-psychologiczne przygotowanie studentów na kierunkach nauczycielskich do pracy w szkolnictwie (1952–1967). W tym okresie współpracował z uniwersytetami, w których akademickie studia psychologiczne zostały uruchomione wcześniej (Poznań, Kraków, Warszawa). W 1966 Wydział Filozoficzno-Historyczny UAM w Poznaniu nadał mu stopień naukowy docenta. Po reaktywacji psychologii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UW w 1967, o co usilnie przez wiele lat zabiegał, został kier. Zakładu Psychologii Ogólnej (1967–1987) i Katedry Psychologii (1967–1972), przekształconej w 1972 w Instytut Psychologii, którego funkcję dyr. pełnił do 1978. W 1973 otrzymał tytuł prof. nadzw. Dziekan Wydziału Filozoficzno-Historycznego UW (1974–1978). W l. 1987–1994 kierował Zakładem Psychologii Klinicznej. Wypromował 14 dr., w tym 3 dr. hab. Jest autorem 75 publikacji, wśród których jedną z najważniejszych jest nowatorska pozycja *Psychologiczne problemy człowieka chorego. Z zagadnień współpracy pracowników służby zdrowia z pacjentem*. Należał do współorganizatorów wrocławskiej psychologii, szczególnie zasłużył się dla rozwoju psychologii klinicznej. Był czł. Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Rady Naukowej w Instytucie Psychoneurologicznym w Pruszkowie, Komitetu Nauk Psychologicznych, kolegów redakcyjnych „Psychologii Wychowawczej” oraz „Prac Psychologicznych”. Najważniejsze odznaczenia: Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski OOP, Medal KEN.

Stanisław Tync

Mirosława Chamcówna

W początkach tworzenia się wrocławskiej pedagogiki akademickiej stopniowo wyodrębniały się dwa zasadnicze kierunki badań naukowych: historia wychowania, oświaty i szkolnictwa oraz dydaktyka i pedeutologia, które z czasem dały początek szkołom naukowym. Łączyła je osoba organizatora Katedry Pedagogiki, Stanisława Tynca, wybitnego historyka oświaty i wychowania i zarazem dydaktyka, któremu bliskie były również zagadnienia pedeutologii. Po przeniesieniu do Wrocławia z UJ Henryka Barycza (1949–1953) i jego uczniicy Mirosławy Chamcówny, w Katedrze Pedagogiki został utworzony Zakład Historii Oświaty i Szkolnictwa (1949), co dało początek badaniom naukowym w dziedzinie historii wychowania, oświaty i szkolnictwa,

S. Tync, H. Barycz i M. Chamcówna wywodzili się z krakowskiej szkoły historyczno-pedagogicznej Antoniego

Karbowiaka, Stanisława Kota i Stanisława Łempickiego, prezentowali podobne poglądy w kwestii metodologii historii oświaty i wychowania, sytuując jej warsztat naukowy w równej mierze w wielkiej rodzinie nauk historycznych i w pedagogice. Zgodnie zwracali również uwagę na jej interdyscyplinarny charakter i dydaktyczne walory historii oświaty i wychowania w kształceniu pedagogicznym (S. Tync, *Rola historii wychowania w podnoszeniu kultury pedagogicznej nauczycieli* – 1964; M. Chamcówna, *Dyskusja nad rolą i znaczeniem historii oświaty i wychowania w kształceniu nauczycieli* – 1971). Publikacje H. Barycza: *Stan i perspektywy rozwoju historii oświaty i wychowania w Polsce* (1947) oraz *Rozwój historii oświaty, wychowania i kultury* (1949), wyznaczyły wzorce periodyzacji w tej dyscyplinie, za którymi podążyli nie tylko jego bezpośredni uczniowie, ale większość historyków oświaty. Problematyka badawcza S. Tynca i M. Chamcówny początkowo skupiała się na epoce Oświecenia i dotyczyła takich zagadnień, jak historiografia UJ w okresie działalności KEN – M. Chamcówna, *Uniwersytet Jagielloński w dobie KEN. Szkoła Główna Koronna w latach 1786–1795* (1957); organizacyjno-wychowawcza działalność KEN – S. Tync, *Instrukcja i edukacja moralna w szkołach Komisji Edukacji Narodowej* (1957), M. Chamcówna, *Epoka Wielkiej Reformy* (1965); biografistyka – sylwetki wybitnych działaczy tego okresu (Jan Śniadecki, Hugo Kołłątaj); edytorstwo źródeł – S. Tync, *Komisja Edukacji Narodowej. Pisma Komisji i o Komisji* (1954), przekład i opracowanie źródeł klasycznej publikacji A. Joberta, *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773–1795). Jej dzieło wychowania obywatelskiego* (dokonane przez M. Chamcównę 1979). Tymi drogami podążyli również ich uczniowie, np. Z. Maresz, *Poglądy pedagogiczne polskiego Oświecenia w świetle ówczesnego piśmiennictwa*; M. Bełz, *Koncepcja szkoły średniej Komisji Edukacji Narodowej i jej realizacja w szkołach koronnych*; R. Stępień, *Z dziejów szkolnictwa piarskiego w czasach KEN* (1996).

Drugi nurt zainteresowań badawczych M. Chamcówny dotyczy dziejów szkolnictwa i nauczycieli w XIX i XX w. ze szczególnym uwzględnieniem Śląska w drugiej połowie XX w. (*Stan i potrzeby badań nad dziejami szkolnictwa i oświaty na Śląsku* – 1970). Przede wszystkim młodsze pokolenie uczniów, ze względu na trudność w dostępie do nowych oryginalnych źródeł epoki Oświecenia w archiwach zagranicznych, swoje prace badawcze, dotyczące zagadnień organizacyjno-wychowawczych szkolnictwa galicyjskiego, Królestwa Polskiego, Drugiej Rzeczypospolitej, ulokowało w XIX i XX w. Potwierdzeniem tego są prace m.in. E. Jabłońskiej-Deptuły, *Dzieło dydaktyczno-pedagogiczne Marceliny Darowskiej na tle rozwoju szkolnictwa żeńskiego w Galicji 1854–1911* (1962); S. Możdżenia, *Szkoły średnie w Galicji i próby ich reformy w latach 1860–1884* (1973); L. Szymańskiego, *Higiena i wychowanie fizyczne w szkolnictwie ogólnokształcącym w Królestwie Polskim 1815–1915* (1978); S. Walasek, *Wyższe Kursy Nauczycielskie (1919–1939) i ich rola w podnoszeniu kwalifikacji nauczycieli szkół powszechnych* (1983) oraz *Szkolnictwo średnie ogólnokształcące na ziemiach polskich w latach 1914–1923* (1996); M. Zorychty, *Szkolnictwo zawodowe techniczne i handlowe w województwie śląskim w latach 1922–1939* (1989); J. Szablickiej-Żak, *Szkolnictwo i oświata w pracach Sejmu Ustawodawczego II Rzeczypospolitej* (1997), a także cykl artykułów, będących owocem ogólnopolskiego projektu badawczego *Wkład nauczycieli w kulturę narodową XIX i XX wieku* kierowanego przez M. Chamcównę. Z kolei monografie szkół, m.in. K. Strzałkowskiego, *Nyska średnia szkoła ogólnokształcąca i jej rola w aktywizacji społecznej środowiska w okresie lat 1945–1964* (1965); J. Dudka, *Szkolnictwo średnie ogólnokształcące na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948* (1975); J. Karczewskiego, *Rozwój średniego szkolnictwa ogólnokształcącego na Opolszczyźnie w latach 1945–1965* (1969); J. Pszczółkowski-Simiczajew, *Średnie szkoły medyczne na Dolnym Śląsku w latach 1946–1966* (1970), oraz publikowane we fragmentach liczne prace magistrantów, opisujące szkoły różnych szczebli, dały świadectwo procesu kształtowania się sieci szkolnej i polityki oświatowej na Śląsku Dolnym, Górnym i Opolskim w PRL. Kontynuatorami tej problematyki badawczej są Stefania Walasek i Leonard Szymański oraz ich uczniowie (R. Małachowski, U. Kowieska, J. Nowak).

Różnorodność i rozległość zainteresowań naukowych M. Chamcówny, należącej do nielicznej grupy uczonych panujących nad dużym obszarem kultury narodowej, pozwalała jej uczniom na swobodny dobór interesujących tematów. W życiorysach wielu z nich pozostawiła ślad swojej osobowości.

Naukowe zainteresowania Stefana Kaczmarka skupiały się wokół procesu kształcenia – wszelkich jego aspektów i uwarunkowań, ze szczególnym uwzględnieniem dydaktyki szkoły wyższej. Inspiratorem był kierownik naukowy S. Kaczmarka – S. Tync, który mając własne doświadczenia dydaktyczne i metodyczne w praktyce szkolnej kładł nacisk na przygotowanie kandydatów do zawodu nauczycielskiego. Tematem badań empirycznych S. Kaczmarka były związki dydaktyki ogólnej z metodykami różnych przedmiotów oparte na realiach ówczesnej szkoły oraz kształtowanie twórczej postawy nauczycieli. W opracowaniach pedeutologicznych o charak-

Stefan Kaczmarek

terze syntetycznym wymienia się pracę S. Kaczmarka *Kształtowanie twórczej postawy nauczyciela* (1960) jako dowód prekursorskich działań poświęconych przygotowaniu kandydatów na nauczycieli do twórczej działalności dydaktycznej i wychowawczej. Naukowa refleksja nad jakością procesu kształcenia, współtworzonego ze studentami i współpracownikami, zaowocowała licznymi pracami (np. *Zadania wykładu na wyższej uczelni i sposoby ich realizacji*, 1967, *Źródła trudności studentów I roku – na podstawie ich wypowiedzi*, 1972). Zgromadzeni wokół S. Kaczmarka uczniowie również podejmowali w swoich badaniach problematykę związaną z jakością procesu kształcenia, mistrzostwem pedagogicznym, twórczą postawą nauczycieli. Wyrazem tego są prace: B. Bazylak, *Trudności kształtowania twórczej postawy nauczyciela* (1964); J. Fercz, *Kształtowanie się doświadczeń dydaktycznych*

nauczycieli szkół podstawowych (1981); T. Stasiński, *Twórczość dydaktyczna nauczycieli polonistów* (1982); R. Kwaśnicy, *Wprowadzenie do myślenia: o wspomaganiu nauczycieli w rozwoju* (1994); M. Boczara, *Kształtowanie pojęć – alternatywa dydaktyczna* (1995).

Prowadzeniu badań i rozwijaniu szkół naukowych w PRL nie sprzyjały liczne zmiany organizacyjne na studiach pedagogicznych, z likwidacją akademickiego kierunku pedagogiki włącznie (1952). Po reaktywacji studiów pedagogicznych (1957), z kolei ich uzawodowienie (1971) ograniczało zakres przygotowania teoretycznego absolwentów – potencjalnych pracowników naukowych. Dalej brak warunków do prowadzenia źródłowej kwerendy archiwalnej i bibliotecznej poza granicami Polski, ideologiczna presja i ingerencja cenzury w wyniki badań, specyficzna polityka wydawnicza oparta na braku papieru na publikacje dla mniej pokornych autorów, duże koszty wydawnicze ograniczały możliwości wykorzystania potencjału twórczego mistrzów i ich uczniów.

Jolanta Szablicka-Żak

Stanisław Tync – ur. 1889 w Rzepienniku Strzyżewskim w Małopolsce, zm. 1964 we Wrocławiu. Studia filologiczne na UJ w Krakowie, zakończone egzaminem nauczycielskim (1913). Promocja doktorska na UJ na podstawie pracy *Nauka moralna w szkołach KEN* (1923). Pracę naukowo-badawczą, skoncentrowaną wokół epoki oświecenia, prowadził równoległe z pracą dydaktyczną w charakterze nauczyciela gimnazjalnego (1912–1925), nauczyciela i dyr. Wyższych Kursów Naukowych w Toruniu i Poznaniu (1925–1939). Habilitacja na UJ 1928. W 1930 w ramach stypendium naukowego poznał eksperymentalne szkoły średnie w Niemczech i Francji. W l. 1931–1939 doc. na UAM w Poznaniu. W czasie II wojny światowej organizator, kier. i nauczyciel tajnych kompletów licealnych w Kazimierzy Wielkiej. W grudniu 1945, po nominacji na prof. nadzw., przystąpił do organizowania Katedry Pedagogiki na Wydziale Humanistycznym UWr, w styczniu 1946 powołał do życia kierunek pedagogiki i rozpoczął regularne wykłady. Tytuł prof. zw. uzyskał w 1951. W l. 1946–1960 dyr. Katedry Pedagogiki. Jest autorem 40 publikacji, głównie z zakresu historii wychowania i dydaktyki, a także autorem lub współautorem 36 podręczników szkolnych i opracowań metodycznych. Był członkiem m.in. WTN, Komitetu Nauk Pedagogicznych PAU/PAN (od 1953), Zespołu Odrodzenia Komitetu Historii Nauki PAN, organizatorem Towarzystwa Edukacji Dorosłych oraz czł. kolegiów redakcyjnych: „Przeglądu Historyczno-Oświatowego”, „Kwartalnika Pedagogicznego”, PSB. Wypromował 11 dr., w tym 2 uzyskało tytuły prof. nadzw., i 1 prof. zw. Najważniejsze odznaczenia: Złoty Krzyż Zasługi (przed wojną), Medal 10-lecia PRL, Krzyż Oficerski OOP.

Mirosława Chamcówna – ur. 1919 w Lublinie, zm. 2000 we Wrocławiu. Studia historyczne na UJ w Krakowie, przerwane wojną, ukończyła w 1947. Od 1946 pracowała jako asystentka w kierowanym przez Henryka Barycza Archiwum UJ. Po ukończeniu Studium Pedagogicznego przy UJ, w 1949, przeniosła się do Wrocławia, gdzie objęła stanowisko st. asystenta (1949–1955), a następnie adiunkta (1955–1957) w Zakładzie Historii Oświaty i Szkolnictwa w Katedrze Pedagogiki UWr. Doktorat na UJ (1950) z filozofii w zakresie historii na podstawie dysertacji: *Szkola Główna Koronna w czasie wizytacji i rektoratu Hugona Kollątaja* (1777–1786). Doc. (1957–1973), a następnie prof.

nadzw. (1980). Była czł. kolegium redakcyjnego „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” PAN, „Przeglądu Historyczno-Oświatowego”, przewodniczącą Komitetu Redakcyjnego „Prac Pedagogicznych” i serii „Studiów z Dziejów Oświaty i Myśli Pedagogicznej”, które powołała do życia. Od 1951 współpracowała z Komisją do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa PAU/PAN, od 1958 należała do WTN. Była czł. założycielem KIK we Wrocławiu. Prowadziła wykłady z kultury oświecenia europejskiego na KUL i historii k. fiz. w WSWF we Wrocławiu. W 1977 z przyczyn politycznych zagrożona utratą pracy na UWr, przyjęła propozycję stałego zatrudnienia w WSWF na stanowisku kier. Zakładu Historii Kultury Fizycznej. Na UWr powróciła w 1981. Pełniła funkcję dyr. Instytutu Pedagogiki (1984–1987). Wypromowała 29 doktorów, wśród których jest 3 prof. zw., 1 prof. nadzw. i 6 dr. hab. Autorka 40 publikacji stanowiących trwałe dorobek historii oświaty. Najważniejsze odznaczenia: Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski OOP.

Stefan Kaczmarek – ur. 1909 w Bestwinie k. Krotoszyna, zm. 1984 we Wrocławiu. W l. 1935–1939 studiował pedagogikę na UAM, pracując równocześnie jako nauczyciel w szkołach powszechnych i średnich. Brał udział w kampanii wrześniowej, był jeńcem wojennym niemieckich oflagów (1939–1945). Od 1946 współorganizator Katedry Pedagogiki na Wydziale Humanistycznym UWr. Doktorat w 1952, stanowisko adiunkta (1953–1955), następnie zastępcy prof. (1955–1959) i doc. (1959–1969). Habilitacja w 1969, tytuł prof. nadzw. (1969–1979). W 1961 powołał do życia Zakład Dydaktyki, którego został kier. W l. 1967–1971 dyr. Katedry Pedagogiki. Był prodziekanem Wydziału Filozoficzno-Historycznego (1966–1969) i czł. Senatu UWr (1960–1968). Uczestniczył w różnorodnych formach profesjonalnej edukacji nauczycieli i wychowawczyń przedszkoli. Wypromował 16 doktorów (w tym 1 prof. zw., 1 dr hab.). Jest autorem 28 publikacji poświęconych zagadnieniom z zakresu pedeutologii i dydaktyki szkoły wyższej. Był czł. Rady Społeczno-Naukowej i Kol. Red. Instytutu Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych, przewodniczył Państwowej Komisji Egzaminów Kwalifikacyjnych dla nauczycieli nauczania początkowego, aktywnie działał w ZNP, któremu wiele lat przewodniczył na UWr. Najważniejsze odznaczenia: Medal 10-lecia PRL, Złota Odznaka ZNP, Krzyż Kawalerski OOP.